UNIVERSAL
LIBRARY

OU_204446

UNIVERSAL
LIBRARY

మనోహరగ్రంథనిలయము ౧.

పెద్దాపురము ముట్టడి.

ఆంధ్రచారిత్రాత్మక సమవాకారము.

కర్త:

బుద్ధవరపు పట్టాభిరామయ్య.

కాకినాడ

సిటీ ముద్రణాలయమునందు

ముద్రితము.

౧౯౨౭.

వెల ౧ రు.

All Rights] *[Reserved.*

లిఖితరూపకమైన నాయనుమతిని పొందినవారీనాటకమును ప్రదర్శించుకొనవచ్చును.

గ్రంథకర్త.

ప్రథమ ముద్రణము.

ఈ గ్రంథప్రతులు కావలసినవారిట్లు వ్రాయునది:—

బుద్ధవరపు పట్టాభిరామయ్య,
గాంధీనగరము,
కాకినాడ.

ఏ సుగుణరాశి జననముచే

దంతులూరివంశము పావనమయ్యెనో,

ఏసాధ్వీమణి పాణిగ్రహణముచే

సింహాద్రి జగపతిరాజచంద్రుడు ధన్యుడయ్యెనో,

ఏ త్యాగశీల కరుణాచంద్రికలచే

ఆర్తజన కష్టాంధకారము పటాపంచలయ్యెనో

ఏప్రభ్వీ పాలనాప్రభావముచే

కొత్తాము సంస్థానము శోభాన్వితమయ్యెనో

అట్టి

తుని సంస్థాన మహారాజ్ఞీమణి

శ్రీ రాజా వత్సవాయ వెంకట సుభద్రయ్యమ్మ జగపతి

రాణీబహద్దురు వారికి

ఈ రూపకరాజమును

భక్తి గౌరవచిహ్నముగ సమర్పించుకొనుచున్నాను.

గ్రంథకర్త.

గ్రంథకర్తృ విజ్ఞాపనము.

పెద్దాపురము చిరకాలము నా వాసగృహము; నాకు విద్యావివేకసంపదనొసగిన కల్పవృక్షము; నా యభిమానమునకు తావలము.

పౌరుషప్రతాపకీర్త్యున్నతుల కాలవాలమై నిజవైభవకాంతులచే శత్రురాజుల కన్నులకు మిఱుమిట్లుగొలిపి యొకనాఁడు మహేంద్రనివాసమో యన విలసిల్లిన పెద్దాపురదుర్గము నేఁడు సాంద్రకంటకగుల్మలతాపరివృతశిథిలమందిరకుడ్యములతో శివారవములతో ఫణీంద్రసంచారముతో భీభత్సాకారమునుదాల్చి దుర్గమమై యుండఁ గాంచినప్పుడెల్ల నా మనస్సు విచలితమయ్యెడిది. అనేక రణములకు రంగస్థలములై శత్రువీరస్కంధావారములకు యోగ్యస్థానములైన పాండవులమెట్ట మొదలగు ప్రదేశములు, దర్శించినపుడెల్ల నా హృదయమున కుద్రేకము కలుగఁజేయుచుండెడివి. ఏప్రదేశముల విహరింపనేగినను అవి-దేశభక్తులై, త్యాగశీలురై, విశాలహృదయులైన యాంధ్రవీరవరేణ్యుల పవిత్ర శోణితముచే నార్ద్రములైనవే యను విషయము జ్ఞప్తికివచ్చెడిది.

నాభావోద్రేకమున కనుగుణ్యముగ పెద్దాపురవాస్తవ్యులైన నా బాల్యమిత్రులు కొందఱీ కథాభాగమును నాకుజూపి నాటకము వ్రాయుమని 1922 సంవత్సరమునుండియు నిత్యము నన్ను వేధించుచుండుటచే నిప్పటికైన దీనిని వ్రాయక తప్పినదికాదు. ఇల్లనేకవిధముల నీ నాటకరచనమునకు నాకుగలహక్కు అపారమైనదని మాపదుపరులకు మనవిచేసికొనుచున్నాను.

ఈనాటకమును చక్కగాను సంపూర్ణముగాను చదివి హృదయోత్సాహానందముల నుపోద్ఘాతరూపకముగా వెల్లడించి కావ్యమున కమితగౌరవమొనగూర్చిన, చెన్నపట్టణపు ప్రెసిడెన్సీ కాలేజీపండితులు, బ్రహ్మశ్రీ విస్సా అప్పారావుపంతులు, యమ్. ఏ., యల్. టి., గారికి కృతజ్ఞతానేకనమస్కారము లాచరించుచున్నాను

పెద్దాపురసంస్థానచరిత్రాంతర్గత కథాభాగము నీసమవకారరూపమున గానముచేయు భాగ్యము తొలుదొల్త నాకు లభించినందులకు ధన్యుఁడను.

ఉపోద్ఘాతము.

'పెద్దాపురము ముట్టడి' అను మూఁడంకముల నాటకమును రసవంతముగాను, ద్రాక్షాపాకముగాను, ఆంధ్రచారిత్రాత్మకముగాను వ్రాసిన శ్రీ బుద్ధవరపు పట్టాభిరామయ్యగారు, ఆంధ్రులకృతజ్ఞతకుఁ బాత్రులు. ఆంధ్రదేశమున, గోదావరీ మండలమున 16 వ శతాబ్దము మొదలుకొని 19 వ శతాబ్దాదివఱకు, పేరునకెక్కిన పెద్దాపుర సంస్థానముయొక్క చరిత్రములోని రసవంతమగు నొకపట్టు నాటకరూపముగా నిట్లు వ్రాయఁబడినది. ఇందలికథ వీరరసప్రధానమై ఆంధ్రవీరుల యుత్సాహము, శక్తి, సామర్థ్యము, ఔదార్యము, రాజ్యాంగతంత్రనైపుణ్యము వేనోళ్ళఁజాటుచున్నది. ఇట్టి చరిత్రలు వినుటగాని, చదువుటగాని నేఁడు కఱువైనది. ఇట్టిచో, మనపూర్వరాజులచరిత్రను గుఱించిన యీనాటకము చదువుటవలన మనకందఱకును పూర్వపు ఔన్నత్యము మొదలగు మహత్తరవిషయము లొక్కమారు స్మరణకు రాకపోవు. దానివలనఁగలుగు మనోవృత్తులనంతములు. అవి పాఠకులుచదివి యనుభవింపఁదగినవిగాని నేను వ్రాయఁజాలినవి కావు. ఇదియే యీనాటకమువలనఁగలుగు గొప్పలాభమని నాయభిప్రాయము

నేఁటి నాటకములన్న, సర్వసాధారణముగా, శృంగారరసప్రధానములై, పారసీమట్టు మొదలగు పాటలతోనిండి, యేదోయొక పురాణగాథనో, మఱిదేనినో సూత్రధారముచేసికొని, చదువరుల మనస్సునకొక క్రొత్త వికారమును పుట్టించుచున్నవి. ఈనాటక మట్టిదారిని గాక, జనోపకారకమగు దారిపట్టియున్నది. ఇట్టివి ఆంధ్రవాఙ్మయమున పెక్కులులేవు. ఈనాటకము మొదటనుండి తుదవఱకును, ఏకరీతిని మనస్సు నాకర్షించుచున్నది. స్వభావమును వదలక, మితిని మించక, సత్యమునకు దూరముగాక, కథ పోషింపఁబడినది. రాజ్యకాంక్షాలోలత్వముచే, ద్రోహియు, దుర్మార్గుఁడునగు రుస్తుము యొక్కయు, రాజభక్తి పరాయణతచే, ధీరుఁడును, వీరుఁడునగు నూరుద్దీను యొక్కయు, నిరుపమాన రాజసేవాతత్పరతచే రాజ్యాంగతంత్ర కోవిదుఁడును, పురోహితుఁడునగు కొంపెల్ల సుబ్రహ్మణ్యసోమయాజి యొక్కయు, మాతృవాక్యపరిపాలనాశీలురై, కళానిధులును, పరాక్రమవంతు

లును, నిష్కపటులునగు రాజసోదరులయొక్కయు, స్వలాభాభిలాషచే కపటియగు అన్వర్దీన్‌ఖానుయొక్కయు, ధర్మరాజ్యపరిపాలనోత్సాహియగు నైజామ్-ఉల్-ముల్క్ యొక్కయు, ఉదారశీలుఁడును, వీరుఁడునగు విజయరామరాజుయొక్కయు, పాత్రములు మిక్కిలి చక్కఁగా పోషింపఁబడినవి. రాఘవమ్మాదేవిగారియొక్క అమాయకమైన ధర్మపరిపాలనము సముచితముగా చూపఁబడియున్నది. తుదకు, ఆమెకు సంభవించినదుర్గతి దుఃఖాంతమై, మనస్సున కత్యంతభారముగా నాటుచున్నది. రాజమాతయొక్క కోర్కె మనమున నిడికొని, తరములనుండి తమ్ముఁగాపాడుచున్న సంస్థానమును నిలుపుటకై, రాజశిశువుయొక్క మొఁగిలినైన తినుటకసహ్యపడక, కష్టములెన్నివచ్చినను లెక్కపెట్టక, సాహసమును, యుక్తిని, ఆశ్చర్యమగు రీతిని చూపిన లక్ష్మీసోమిదమ్మ మహత్త్వరచరిత్రమెంతయు ప్రశంసనీయము.

నా చిన్నతనమున పెద్దాపురములో నామేనత్త భర్తయగు భావరాజు సుబ్బారాయకవిగారు నాకీకథ చెప్పఁగా వినియున్నాను. ఆకథ వినుటయందుఁగల నాఁటియుత్సాహము నేఁటికిని మఱపునకు రాదు. ఈచరిత్ర మిప్పటికిని, పల్లెటూళ్ళలో, స్మరించుకొనినప్పుడెల్ల, కంటఁదడిపెట్టుకొనని వారుండరు.

ఎన్నఁడో మఱచిన యీ సంస్థానచారిత్రము నీరూపకముగ, చదువరుల మనముల నాటుకొనునట్లుగా వ్రాసినందులకై శ్రీ పట్టాభిరామయ్యగారు మిక్కిలి ప్రశంసనీయులు. ఆంధ్రులీపుస్తకము సధికముగా నాదరించి, పట్టాభిరామయ్యగారు పడ్డ శ్రమను సార్థకమొనర్పఁ గలరని నమ్ముచున్నాను.

ఆంధ్రవాఙ్మయమునందలి వాత్సల్యముతప్ప మఱియే యధికారమును లేనివాఁడనగు నేనీనాటకమునకుపోద్ఘాతము వ్రాయఁబూనినందులకు పాఠకమహాశయులు నన్ను మన్నింతురుగాక. ఆంధ్రులెల్లరును ఈనాటకమునుచదివి తమపూర్వుల ప్రతిభాసామర్థ్యముల స్మరించుకొని, గుణపాఠముల గ్రహించి పెంపొందుదురుగాక !

తిరువళిక్కేణి,
చెన్నపట్టణము,
10 7 1929

ఇట్లు,
సుజనవిధేయుఁడు,
వి. సా. - అ. పా. రావు.

అవతారిక.

ఆనాడు ఔరంగజేబు ఉత్తరహిందూస్థానముననేగాక యించుమించుగా దక్షిణహిందూదేశమునకంతకునుగూడ ప్రభుత్వముచేయుచుండెను. అతడు దక్షిణదిగ్విజయయాత్రనుముగించి క్రొత్తగాసంపాదించిన రాజ్యముల బరిపాలించుటకై కుమ్రుద్దీన్ అసఫ్ జా అనువానిని ప్రతినిధిగానియమించెను. ఆప్రతినిధిక్రింద రాజమహేంద్రవరము, శ్రీకాకుళము మొదలగు నిరువదిరెండుపరగణాలుండెను.

ఇట్లు కొంతకాలముగడచినవెనుక 1707లో ఔరంగజేబస్తమించెను. ఇతనివెనుక ఢిల్లీశులైన యాతనికొమరులు దుర్బలులైనందున కుమ్రుద్దీన్ అసఫ్ జా 1723లో స్వతంత్రప్రభువైనట్లుప్రకటించి నైజామ్—ఉల్—ముల్క అను బిరుదువహించెను.

1714లో పెద్దాపురంసంస్థానాధీశులైన యుద్దండరాయజగపతిరాజుగారు కాలగతినొందద ఆయనసతీమణి (రాగమ్మదేవిగారను) రాఘవమ్మాదేవిగారు బాలురగు తనయులపక్షమున రాజ్యముపాలించుచుండిరి. అందు జ్యేష్ఠులు తిమ్మజగపతిరాజుగారు. రెండవవారు బలభద్రరాజుగారు. తండ్రిగారుకాలముచేయునప్పటికి తిమ్మజగపతిరాజుగారికి పదియేండ్లవయస్సుమాత్రమే.

రాగమ్మదేవిగారట్లు మంత్రిసామంతపురోహితదండనాథాగ్రణులసాహాయ్యమున దక్షతతో రాజ్యమునుపాలించి తిమ్మజగపతిరాజుగారుచేతికందివచ్చుటతోడనే రాజ్యమునాతనివశముచేసిరి. కాని కళాబిరుదాంకితులగు తిమ్మజగపతిరాజుగారు రాజ్యాంగవ్యవహారములను తల్లిగారియందలిగౌరవముచే నామెయాలోచనమును అనతిసపొందుచు చక్కబెట్టుచుండిరి.

ఈసమయమున రాఘవమ్మదేవిగారికరుణచే నామెకొలువులో చేరి యున్నతపదవినలంకరించిన యొకమహమ్మదీయవీరుడు కలడు. ఇతడే రుస్తుంఖాన్! ఇతనికొమరుడు నూరుద్దీనుకూడ రాఘవమ్మదేవిగారి కొలువులో నేయుండెను. తండ్రికొమరులిరువురును రాఘవమ్మదేవిగారియాప్తకోటిలో గణనకెక్కిరి. కొలువులో చేరిన కొన్నియేండ్లకు రుస్తుంఖానునకు పెద్దాపురసంస్థానమునపహరించు దుర్బుద్ధికలిగి రాజకుమారునివధించి స స్థానమునుహరించుటకు కుమారునితోడ్పాటుగోరెను. కాని నూరుద్దీనందులకంగీకరింపక తండ్రిదురాలోచనకు కోపింప రుస్తుము వానిని మాయమాటలతో శాంతింపజేసి తనపై వానికనుమానము కలుగకుండజేసికొనెను. కుమారునివలన తన కార్యము నెరవేరకపోవుటచే నిజాముతో నుత్తరప్రత్యుత్తరములజరిపి నిజాముతన్నాహ్వానించినంతనే పెద్దాపురమున కొలువుచాలించుకొని హైదరాబాదేగెను.

ఆకాలమున పశ్చిమదేశమున మహారాష్ట్రులు సాహూ పీష్వా బాజీరావుమొదలగువారి నాయకత్వమున బలవంతులై వీలుచిక్కినచో గోలకొండరాజ్యమును మ్రింగజూచుచుండిరి. నిజామును, మహారాష్ట్రరాజ్యవ్యవహారములలో కలుగజేసికొని వారిలోవారికి భేదముకల్పించి వారిరాష్ట్రమును హరింపజూచుచుండెను.

స్వాతంత్ర్యమువహించిన పదునొకండుసంవత్సరములనుండియు నైజామాంధ్రరాజులను కప్పముచెల్లింపుడని కోరుచుండ వారందులకు నిరాకరించి నిజాముపైదండెత్తి రావలసినదని ఢిల్లీశునకు వార్తలనంపుచుండిరి. తమ ప్రభుత్వధిక్కారమునుగావించిననిజామును శిక్షింపవలెనని ఢిల్లీశుడును యత్నించుచుండెను.

అందువలన నైజామాంధ్రరాజులపై స్వయముగా దండెత్తిపోవుటకు వలనులేక అందులకు తగినవారినిగానక పదునొకండేండ్లూరకొనవలసివచ్చెను.

ఇట్టియపూర్వసమయమున నాటి రాజకీయపరిస్థితుల చక్కగ గ్రహించి పెద్దాపురసంస్థానమునుండి రాజ్యాంగవేత్తయు వీరుడునగు రుస్తుంఖాను బయలుదేరి సంకల్పసిద్ధికొఱకు నిజామునాశ్రయింపనను చరయుతుడై హైదరాదునగరమును బ్రవేశించెను. ఇది పూర్వగాథ: ఉత్తరగాథ యీ దృశ్యకావ్యముననే వర్ణింపబడినది.

పెద్దాపురసంస్థానచరిత్రములో నీకథాభాగము మిక్కిలిప్రసిద్ధికెక్కియున్నది. రుస్తుంఖాను పెద్దాపురరాజకుమారులనిరువురను మోసముచేసి తన పటకుటీరమునకురప్పించి చిత్రవధగావించి (1734 సంవత్సరములో) కోటను స్వాధీనముచేసికొనుటయు రాఘువమ్మదేవిగారంతఃపురస్త్రీలతో అగ్నిప్రవేశముగావించుటయు సోమిదమ్మగారు బాలరాయజగపతిరాజుగారిని తంత్రముచే చెఱదప్పించి పూసపాటివారికొప్పజెప్పుటయు కథలుగా జెప్పుకొని యీప్రాంతముల కంటదడిపెట్టనివారులేరు. కృష్ణా, గోదావరి, విశాఖపట్టణము మండలములయందు, ముఖ్యముగా గ్రామములలో, నీకథ మిక్కిలిప్రచారములోనున్నది. దేశాభిమానస్వాతంత్ర్యగౌరవసంపన్నులై ప్రజాక్షేమైకతత్పరులై ధీరోదాత్తలక్షణులై ఆంధ్రసామ్రాజ్యపాలనాధురంధరులై యశశ్శరీరులైన వత్సవాయవంశప్రదీపకులవీరచారిత్రము లేయాంధ్రుని హృదయమును రంజింపజేయదు? అట్టివారిపతనమున కెవ్వనికన్నులు చెమ్మగిల్లవు ?

ఈనాటకమును నేను చరిత్రమునననుసరించి వ్రాసినప్పటికిని స్వాతంత్ర్యమునువహించి కొన్నియెడల మార్పులుగావింపసాహసించితిని. కవియొక్కపని కేవలము చరిత్రమును తుచ తప్పకుండ మక్కికి మక్కి వ్రాయుటగాదు. కాలానుగుణ్యముగ పాత్రానుకూలముగ స్వభావానుసారముగ నాయాభాగములనవరించి అసందర్భ, అస్వాభావిక, అనౌచిత్యములను రంగస్థలమునకయోగ్యములైనవానిని చరిత్రాంశములైనను పరిత్యజింపవలయును. రసపోషణకై కొంతకల్పింపవలయును. లోపములయథాయోగ్యముగా పూరింపవలయును. చరిత్రకారుడట్లుగాక యెట్లున్నదట్లే వ్రాయవలయును. ఇదియే కవికిని చరిత్రకారకునకునుగల భేదము

మఱియు నేటిపాఠకులకుగాని ప్రయోక్తలకుగాని చదువరులకుగాని యక్కరలేని యర్థానుస్వారనియమమును పాటింపక ధ్వనిప్రధానమగుపట్టులమాత్రముపయోగించితిని.

నాకథారచనమునకు మహారాజరాజశ్రీ శ్రీ వత్సవాయ రాయ జగపతివర్మగారి "పెద్దాపురసంస్థానచరిత్రము"ను బ్రహ్మశ్రీ కాశీభట్ట బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారి "పెద్దాపురసంస్థానచరిత్రవిమర్శనము"ను ముఖ్యాధారములు. చిరకాలపరిశోధనా ఫలితముగ నీచరిత్రగ్రంథములు రచించి దేశమునకును మావంటి కావ్యకర్తలకును మహోపకారమును గావించిన నీయిరువురు మహనీయులకు కృతజ్ఞతాభివందనములర్పించుచున్నాను.

శ్రద్ధానురాగములతో నీ కావ్యమును సంస్కరించి కావ్యమునకు వన్నెపెట్టిన పండితకవులు, కాకినాడ పి. ఆర్. కాలేజీప్రధానాంధ్రోపాధ్యాయులునగు బ్రహ్మశ్రీ శృంగారకవి నర్సారాయడుగారికిని యు

క్రమగుమార్పులనూచించి నాకుహితమొనరించిన కవివర్యులగు నామిత్రోత్తములకును, నాట్యాచార్యులకును, ఈగ్రంథమందలి మూడుఛాయాపటములను గ్రహించుటకువలయు సౌకర్యములన్నిటినిగావించి నాకత్యంతముదోడ్పడిన శ్రీఆంధ్రసేవాసంఘము, కాకినాడ,వారికిని పదునారు నెలలక్రిందటనే వ్రాయబడిన యీనాటకము నిప్పటికి ముద్రించుటకుకారకులైన నాహితవర్యులు శ్రీమాన్ కిళాంబి కృష్ణమాచార్యులుగారికిని నేనంజలిఘూర్చుచున్నాను.

* ఈగ్రంథముయొక్క ముఖపత్రముపై చిత్రింపబడిన "చిహ్నము వత్సవాయప్రభువులు సరిహద్దుఱాలు మున్నగువానిపై చిత్రింపించిన రాజచిహ్నమైయున్నది. "జగపతిరాజు" అను శబ్దములయాద్యక్షరసమ్మేళనముకలదైయున్నది. మొత్తమున శ్రీకారముకలదై శ్రీజగపతిరాజను భావమునిచ్చునదియైయున్నది."

దైవకృపచే నేను వ్రాయగలిగినదేమో వ్రాసితిని. నాప్రయత్నమునందెంతవరకు కృతకృత్యుడనైతినో తెలుపుభారము సహృదయులగు పాఠకమహాశయులపై నున్నది. దీనిని ప్రకాశింపజేయుభారము సమర్థులగు ప్రయోక్తల భుజస్కంధములందున్నది.

గాంధీనగరము,
కాకినాడ,
5-10-1928.

బుద్ధవరపు పట్టాభిరామయ్య.

*పెద్దాపుర సంస్థానచరిత్రవిమర్శనము, పుట 371.

పెద్దాపురము ముట్టడి.

పూర్వరంగము.

సూత్రధారుడు—(ప్రవేశించి సభ్యులవంకఁ దిరిగి)

గతులతివక్రతం దనరగా, గ్రహదుష్టులు చుట్టుముట్ట, దు
ర్మతమున దాకవచ్చిన యరాతిబలంబుల త్రుళ్ళడంచి యే
క్షితిపతులీవసుంధర సుఖింపగ నేలుచునుందురా జగ
త్పతులప్రతాప తేజములవశ్యము నిచ్చుత మీకు భద్రముల్ !

సభాస్తారులగు నో మహాజనులారా !

సీ. ప్రాచీనతమ భానువంశాబ్ధిచంద్రులై
ప్రఖ్యాతిగాంచు భూపాలవరులు
శ్రీకాకుళము దొట్టి కృష్ణాపగాసీమ
గలభూమి నేలిన క్షత్రవరులు
నిఖిలశాత్రవధారణీశాటవిని గాల్చి
వాసికెక్కిన మేదినీశవరులు
సర్వప్రజాసౌఖ్య సంవర్ధనంబుగా
రాజ్యమేలిన మహారాజవరులు

గీ. వైభవపురందరులు మన వత్సవాయ
జగపతులు ! వారిపావనచరితమిపుడు

తమ సమక్షంబునందు బ్రదర్శనంబు
సలుపబూనితి మత్యంతసాహసమున !

కావున, సావధానచిత్తమున గ్రహింతురుగాక ! వీరరసప్రధానమగు నీసమువాకారమును ప్రదర్శించుటకుముందు కృతికర్తయగు బుద్ధవరపు పట్టాభిరామకవి తనవాక్యములుగా తమకిట్లు విన్నవింప నాకాదేశించి యున్నారు:—

మ. పరిపూర్ణంబగు పాండితీగరిమ సంపాదించుటన్ గాదు గా
ని, రసజ్ఞానుల సేవచేయుటను దీనిన్ బ్రాసితిన్ నేర్చిన
ట్లు, రసోదంచితమై కథాసరణి యెట్లో మీకు హర్షంబుచే
కూఱగా జేసిన నాపరిశ్రమకు కల్గున్ సార్థకత్వంబొగిన్.
ఉ. నాకవితాంకుమూరి యెటునాట్యముసల్పిననేమి కాని, ము
న్నేకమనీయరాజ్యము మహేంద్రపురంబనజాలి దివ్యసౌ
ఖ్యాకరమై, విరోధిజనకంటకమై వెలుగొందె నట్టి య
స్తోకమహీమహేంద్రుల యశోవిమలామృతమింతగ్రోలరే !
ఉ. మీకువిమర్శకాగ్రణులు మీరువిమర్శనచేయబూన నె
వ్వారల కావ్యరాజములు వాసికివిల్చును ? గాన మీమదిన్
గౌరవభావమూని తమకంబునగాంచితిరేని నాకథా
ధోరణి మీకునింపయి కుతూహలమున్ గలిగింపకుండునే !

ఇంకనేనేగి కోపాటోపమున హైదరాబాదు రాజవీధినిబడి అనుచరముఖ్యుడగు రసూల్ఖానుతో సంభాషించుచువచ్చు రుస్తుంఖానుని ప్రవేశపెట్టెదను.

(నిష్క్రమించును.)

ఈ నాటకమునందువచ్చు పాత్రములు.

—:పెద్దాపురమువారి పక్షమున:—

1 కలిదండి రామరాజు—మొగల్తుర్తిప్రభువు
2 నూజవీటి సుబ్బన్న—నూజవీటిప్రభుబంధువు
3 వత్సవాయ తిమ్మజగపతిరాజు—పెద్దాపురాధీశ్వరుడు
4 బలభద్రరాజు—తిమ్మజగపతితమ్ముడు
5 రావు (వేంకట) కృష్ణారాయుడు—పిఠాపురముదొర
6 చల్లారాజన్న—దళవాయి
7 నూరుద్దీన్ఖాన్—......
8 కొంపెల్ల సుబ్రహ్మణ్యసోమయాజి—పురోహితుడు
9 పూసపాటి విజయరామరాజు—విజయనగరము రాజు
10 వత్సవాయ రాఘవరాజు—రాజబంధువు
11 రాయజగపతిరాజు—తిమ్మజగపతికుమారుడు (ఏడాదిబాలుడు)
12 రాఘవమ్మాదేవి—రాజమాత
13 రామయ్యమ్మ—తిమ్మజగపతిధర్మపత్ని
14 లక్ష్మీసోమిదమ్మ—సోమయాజిగృహిణి
15 గౌరి—దాసి
16 సేవకుడు
17 ద్వారపాలకుడు
18 సైనికులు

—:రుస్తుంఖాను పక్షమున:—

1 రుస్తుంఖాన్—రాజమహేంద్రవరము షర్లష్కర్

2 రసూల్‌ఖాన్ — ముఖ్యసర్దార్
3 ఇబ్రహీంఖాన్ — సర్దారు
4 కరీంఖాన్ — ....
5 లోడీఖాన్ — కారాగారరక్షకుడు
6 గౌస్ — ....
7 మొదటిచారుడు
8 రెండవ ......
9 మూడవ......
10 సేవకుడు
11 సైనికులు

—:అన్యులు:—

1 నైజామ్—ఉల్—ముల్క్—గోలకొండసుబేదారు
2 అన్వర్దీన్‌ఖాన్—కళింగసర్కార్ వర్‌లమ్కర్
3 దూత—నైజాము రాయబారి
4 సేవకుడు—నైజాము సేవకుడు

సవరణ.

సుబ్బన్న గారనుటకుమారుగ సుబ్బరాజుగారని యీ గ్రంథమం దంతట నుపయోగింపబడినది. చదువరులీప్రమాదమును సవరించుకొన ప్రార్థితులు.

బు. ప. రా.

సవరణపత్రిక.

పుట.	పంక్తి.	ప్రమాదములు.	మార్పులు.
1	7	విక్రమోద్ధత	విక్రమోద్ధతి
,,	,,	శాత్రవవీర	శాత్రవుడైన
2	12	మహాఃరాష్ట్ర	మహారాష్ట్ర
,,	13	సర్వస్వము	సర్వస్వమే
,,	14	నొ్క	రొుక
5	5	పడు	పదు
7	5	నఱుగుదెంచు నె	నరుగుదెంచు నె
,,	20	జూపినాడని	జూపువాడని
11	8	ఘూతంబులన్	ఘూనంబుతో
15	4	మనముదై	మనముధై
,,	20	వెట్టిలెతి	వెట్టులెతి
16	8	వలనూ	వలన
20	16	పృథ్వీశ్వరుండు	పృథ్వీశ్వరుండు
36	7	యుండును.	యుండకూడదా ?
,,	9	యుండును.	యుండరాదా ?
46	2	రుస్తు ——	రసూ——
61	4	విజనగరా	విజయనగరా
80	3	విజయరామరాజు	ఇజయ్ రామ్ రాజు
,,	9	సేముంపుమని	సేయింపుమని
90	21	తుర్ంచ	తుర్రింప
92	9	సీక్షానగుటకు	సీక్షానగుట
99	25	ఖడ్గములొానగి	ఖడ్గములొానగిన
112	2	నిటు	నిల్లు

పెద్దాపురముముట్టడి.

ప్రథమాంకము.

1. రంగము—హైదరాబాదునందొక రాజమార్గము.

[రుస్తుంఖాను, రసూల్ ఖానులు వీరోచిత వేషములతో బ్రవేశింతురు.]

రుస్తు—(మార్గమున బోవుచు తటాలున నాగి వెనుదిరిగి రసూలుఖానుతో) రసూల్, ఏమంటివి ?

చ. ఇరువది యైదువత్సరము లేగినవాడు, సమస్త విద్యలన్
పరిణతిగన్నవాడు, నృపవర్యులయాప్త హితుండు బాలుడే ?
నిరుపమ విక్రమోద్ధత తృణీకృత శాత్రవవీర రుస్తుమీ
సరణి కృతఘ్నుడైన తనుజాతుని ధూర్తత సైపజాలునే ?

రసూ—ప్రభూ, నూరుద్దీను సహజముగా బుద్ధిమంతుడు- చిరకాలమునుండి పెద్దాపురాధీశ్వరులక్రింద పనిచేయుచు వారితో కలసిమెలసి యుండుటచే వారికిహానికూర్చుటకిప్పుడు సంకోచించు-

రుస్తు—సంకోచింపనీ మాననీ, వానిసహాయముతో నాకింక ప్రసక్తి లేదు. ఆదినములంతరించినవి. వాడు తనయుడు కాడు- నేను తండ్రినిగాను. పెద్దాపురాఖండసామ్రాజ్యము కనుసంజ్ఞచేసినమాత్రమున వచ్చి యొడిలో పడుటకు సిద్ధముగనున్నప్పుడా దుర్భాగ్యుడు నాప్రయత్నములకు సహాయపడక పోవుటయేగాక "పెద్దాపురసంస్థానమున కెగ్గుతలపెట్టితివేని నీదుశ్చర్యలనన్నిటిని రాఘవమ్మాదేవిగారికెఱింగింపక మాన" నని నన్ను భయపెట్టక పోయినచో అయిదేండ్లశ్వదళమునకును, ఏడేండ్లుగజదళమునకును ప్రధానవాహినీ పతినై 'కో' యన్న కోటిమందిని సమకూర్పజాలు గుణవిశేషమునుండి యింతకాలమువరకు వత్సవాయ వారిని పదచ్యుతుల గావించి పెద్దాపురసామ్రాజ్యసింహాసనమున నూరుద్దీనుని గూర్చుండబెట్టి రాజ్యతంత్రము సరథమోత్సాహముగ త్రిప్పుచు నాంధ్రరాజుల

గుండెలలో గాలమునైనె యుండకుండునా? నేను నేను గజదళాధిపత్య మును త్యజించి యిప్పుడీ హైదరాబాదు వచ్చి కార్యసాధనముకొఱకు నైజాము మీఁద నాధారపడవలసిన దుర్గతి వచ్చియుండునా ? కా నిమ్ము !—నాఁడు నన్ను బెదిరించి నాప్రయత్నముల కడ్డువచ్చుటలో విశేషములేదు. రేపు నేను గోలకొండ సైన్యముతో పెద్దాపురము కోటను ముట్టడించి భీభత్సగతి వత్సవాయవంశజుల నా నిశితకృపాణ ధారకు బలిపెట్టునప్పుడు నూరుఁద్దీనేమి చేయునోచూచెదను.

రసూ—ఇంతకును నైజాము తమకు సైన్యాధిపత్యము నిచ్చు నను నమ్మక మేమున్నది ?

రుస్తు—రసూల్. ఈవిషమసమయమున నైజామున కంతకం టెగత్యంతర మేమున్నది ?

మ. ఒకవంకన్ మహారాష్ట్రనాయకకరివ్యూహంబు, వేరొక్కచో
సకలోగ్రాకృతి ఫాదుషాపులియు, నైజాంరాజ్య సర్వస్వము
న్నొక గ్రుక్కన్ గొననుండ నెట్టితడుగర్వోద్రేకులౌ నాంధ్రసిం
హకిశోరంబుల బిట్టణంచికొనగా నాశించు ఘూశుల్కమున్ ?

ఈయద నెఱింగియే-

సీ. ఎన్నాళ్ళనుండియో పన్నునీయక యున్న
ఆంధ్రరాజ్యులు దండనార్హులనియు
విభవ దేవేంద్రులై వెలుగుచుండిన యాంధ్ర
రాజులు భుజబల తేజులనియు
ఇచట రాజమహేంద్రి మచట కళింగంబు
నేలుట కన్వరుచాలడనియు
ఆంధ్రరాజుల గర్వమణచి కప్పముగొన
గలబలశాలి గావలయుననియు
వ్రాసి నైజామునకుబోధజేసి విషము
తలకు నెక్కించి నాసమర్థతనుచెప్పి

నాఁడ, నికనాంధ్రవీర భూనాయకులను
రాచి అంపాన బెట్టుకాలంబు రాదె ?

రసూల్, రసూల్, వత్సవాయవారి వైభవముల దలచుకొనిననా హృదయము దహించుకొని పోవుచుండును.

గీ. ఆ విలాస వనాంతర హర్మ్యపాళి
ఆమహారత్న ఖచితసింహాసనంబు
ఆ సువర్ణమణీ మయానంతదివ్య
భూషణంబులు నామది పొంగజేయు.

కట్టా ! పదునొకండేండ్లాయె యుద్దండ రాయ జగపతిరాజు పర లోకమునకు బ్రాతకాప్రెయుండ, నాపిదప రాఘవమ్మాదేవి, వితంతువు ! రాజ్యపాలనముచేయుచు సంస్థానమును శాసింపదగిన నన్ను శాసించుచుండ—ఆయబల—ఆకాఫరుసేవలో, ఛీ ! కూటికి గుడ్డకు నెగొల్చినదినముల దలచుకొనిన నాలోనాకే లజ్జనొడముచున్నది. ఎటిగియెటిగి యీమ్లెంందవులను సేవించిన కలుషమునెట్లు క్షాళనము చేసికొందును ? అయ్యో ! ఇంతకాలమునుండి నేను మహమ్మదీయుడననియు వారు కాఫరులనియు గుఱుతింపక మసలిన నా యజ్ఞానమునేమని నిందించుకొందును ? వారిప్పైపైయాదరణములకు మాయానునయవాక్యములకు నొడలెఱుగని శివముతో వారిని గొల్చిన దినంబులెట్టి దుర్దినములు ! కానిమ్ము !—ఓపెద్దాపుర సామ్రాజ్య లక్ష్మి ! యింకనిన్ను చేజిక్కించుకొనకుండ విడువను !—విడువను !

ఉ. కాలువగట్టరక్తము, ప్రకంపమునొంద నిలాతలంబు, నీ
పాలకులన్ రణావని కృపారహితంబుగ నెల్లసేనతో
గూలిచి, నేటికాంధ్రులను గొల్చెడు భారముదీర్చి, యింక నీ
కేలును పట్టువాడ నృపకేసరు లద్భుతమంది చూడగన్ !

రసూ—ప్రభూ, నైజామువారి దర్బారుభవనమిదియే. దర్బారు వేళయైనట్లున్నది, దయచేయుడు.

(ఇరువురునిష్క్రమింతురు.)

2 రంగము—హైదరాబాదులో నైజాము—ఉల్-ముల్క్ దర్బారు.

[నైజామ్-ఉల్-ముల్క్ సింహాసనమునందుండును. విలాసినుల నృత్యగీతానంతరమున.]

సేవ—(ప్రవేశించి) జయము ! జయము ! సర్కార్ ! పెద్దాపురమునుండి రుస్తుంఖాన్ అనునొక మహమ్మదీయ వీరుడు హుజూర్ దర్శనమునకై వచ్చి హాజారమున వేచియున్నాడు.

నైజా—పెద్దాపురము నుండియా ? వెంటనే ప్రవేశపెట్టుము.

సేవ—అచ్ఛా. (నిష్క్రమించును.)

[రుస్తుంఖాన్ ప్రవేశించును.]

రుస్తు—బందగానే అలీ అస్సలాము అలేఖుమ్ !

నైజా—(సలామునందుకొని స్వాగతమున) సమర్థుడే! (ప్రకా) రుస్తుంఖాన్, నీవు వ్రాసిన విషయములన్నియు సత్యములేనా ?

రుస్తు—చిత్తము.

నైజా—నీవు చెప్పవలసిన దింకేమైన గలదా ?

రుస్తు—చిత్తము.

క. అదిగాక, పెద్దపురమున
పదిరెండేడులు వసించి పార్థివవరులన్
మదికెక్కునట్లు గొల్చుట
నెదిరి రహస్యముల నెల్ల నెఱుగుదు నధిపా !

నైజా—పెద్దాపురము రాజుల కెంత యనువర్తనుడవై యుండు వాడ విప్పుడు వారికేల ద్రోహముసేయ సమకట్టెదవు ?

రుస్తు—సర్కార్, ఏమనిమనవిచేయుదును ! ఇప్పుడు పెద్దాపురము సంస్థానమును రాఘవమ్మాదేవి యను నొకవితంతువు యౌవనవయస్కులగు కొమరు లిద్దఱున్నను, సర్వాధికారము తానే

వహించి పాలించుచున్న విషయము తామెఱుగనిది కాదు. ఆమెకు మహామ్మదీయులన్న కట్టదు. స్వామిభక్తిపరాయణులగు సేవకులను కులభేదమాత్రమున కంటగించుకొను నదేటి పాలకురాలు ? ఇదిగాక—ఊరకొన్నచో—నేటేట నాలుగులక్షల కరకువరహాలపన్ను చెల్లింపవలసిన ఆంధ్రసామంతరాజులు తమకు పదునొకండేండ్లనుండి పన్ను చెల్లింపకపోవుటయేగాక శరత్కాలానంతరమున గోలుకొండపై దండయాత్రకు రానున్నారు. స్వజాత్యభిమాన ప్రేరితుడనై గోలుకొండకు రానున్న మహోపద్రవమును దిలకించి మహామ్మదీయులన్న మండిపడు తెనుగురాజుల కూడికము సేయుచు గూరుచుండ జాలక, తమ సేవచేయుచు గోలకొండ రాజ్యరక్షణార్థము శక్తికొలది పాటుపడవలయునను కుతూహలముతో పెద్దాపురమునందలి గజదళాధిపత్యమును వదలుకొని తమ సన్నిధికేతెంచితిని.

నైజా—మంచిది. నీజాతీయాభిమానమునకు మెచ్చితిని. మాకిప్పుడు మహారాష్ట్రవిజృంభణము వలన ప్రతినిమిషము నొత్తిడి కలుగుచుండుటచే నీకిప్పుడేబది వేలకంటె నెక్కుడు సైన్యమిచ్చి యంపజాలను.

రుస్తు—సర్కార్, క్షమింపవలెను ; నాకు నలువదివేలసైన్యమే చాలును.

నైజా—సెబాస్ ! మఱియుమంచిది. అన్వర్దీనుని తొలంగించి నిన్నిప్పుడే రాజమహేంద్రవరము సర్కారునకు షర్లష్కర్‌గా నియమించుచున్నాను. (ఆజ్ఞాపత్రమును వ్రాసియిచ్చి) మహమ్మదీయు డసత్యమాడడను విశ్వాసముచే నంతగ విమర్శచేయకయే నీవాక్యముల నమ్మి నిన్నిప్పుడు పేష్కసు వసూలుచేసికొని వచ్చుటకు నియోగించుచున్నాను. కాని యిదిజ్ఞప్తియందుంచుకొనుము. ఆంధ్రరాజులతోడి చెలిమియే మనకు ప్రధానముగాని విద్వేషముకాదు.

ముందు సామమున కార్యసాధనోపాయము నాలోచించిన పిదప గాని యాహవ మొనర్పకుము. మాకసమ్మతమగు విధానమున నడచితివేని నీశిరముఖండింపబడును.

రుస్తు—సర్కార్, తమ యాజ్ఞాంకురముల బాలింతునని యిదే కత్తిముట్టి బాసజేయుచున్నాను.

నైజా—మంచిది. సైన్యములఁగొని యింక నీవు పోవచ్చును.

రుస్తు—చిత్తము. (సలాముచేసి నిష్క్రమించును.)

నైజా—(సభవంకదిరిగి) ఈరుస్తుంఖాను ప్రయత్నములచే నీ పదునొకండు సంవత్సరముల కప్పము నాంధ్రరాజులు మన కర్పించిన చో నింక నీమహారాష్ట్రుల క్షణక్షణ విజృంభణముల కలజడిపడ వలసిన పనియుండదు ; ఆంధ్రులవలన భయము కూడ నుండదు.

(తెరపడును.)

3 రంగము—పెద్దాపురము కోటలోని రాజమందిరము.

[తిమ్మజగపతిరాజు బలభద్రరాజులు కూర్చుండి యుందురు.]

బల—అన్నా, రుస్తుంఖా నెంతదౌర్జన్యమున కొడిగట్టినాడు!

సీ. ఎదురైన యాంధ్రుల హింసించి వారల
తలలతో గోపురంబులను గట్టె
పతులచెంగట నున్న భామలచెఱగొని
పలుబాములను బెట్టి భంగపఱచె
కనులపండువుసేయు గ్రామంబులను గాల్చి
కొంపలఁజొరబడి కొల్లగొనియె

కాలికోలది బాకు కసుగందులను బట్టి
ఖండించి మొండెముల్ గాలజిమ్మి
గీ. నాటిమొదలింత వరకు నిప్పోటబ్రతికి
ఏమి! పెద్దాపురీరాజ్యమే హరింప
నలుగుదెంచునె నేఁడు ఖలాత్ముఁడితఁడు
కారణంబును ధర్మంబు గానకుండ!

తిమ్మ—బలభద్రా, దురాశాపీడితులకు కారణము-ధర్మము గావలయునా?

గీ. ఘోరపన్నగమైన నకారణముగ
హాని చేయదు జనులకు, గాని మాన
వుండు స్వార్థపరుండైన చెండకున్నె
తనయునైనను సతినైన తల్లినైన?

బల—ఇంతకు, నిట్టివక్రహృదయుని కొలువులో చేర్చుకొనుట అమ్మగారిదే దోషముగాని వానిది కాదు

తిమ్మ—పాపముశమించుగాక! అమ్మగారి దోసమిందేమి యున్నది?

సీ. అశ్వశిక్షాతంత్రమాద్యంత మెఱిగిన
జగజెట్టి యితడని సరసజేర్చి
సమరకళా పరిశ్రమయందు చాతుర్య
మును జూపినాడని వినుతిజేసి
అసమాన భక్తి నిరంతరంబును గొల్చు
విశ్వాసి యని చాలప్రేమజూపి
విక్రమంబున బులివేటలో పేరెన్నిఁ
కనుగాంచినాడని గారవించి
గీ. అమ్మ సర్వవిధమ్ముల నాదరించె
కాని, పీడిటు విశ్వాసహీనుఁడగుచు

తిన్న యింటి వాసంబుల నెన్న ననుచు
నించుకంతైన యా మాయ యూహించెనయ్య?

బల — ఔను కాని — యీరుస్తుముఖానుని తాకనరిగిన మొగల్తుఱ్ఱు నూజివీటి ప్రభువుల ప్రయత్నము లెంతవరకు సఫలము లైనవో!

తిమ్మ — రామరాజు సుబ్బరాజుగార్లింత సులభముగా రుస్తుంఖాను ఢిళిమునఁ జంతురనుటకు సాధ్యము గాకున్నది. ఏమా?

మ. ఘనసామ్రాజ్యరమాకరగ్రహణకాంక్షాలోలుఁడై వచ్చు దు
ర్జనుఁ డీతం డరుదేర డిచ్చటకు భాస్వత్స్థైర్యసంయుక్త వా
హినులన్ దోడ్కొని కాని, యాతఁడు మఱింతే వంచన వ్యూహమం
దున బ్రజ్ఞాఢ్యుఁడు వీరలెట్లు చటశత్రువ్యూహమున్ జీల్తురో!

బల — అన్నా, నిన్న మొన్నటిదాఁక మన యుప్పుదిని చెడఁబెరిగిన యీతని శక్తి యుక్తులు మన మెఱుఁగనివా? వీని మదమణఁచుటకు రామరాజు సుబ్బరాజుగార్ల బాహువు పటిమ చాలదా? అనవరత విజయలక్ష్మీ సముపార్జిత యశోధురంధరులగు నీయాంధ్ర వీరవరేణ్యులకీనాఁడు రుస్తుంహాతకుని చేతులలో పరాజయమా?

తిమ్మ — అట్లుకాదు, చిన్న పామునైనను పెద్దకఱ్ఱతో కొట్టవలయునుస్సుమా!

బల — నిజమేగాని, తగినబలము తోడులేకుండుటచే వారి నాతఁడు విజయవాడ కడ పరాజితులఁజేయ జాలినను పెద్దాపురమునం దడుగు వెట్టినచో ప్రాణములతో బోఁగలఁడా?

సీ. ఫాలాక్షుఁ డెదురైన బట్టి పల్లార్చెడు
ప్రథిత బలాఢ్యులు రాచవారు
ఎట్టి వ్యూహమ్మునైన నిట్టె చీల్పఁగజాలు
వీరవరేణ్యులు వెలమవారు

కరమున ఖడ్గంబు గ్రాలభండనభూమి
కదలనిధీరులు కమ్మవారు
శరపరంపరలచే శత్రుమస్తకముల
గూల్చు ప్రవీణులు కోయదొరలు
గీ. బ్రాహ్మ్యసుక్షాత్ర రాజితుల్ బ్రాహ్మణులును
వీరవర్యులి కెందఱో వేనవేలు
బ్రతికియుండగ పెద్దాపురంబునందు
కాలువెట్టునె రుస్తుముఖానుడన్న !

(తెరలో కలకలము.)

తిమ్మ—(విని) ఏమీకలకలము ? అదిగో వీరవరేణ్యులగు రామరాజు సుబ్బరాజుగార్లు ! ఏమిచెప్పుమా నిరుత్సాహులై వచ్చుచున్నారు ?

[రామరాజు సుబ్బరాజులు వీరోచితవేషములతో ప్రవేశింతురు.]

బల—దయచేయుడు.

రామ }
సుబ్బ } చిత్తము. (కూర్చుందురు.)

రామ—తిమ్మజగపతిరాజా, నిజమే, రుస్తుంఖానునిచే పరాజితులమై వచ్చిన మాకు నిరుత్సాహముగాక-ఉత్సాహమెక్కడిది ?

సుబ్బ—మహాసైన్యసమేతుడగు రుస్తుమును మేమేలూరుకడ నెదుర్కొన—

బల—(ఆశ్చర్యక్రోధములతో) ఏమి! రుస్తుము—కృష్ణానదిని దాటి వచ్చెనా ?

తిమ్మ—అయిన మీరాతని విజయవాడకడనే దాకక యింత వరకేల రానిచ్చితిరి ?

సుబ్బ—నాయనా, సముద్రమున కానకట్ట నెవ్వఁడుకట్టఁగలఁడు?

రామ—దానికేమి ? అదిసహజమే ! అందాశ్చర్యములేదు. మానవమాత్రుఁడగు శత్రువు నెట్లయిన సాధించియుందుము గాని దైవాకృతినున్న యీప్రకృతియే మాతో విరోధించిన నేమి చేయుదుము ?

సీ. ఘోరవృష్టిఁగతాన దూరంబునందున్న
రాణువఁ జేర్ప నాలస్యమయ్యె
ఈ విరామములోన నెటులో కృష్ణనుదాటి
యేలూరికడ శత్రుఁడేఁగుదెంచె
ఇరువాగు లచ్చట నెదురైనపిమ్మట
పంపినారము రాయబారి నొకని
ఆతఁడు దానిచే నధికరోషంబున
నాలమే ప్రకటించె, నంతలోన
గీ. నుభయసైన్యము లొరసిన యుద్ధమచట
భీషణమయ్యెను మననాల్గువేలదళము
ఖాను పదివేల దళమును గసిమసంగి
అవని కొఱగెను కట్ట! ఏమనివచింతు !

సుబ్బ—తిమ్మజగపతి రాజా, మేము ప్రాణములతో నిచ్చటకు వచ్చుట తప్ప మాలోపమిసుమంతయు లేదు.

గీ. ప్రాణముల నాసవిడి పోరాడినాము
పన్నవలసిన తంత్రముల్ బన్నినాము
కాని, మాశక్తియుక్తులు వాని పీచ
మడచుటకుజాలవయ్యె రవంతయేని.

తిమ్మ — రామరాజా, ఇందు మిమ్మనవలసిన పనియేమున్నది!

ఉ. ఆలము తప్పదయ్యె, సమయంబునకున్ దరిలేవు వాహినుల్
చాలినయన్ని, శత్రువు ప్రచండదళంబులతోడ వచ్చుచో
జాలక కృష్ణదాటె, మనసైన్యములా కడు వేళదప్పి దు
ష్కాలమునందు మారొక్కనిరిఖానుని, ఎట్లు జయంబు గల్గెడున్?

గతజలసేతు బంధన మింతటితో వదలి

శా. ఇద్ధాత్రీతలమేలు కాంక్షనిటకుద్వృత్తిన్ విజృంభించు నీ
యుద్ధోన్మత్త మదేభమున్ చటులఖడ్గోదగ్రఘాతంబులన్
ఔద్ధత్యంబణగించుటో మనకు కార్యంబట్లు గాకిప్పుడే
సిద్ధంబౌటయొ సంధికిం తమదలో జింతించి వాక్రువ్వరే?

బల — అన్నా, మన రాజ్యమును కబళింప నరుదెంచు దురాత్మునితో సమరమా సంధియా యను విచారణమేల?

గీ. నిన్న నేలూరికడ దాక నిఖిలసైన్య
తతుల సమయించి విజయమదంబుతోడ
కన్నుగానని రుస్తుముఖానుడేడ?
సంధిమనతోడ నెఱపెడు సరణియేడ?

ఈదుష్టాత్ము డొకవేళ మనతో సంధిగావించుకొన రాయబారమంపినను ఈతనితో నెయ్యమునను౦డుట కియ్యకొని సూర్యవంశమునకు మాయని మచ్చదెచ్చుటకంటె నీతని మరల డీకొని యందు విజయమును గొనవలయు, కాదేని వీరస్వర్గమునకేగుటయే గౌరవము.

రామ — సెబాస్! బలభద్రా! సెబాస్!

ఉ. షేరుమహమ్మదుండు తనచేతుల నొక్కసువర్ణఖడ్గ మిం
పార నొసంగువేళ తనహస్తము మీదుగనందె, నట్టి దు
ర్వార ప్రతాపు తిమ్మపతి వంశమునందుదయించి వంశపున్
గౌరవమొప్ప బల్కితివి క్షాత్రముదీప్తి వహింప భార్గవా!

తిమ్మజగపతిరాజా, మనమీ విషయమును అమ్మగారికి తెలుప కుండ నెట్లు స్వతంత్రించి కార్యనిర్ధారణముచేయగలము?

తిమ్మ—నిజము, చక్కగాజ్ఞప్తికి దెచ్చితిరి. దయచేయు డమ్మగారియభ్యంతరగృహమునుగూర్చి పోవుదము. ఇంతలో మన యాశ్వికసైన్యాధ్యక్షుడు చల్లా రాజన్న పిఠాపురమేగి పీఠికాపురాధీశ్వరులగు రాజా రావు వేంకట కృష్ణారాయనింగారిని కూడగొనివచ్చి మనల జేరగలడు. బలభద్రా, గురుదేవుడు కొంపెల్ల సుబ్రహ్మణ్య సోమయాజిగారిని గజదళాధ్యక్షుడగు నూరుద్దీనుని కూడ మనయాంతరంగిక సభకాహ్వానింపుము.

బల—చిత్తమన్నా!

(అందఱొక వంకను బలభద్రుడొకవంకను నిష్క్రమింతురు.)

౪ రంగము.—అంతఃపురము.

[రామయ్యమ్మదేవి జగపతిని ఉయ్యాలలోనుంచి యూచుచు జోల పాడుచుండ గౌరి తమలపాకులందించుచుండును.]

[రాఘవమ్మాదేవి ప్రవేశించును.]

రాఘ—రామమ్మా, బాబిం కను నిదురింపలేదా?

రామ—(లేచి మందహాసముతో) ఈజగపతి కింతలో నిదుర వచ్చునలవాటున్నదా? మీరు రావలెను—జోలపాడవలెను—లేకున్న పోతుమాని నిదురించునా?

రాఘ—(హాసముతో బాలునివంకదిరిగి) బాబూ, నామీద నింత నీవిముయెందులకోయి? జోలపాడెద నింకనిదురింపుము. (జోల

పాడి) జగపతికప్పుడే నిద్రవచ్చినది. (జగపతివంకఁదిరిగి) బాబూ, నీతండ్రివలెనే నీవును నామాటయన్న నిప్పటినుండియు నెంతయూదరము చూపుచున్నావోయి !

గీ. వల్లకీనాదవములు తల్లి మధుర
గానమున గూడ నిదురింపబూనకీవు
ఔర ! నే జోలపాడినయంత నిదుర
పోవ మనసేల జగపతీ, పోరునుడిగి ?

రామ—అదిగో! అదియే వీనిలోనున్న విశేషము.

గౌరి—చిన్నబాబుగారు మూఁడుమూర్తుల తిమ్మజగపతి రాజు బహద్దరుగారేనమ్మా. (రామయ్యమ్మవంక చూపుచు) చిన్నమ్మగారెఱుగరు కాని—పెద్దబాబూగారి వయస్సున నిదేరూపము. ఇదే అల్లరి-ఇదే—

(తెరలో " గౌరీ, అమ్మగారేమి చేయుచున్నారు ?")

రాఘ—తాళు-తాళు-గౌరీ, అది పెద్దఅబ్బాయి మాట వలెనున్నది. పోయిచూడుము.

గౌరి—(ప్రక్కకేగి) బాబూ, ఇటు, ఇటు, (విని) చిత్తము. (తిరిగివచ్చి రాఘవమ్మాదేవితో) అమ్మా, ఏలూరినుండి తిరిగివచ్చిన మొగల్తుఱ్ఱు నూజవీటిప్రభువులు తమ దర్శనము కొఱకు వేచియున్నారట !

రాఘ—(ఆతురముతో) మంచిది. వారినందఱిని కార్యాలోచనాభవనమునందు బ్రవేశపెట్టుము. నేనిప్పుడేవచ్చెదను.

గౌరి—అట్లేనమ్మా. (నిష్క్రమించును.)

రాఘ—అమ్మా, దుస్తుముఖాను దురాగతము నడపనేగిన యీవీరద్వయమేమి యొనర్చిరో పోయి తెలిసికొనివచ్చెదను. (అక్క

ర్యముతో) ఇదేమి! నా కుడికన్ను దరుచున్నదమ్మా, యిది అశుభసూచకముగాదా ?

రామ—అత్తయ్యా, మరణమన్న తృణప్రాయముగా జూచు వీరరఘుకుల క్షత్రియ కాంతాశిరోమణులమగు మనకీదుర్నిమిత్తములవలన భయమేల ? సర్వేశ్వర లీలలగుటచే శీతోష్ణ సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వములన్నియు మనకు తుల్యములే కాదా ?

రాఘు—సందేహమేమి ? అకస్మికముగ నగ్ని జ్వాలలుదరికొని బ్రదికి యుండగనే భస్మముచేయుచున్నను చలింపని యీ రాఘువమ్మ యీనాడీ యశుభసూచకములకు భయపడునా ? (జగపతివంకదిరిగి చిఱునగవుతో) బాబూ, పోయివత్తునా ? మాటిమాటికి నాకీరాజ కార్యముల గొడవయే లేకున్న నిరంతరము నీముఖచంద్రుని జూచుకొనుచు నడుగైనకదలకుండ నీచెంతనే యుందునుగదా ! అమ్మా, పోయివచ్చెదను. (ప్రేమతో బాలుని చూచుచు నిష్క్రమించును.)

రామ—అక్కటా ! తెరల మఱుగున బడి యుండవలసిన తెఱవనై పుట్టుటచేగాని—

గీ. ఆడుపులి యట్లు కుప్పించి యాజి రంగ
మందు నరి వీరవరులను మ్రందజేసి
విజయమున్గాన నాకెంతొ ప్రీతి, యట్టి
యాసలడియాసలయ్యె నే నతివనగుట !

(తెరపడును.)

౫ రంగము— కార్యాలోచనా మందిరము.

[తిమ్మజగపతిరాజు, బలభద్రరాజు, రామరాజు, సుబ్బరాజు రాఘవమ్మాదేవి గార్లు యథోచితాసనముల నుందురు.]

రాఘ—(అందటిని కలయజూచి) పరాజయమాత్రమున మన మధైర్యపడవలసిన పనిలేదు (ఉత్సాహముతో)

గీ. ఎప్పుడు పెద్దాపురీరాజ్య మపహరించు
పూనిక రుస్తుము మనకోట ముట్టడించు
నాడె వానికి ఆయువు మూడకున్నె
అతని యత్న మాతనితోడ నంతరింప ?

(నిర్వేదముతో) అక్కటా ! కాలవృక్షమెట్టి విషఫలముల నొసగుచున్నది !

గీ. ఎవని నాసోదరుండని యెంచినానొ
ఎవని నారక్షకుండని యెంచినానొ
ఎవని నాయాప్తుడంచు నేనెంచినానొ
వాడె నాకొంప చిచ్చిడ వచ్చువాడె !

(కోపముతో) ఓకుత్సితుడా, కృతఘ్నుడా, రుస్తుం,—

గీ. స్వామిభక్తికి నిర్మల స్వాంతమునకు
నైకమత్యంబునకు స్థానమగుచు దనరు
నట్టి మహితాన్వయంబున బుట్టి ఘోర
రాక్షసుడ వెట్టిలైతి క్రూరా ! దురాత్మ !

కానిమ్ము—రామరాజా, అంత మీరు రుస్తుంఖానుని కేమని సమాధానమిచ్చితిరి ?

రామ—అందులకు మేము:—“మేము ఢిల్లీపాదుషాల యేలుబడిలోనివారముగాని మీ నవీనప్రభువులగు గోలకొండ సుబేదారులకు

తాబేదారులము గాము, ఢిల్లీశ్వరునికైనను మేము పేరునకు సామంతులమేగాని యెన్నడు నొక్కపైసయైన జుమ్మాను చెల్లించియెఱుగము-కావున, మేము మీకు పన్ను చెల్లింపవలసిన పనిలేదు ; చెల్లింపము. న్యాయవిరుద్ధముగా మీరు రణమున కాయత్తమైనచో సంగరలకు మేముసిద్ధముగానేయున్నా ” మంటిమి.

రాఘు—(ఆలోచించి) సరే. అయిననిప్పుడు రుస్తుము తన రాజధానియగు రాజమహేంద్రవరము వచ్చినపిదప గదా మనరాజ్యము సంహరింప తంత్రములు పన్నుచున్నాడు ! ఆతని వలన నేహానియు బొందకుండునట్లు మనము కాపాడుకొనవలసియున్నది

సుబ్బ—అదిగో, సమయమునకు కృష్ణారాయనింగారును రాజన్నయు వచ్చినారు.

[కృష్ణారాయుడు రాజన్న ప్రవేశింతురు.]

కృష్ణా } రాజ }—(రాఘువమ్మాదేవికి నమస్కరింతురు.)

కృష్ణా—(తిమ్మజగపతి నుద్దేశించి) బాబూ, నారాక ఆలస్యమైనదా ?

తిమ్మ—లేదు. సకాలమునకేవచ్చినారు, దయచేయుడు. రాజన్నా, కూర్చుండుము.

రాఘు—కృష్ణారాయ, ఏలూరియుద్ధపర్యవసానమును రుస్తుంఖానుని దురాలోచనలను ఈ రాజన్నవలన తెలిసికొనియే యుందువు. ఇందులకు కర్తవ్యమేమాలోచించితివి ?

కృష్ణ—అమ్మా, శత్రువసైన్య పరిమితిని తెలిసికొనకుండ నాకేమనుటకును తోచకున్నది. పిఠాపురమునందిప్పుడున్నమట్టునకు రెండువేల సైన్యమును గూర్చుకొని వచ్చితిని. ఇచ్చట తమ ప్రయత్నము లెట్లున్నవి ?

తిమ్మ—మూలబలముగాక మూడువేల సైన్యముకంటె ఎక్కువలేదు. ఇంతవరకమ్మగారి యనుజ్ఞలేక మనసామంతుల పిలువనంపలేదు. శత్రుసైన్యము పదివేలున్నట్లును అందేలూరియుద్ధమున రెండువేలవరకు మడసినట్లును మనరాయరాజుగారు చెప్పుచున్నారు.

బల—యుద్ధమే కర్తవ్యమని నిర్ధారణమైనచో బిక్కవోలు, సాంతమూరు, జగ్గంపేట, కిర్లంపూడి, పీరవరము. జడ్డంగి, తోటపల్లి, తాపురాడ, కొట్టాము మొదలగు సమీపపు ముఠాలనుండియేగాక రామచంద్రపురము, కేశనకుర్రు, ముమ్మిడివరము, గోపాలపురము, కాంశేలంక మొదలగు దూరపుముఠాలనుండికూడ సైన్యముల రావించుకొనవలసియుండునుగాన కార్యాలోచనము త్వరలో కావలెను.

రాఘు—అన్నట్లు—రాజన్నా, కుమారుడు సూరప్పనెచ్చట నగపడడేమి ?

బల—సూరప్పనిప్పుడు మనసామంతులకు సైన్యసమేతులై తక్షణమే పెద్దాపురము రావలసినదని తాఖీదుల వ్రాయుచున్నాడు.

రాఘు—(తీవ్రముగ) తిమ్మరాజా, నాయాజ్ఞలేని యీతొందరలేల ?

బల—(ఎదుటజూచి) ఇదిగో, గురుదేవుడు సుబ్రహ్మణ్యసోమయాజిగారు విచ్చేయుచున్నారు.

[యథోచితవేషమున సుబ్రహ్మణ్యసోమయాజి
ప్రవేశించును.]

అందఱు—(నిలువబడి నమస్కరింతురు.)

సుబ్ర—విజయోస్తు ! విజయోస్తు ! అమ్మా, మీయాజ్ఞను బడయకుండ, స్వాతంత్ర్యమువహించి పనిబడిన నుపయోగింపవచ్చునని సూరప్పనీకార్యమున నియోగించినది నేను. పనియంతయు ముగియవచ్చినది ; అతడీపాటికి వచ్చుచుండును.

రాఘు—అవ్వా. యీపీఠమునలంకరింపుడు. మీసమయజ్ఞత్వమును మేమభినందించుచున్నాము.

సుబ్రి—(కూర్చుండి) ఇదిగో నూరుద్దీను వచ్చినాడు.

[నూరుద్దీను లేఖలతో లేఖనీమషీపాత్రలతో బ్రవేశించును.]

రాఘు—(నూరుద్దీనుతో) అబ్బాయీ రమ్మని.

నూరు—[కూర్చుండి] చిత్తము.

రామ—కృష్ణారాయనిసైన్యము రెండువేలును ఏలూరినుండి తిరిగివచ్చిన సైన్యము మూడువందలును పెద్దాపురముసైన్యము మూడువేలును నూతనముగా చేర్చుకొన్నసైన్యము పదునేడువందలును కలిసి యేడువేలసైన్య మిప్పుడు సిద్ధముగా నున్నది. రుస్తుంఖానుని పదివేల దళములో చావగామిగిలినవారెనిమిదివేలుండురుగాన మనయేడు వేలదళమును శత్రుసైన్యమును జయించుట కెంతమాత్రమును సందియములేదు. కాబట్టి యుద్ధమే మనకుచితము.

సుబ్రి—శయనగృహమున త్రాచుపామునలె శత్రువు మన రాజ్యమున జొచ్చుచుండ వానిని తెగటార్చకుండ నూరకొనుటెంతయు విపత్కరము!

రాఘు—(మందహాసముతో) బలభద్రా, నీవుమాటాడవేమి? రణప్రియుడవగు నీకు కదనమే—

బల—[ఉత్సాహోద్రేకములతో] సందేహమేమి? అమ్మా,—

గీ. ఎదిరి నెదిరించు సామర్థ్యమింతలేక
యింట గూర్చుంట శూరులకేమిలగ్గు?
విక్రమంబున పగతుర విదళనంబు
జేసి జయలక్ష్మిగొంటయే చెల్లుగాని.

కృష్ణా— తగినంతసైన్యము లేక పరబలాబలముల తెలియక యిదివరకు రామరాజు సుబ్బరాజుగార్లునలిపిన సమరము చాలదా?

మూలబలమున కండదొ నిలువవలసిన యేడువేల సైనికులను మనతో గొనిపోయిన మూలబలమునకు ముప్పు కాదా ? అధిక సైన్యము లేనప్పుడెచ్చటకో యెత్తిపోవుటకంటె యిచ్చటనే యుండి శత్రువిచ్చటకు వచ్చిన నెదుర్కొనుట సమంజసము నిరపాయమునగు మార్గము కాదా ? ఒకవంక మనము రాజమహేంద్రవరమేగ మఱియొక వంక శత్రుసేనలు మనరాజ్యమున జొరబడిన—

తిమ్మ—జొరబడిన ?-అంతలోనేమయ్యె ? కృష్ణరాయ, శత్రుబలము-వచ్చుమార్గము తెలిసియు నిట్లాడెదవేమి ? ఏడువేల యాంధ్రవీరు లెనిమిదివేల ముసల్మానుదళమును నదమదము చేయజాలని పిఱికిపందలా ?

సుబ్బ—శత్రువు దుర్వృత్తి తెలిసినపిదప వానిని రూపుమాపకున్న నావల గోటితో త్రుంపవలసినదానిని గొడ్డంటితో దీర్పవలసి వచ్చును.

రాజ—ఋణశేషమును శత్రుశేషము నుంచరాదు.

నూరు—నాతండ్రి పెద్దాపురసామ్రాజ్యాపహరణవాంఛతో వచ్చుటే నిజమైన నాతని నిటకు రానీయకుండ నిరోధించుటే యుచితము.

రాఘు—నిజము-కుమారా, నిజము.-ప్రతిఘటనమే మన కిప్పుడు పరమకర్తవ్యము. మనయేడువేల చమూసమూహమును గొని రామరాజు సుబ్బరాజు కృష్ణరాయనింగార్లిపుడు రాజమహేంద్రవరమేగి రుస్తుంఖానుని గోదావరిదాటి రానీయకుండ నరికట్టవలెను. అట్లయినచో మనసైన్యమేడువేలును పరబలము పదునైదువేలున్నను నిగ్రహింపగలము. మొంటికలవంటి పెద్దాపుర పిఠాపుర వీరులు సాధింపజాలని దేమియులేదు. తిమ్మజగపతి బలభద్రుడును రాజన్న నూరుద్దీను లిచ్చట కోటను సంరక్షించుటకుండవలెను. మనసర్దారులం

తలా సైన్యములు గొనివత్తును. గాన నిప్పుడిచ్చటి మూడువేల సైన్యమును తొలగించినను భయమ్ములేదు. నూరుద్దీన్, నీవు వ్రాసియుంచిన తాకీదులపై మా ముద్రల వేయించి తత్క్షణమే సర్దారు లెల్లరకు బంపుము. రంజన్నా, నీవిచ్చటి సైన్యములకు దగిన శిక్షణము నిచ్చుచు క్రొత్త సైన్యమును ప్రోగుచేయుము. తిమ్మరాజా, సైన్యముల నాయకత్వమగుట కాజ్ఞాపించి రణభేరి మ్రోయించుము. బలభద్రా, సాంగ్రామికోపకరణములగు నాయుధముల జేయించుభారము నీయది. గురువర్యా, గూఢచారులకు నామాధిపత్యమును వహింప బ్రార్థించుచున్నాను. కృష్ణరాయా, ఈవృద్ధురాలివాక్యముల త్రోసిపుచ్చక యీ రాజమహేంద్రవర యుద్ధమునందు సర్వసేనానాయకత్వమును వహింపఁగోరెదను. సేవకోత్తములారా, మన యిష్టదైవమును ప్రార్థింతము రండు.

సీ. రక్తతుఫానుసహించి రాజన్యసేనయు
తిమ్మజగపతి ధాత్రీశ్వరుండు
జయపురాధీశు విశ్వంభరుఁ బరిమార్చి
తిమ్మజగపతి పృథ్వీశ్వరుండు
సల్ల సబ్బాల్ హసన్ త్రోసెందుఖానిని గొల్చి
రాయజగపతీంద్ర రాజమౌళి
మాధవ పతిఁగెల్చి యోధుఁడై గ్రాలె ను
ద్దండరాయపరాజ ధరణీధవుఁడు

గీ. నిన్ను సేవించియే కాదె! నీవుమాకు
నిష్టదైవమవే కాదె ? యిప్పుడు నన్ను
రణమునకు నేగుమమ్ము, సంరక్షణంబు
జేయవే తండ్రి! లక్ష్మీనృసింహమూర్తి !

అందఱు — జయ! పిఠాపురసామ్రాజ్యలక్ష్మికి జయ! జయ! ఆంధ్రమాతకు జయ!

(తెరపడును. బలభద్రుడు ముందునకు వచ్చును.)

బల — (వేదనతో) అయ్యో, నా కెంత యాశాభంగ మైనది!

గీ. సమరకాంక్షుడీర విమతయోధులతోడ
బోరవచ్చిననుచు బొంగినాడ,
కాని, యమ్మహారాజ్ఞ కట్టివైచెను నన్ను
ఎట్టులోర్తు? ఇంక నే మొనర్తు?

(నిష్క్రమించును.)

ఇది ప్రథమాంకము.

పెద్దాపురముముట్టడి.

ద్వితీయాంకము.

1. రంగము — పాండవులమెట్టపై రుస్తుంఖానుశిబిరము.

[విశ్రాంతివేషముతో రుస్తుంఖాను హుక్కాపీల్చుచు విహరించుచుండును. సమీపమున యాసనమును వ్రాతబల్లయు దానిమీద వ్రాతపరికరములునుండును.]

రుస్తుం—(సాలోచనముగ) శత్రుసైన్యములొకవేళ పరిమితిని మించి ముంచుకొనివచ్చి నలుప్రక్కలచుట్టుముట్టి ఆకస్మికముగ పైబడినను. అవలీలగా నెదుర్కొని నఱుమాడుటకు పాండవులమెట్టకంటె నిరవగుప్రదేశమీప్రాంతమున నింకొండులేదు. ప్రసన్న శీతల కమనీయ శరత్కాల సుధాంశుకౌముదీప్రభావిభాసితమగు నీనిశాసమయము ప్రశాంతమై కార్యాలోచనమునకెంతయు దగియున్నది. ఈ ధరాభాగముప్పొంగి యచలాకృతి వహించుటయు హిమాంశుని మనోజ్ఞచంద్రికల వెదజల్లుటయు వాకీనలువలంకులగల మనోహర దృశ్యముల జూపులకేగావలయును...........ఓహో!

సీ. సైనికదళము విశ్రాంతినందగజాలు
తావిదికాదె పాండవులమెట్ట!
మహమదీయులకెల్ల మహితమై మాన్యమై
మించిన గవ్వలమెట్ట యదియె!
శత్రుదుర్భేద్యప్రశస్త గర్వోన్నతి
గొమరారు బురుజులకోటయదియె!
దుర్గముచెంత నిసర్గలావణ్యంబు
గల్గి వెల్గునదె రాగమ్మచెఱువు!

గీ. వజ్రనిర్ఘోషమై వినంబడెను సద్ది
ఏరికావలబొబ్బిలి నేలేటిరవము!
సకల సంపత్తికెల్ల నాస్థానమగుచు
దనరునియ్యదిగాదె పెద్దాపురంబు!!

ఈ సంస్థానమును హస్తగతము గావించుకొనుటకు కేదలపెట్టిన మహాకార్యములెల్ల ఫలోన్ముఖమగునట్టి శుభసమయమే తెంచినది. కాని, నేనింతవరకు సాధించినదంతయు నొకయెత్తు, ఇంకముందు సాధింపవలసిన దొకయెత్తు. నైజాముదకు దండయాత్రవలనకలుగు ప్రయోజనమును నచ్చచెప్పి నలువదివేలసైనికులదోడ్కొనివచ్చి పదివేలసైన్యముతో శత్రుచ్ఛమూనమూహము నేలూర్తికడదాకి విదళనముచేయుటయు, తరుణమునకు గోదావరినిదాటి రాజమహేంద్రవరదుర్గము నాక్రమించుకొనుటయు, రామరాజుసుబ్బరాజులతో ఏమువేలదళముతో వచ్చి యెదిరించిన కృష్ణారాయనిపై సర్వసైన్యముతోబడి యవలీల నోడించి పెద్దాపురముమొగము చూడకుండ తోటపల్లిమన్యములకు పారదోలుటయు నొకలెక్కలోనివికావు. ఇంతవరకు నేనునలిపిన సమరములందు పదివేలసైనికులు నిహతులైనను ముప్పదివేల దళమింకను కలదుగదా! ఇంతటుసైనికులతో నిప్పుడునేను పెద్దాపుర దుర్గమును వశపఱచుకొనలేనా? ఆఁ- సాధింపలేకేమి? తొలివలనరికట్టి, పెద్దాపుర పితాపురాధీశ్వరులు సైన్యములనంపుడని వారివారి సర్దారులకువ్రాసిన లేఖలపన్నిటి చేజిక్కించుకొనుటచే దుర్గములో నిప్పుడున్న మూలబలము మూడువేలును క్రొత్తగాచేరిన సైన్యమెదు వేలును సోమయాజి యెచ్చటినుండియో తెచ్చిన బలమొకరెండువేలును మొత్తము పదివేలుమతప్ప యింకరావు. కానిదుర్గము భేద్యమగుటచే నీపదివేలసైనికులును నాముప్పదివేలను సంహరింపవచ్చును. అందువలన నాబలము విశేషముగ నశింపకుండ కోటనుసాధించు మార్గమేము

న్నది! సరే! రాఘవమ్మాదేవి యెంత యసాధ్యురాలైనను నాయ
కులనెల్లరి పట్టివధింపగలిగినచో నీకోరలతీసిన తాఁచు-ఏమిచేయ
గలదు! అప్పుడు నాకు కోట విశేషశ్రమపడకుండ లభింపగలదు
శత్రుసమూహములందు చల్లారాజన్నయొకడు ముఖ్యుడేగాని రుస్తుము
ప్రతాపానిలమునకే మశకమాఁగగలదా? రామరాజు, సుబ్బరాజు,
కృష్ణారాయనింగార్లివంక కనుగుపెట్టుటకు వీలులేకుండ దూరప్రదేశ
ములకు పారదరిమితినిగదా! ఇంక నాశక్తియుక్తులుపయోగించి సాధిం
పవలసినవారు తిమ్మరాజగపతి బలభద్రులిద్దరున్నారు. సరే! ఇంతజేసిన
వాడ నింకనీ వీరసింహకిశోరముల బట్టుటకుదగిన పంజరముల నిర్మింప
నేలేకపోవుదునా? నన్నెదిరింప రామరాజాదులకు సైన్యసాహాయ్యము
నుజేసిన యీ రాఘవమ్మదేవికివిధముగ తగినశాస్తిచేసి బుద్ధిచెప్పి
యామెహృదయమున దావానలము కల్పింపలేకుందునా! (కూర్చుండి
యొకలేఖనువ్రాసి) అన్నట్లీయుత్తరమిప్పుడే పంపవలసిన యగత్యమే
మున్నది? పొద్దుటనే పంపవచ్చును. కాని ముందిదిముఖ్యము.
(మఱియొక లేఖనువ్రాసి) నూరుద్దీను విషయమున నప్రమత్తుడనై
యుండకున్న ప్రమాదము తప్పదు. రసూల్! రసూల్!

రసూ—(ప్రవేశించి) సర్కార్, ఏమియాజ్ఞ?

రుస్తు—ఈ యుత్తరమును రహస్యముగ నీక్షణమందే నూరు
ద్దీనునకు పంపించు నేర్పాటులజేయుము. (లేఖనిచ్చును.)

రసూ—(పుచ్చుకొని) చిత్తము. (పోబోవును.)

రుస్తు—ఆగుము. మఱియొకమాట. వచ్చునప్పుడు ఇబ్రా
హీం, కరీంఖానులఁగూడ గొనిరమ్ము. ఉపదేశింపవలసిన రహస్యములు
గలవు. • మీకొఱకు సేనాగృహసమీపమునగల శిబిరమున వేచి
యుందును.

రసూ—చిత్తము సర్కార్. (నిష్క్రమించును.)

రుస్తు—ముక్కు మూసికొని మూలకూర్చుండక యీమును
సలి సుబ్రహ్మణ్యసోమయాజి తగుదునని తగనిభారమును నెత్తిపైబెట్టు
కొని సూత్రధారుల పలువురనియోగించి నాగుట్టుమట్టులనెల్ల కను
గొని నన్ను సాధింప జూచుచున్నాడట ! కానీ !

గీ. నా ప్రతాపాగ్ని పర్వతమే ప్రకలిన
సకలజగముల నాశంబు సలుపుననగ
ద్విజుల యింటింట తిరిపెము దెచ్చికొనుచు
బ్రతుకజూచు మందాధుడీ పక్షియెంత !

(సగర్వముగ నిష్క్రమించును.)

2. రంగము—సూరుద్దీను శయనాగారము.

సూరు—(పరిక్రమించుచు సాలోచనముగ దనలో) ఇదినిజ
ముగునా ? నాతండ్రి యింతదురాగతమున కొడిగట్టునా ? పండ్రెండు
సంవత్సరముల కాలమే తల్లి యుండనువర్ధిల్లి గజదళాధ్యక్షత్వమంతటి
గొప్పపదవినిగొనెనో యా రాఘవమ్మదేవికే చేటుగూర్ప నీతడు
వచ్చుచుండెనా ? నమ్మజాల నమ్మజాలను ! అట్లయిన, యీ రామ
రాజాదుల వాక్యములకేమందును ? వీరినిస్వయముగా ప్రశ్నించి
చూచితినే ! నిక్కువమే కాకున్న రుస్తుము పెద్దాపుర సామ్రాజ్యాప
హరణ ప్రయత్నమున వచ్చుచున్నాడని వారేలజెప్పెదరు ? వారికెట్టి
పూర్వద్వేషమును లేదే ! అయిన రుస్తుము సంశయింపవలసినవాడేనా?
తనకుమారునకీసంస్థానమూలంబమని యెఱుగడా ? రాఘవమ్మదేవికి
నేనన్న పుత్రవాత్సల్యమని తెలియదా ? తనయుండలి గౌరవానురా
గములచేతగదా దేవిగారు తనపదవిని నొసగిరి ! దీనికంతకు కృత
జ్ఞత చూపవలసిననాడిట్లు కృతఘ్నత చూపునా ? ఒకవేళ నేను

తన కుట్రలోఁ జేరి తనకు తోడ్పడనంగీకరింపనందున నైజాముని కాంధ్రరాజుల యొద్దనుండి కప్పముగొని తెత్తునని యాసజూపి యాసైన్యముతో నీరాజ్యమును జయింప నిశ్చయించెనా ? అనంభవము ! ద్రోహముచే నార్జితమైన సింహాసనము నాకువలదని యేకపుత్రుడనైననేను తనహితమును త్రోసిపుచ్చినపుడీ రాజ్యము నెవ్వరికొఱకు సంపాదించును ? తనయొక్కనిపొట్టయు రాజ్యమున్ననే గాని గడువదా ? కాకున్న నీతడధికారముకొఱకు పాకులాడుచున్నాడా? ఈసంస్థానమునందు గజదళాధిపత్యమును ఇచ్ఛాపూర్వకముగా త్యజించి నైజామునొద్ద పరలష్కరుగానున్నను రాజ్యపాలనమందే కాంక్షయున్నదా ? లేకున్న నీతనికిప్పుడీ పెద్దాపురయాత్రయేల ? ఈ సైన్యపారావారమేల ? ఎందులకింత కాయక్లేశము ? పోయి యతనితో యొకసారి మాటాడివత్తునా ? ఛీ ! ఇదియిప్పట్ల ననుచితము. అనుమానములకాకరము ! ఇంకనీతని యంతరంగమెఱుంగుట కేమియుపాయముకలదు ?

సేవ—(ప్రవేశించి) సలామ్, సర్కార్, హుజూరునకిమ్మని తమ తండ్రిగారి సేవకుడొకడీ లేఖనిచ్చి పోయినాడు. (లేఖనిచ్చును.)

నూరు—(అందుకొని) సరే, నీవుపొమ్ము.

సేవ—(నిష్క్రమించును.)

నూరు—ఇంత రాత్రివేళ నాయనగారి యొద్దనుండి లేఖయా! ఇదిగో యివి నాయనగారి స్వహస్తాక్షరములే ! (కన్నులకద్దుకొని) ఈ యక్షరములవలె నాయనగారి హృదయముకూడ సుందరమైయుండెనా నాజీవితమెంత ధన్యమైయుండును ! (లేఖను చదువును.)

"ప్రియ కుమారా,

అల్లాకృపచే నీవుచిరంజీవివై వర్ధిల్లుదువుగాక ! ఇపుడు నాదశ తిన్నగ లేదు. లేని రాజ్యవ్యామోహము నా కారోపింపబడినది. నే

నోసర్చని తలంపని దురంత ఘాతుక కృత్యములకెన్నిటికో కర్తనని నిందింపబడితిని. నేనెట్లు రామరాజాదుల కుట్రకు పాల్పడితినో రేపుకోలుపుకూటమునకు నేను పంపు లేఖవలన నీకు సుగతము కాగలదు. కాని నీకు చెప్పవలసినది మఱియొకటి గలదు. ఇంతదనుక నాకొక దుర్వ్యసనమున కలిగిన రాజ్యపాలనాసక్తి నేను నవాబునొద్ద షర్లష్కరుపదవి సంపాదించుటచే నశించినది. నాకు నేను రాజపుత్రులయెడ నెట్టిభేద బుద్ధియు లేదు. ఇటకు నేవచ్చుట కేవలము శ్రీవారలదర్శనముచేసి వారి నాశీర్వదించి చనుటకే. రేపు శ్రీవారలదొడ్డాని నీవుకూడ నాగుదారమునకు వచ్చితివేని మనము ముఖాముఖిని మాట్లాడుకొనవచ్చును. అప్పుడు నీవు నాయంతఃకరణనైర్మల్యము నెఱింగి సంతసింపగలవు. ప్రయాణక్లేశముచే నస్వస్థుడనైయుండుటచేత మిమ్మేరమ్మని కోరవలసివచ్చినది. కన్నులకఱవుదీర మిమ్మొక్కసారిగాంచి తనివిదీర గాఢాలింగనమొనరించుకొనుదాక నాకుమ్మ హృదయమునకు శాంతికలుగదు.

అల్లాకరుణచే మనకు సుప్రభాతమగుగాక !

రుస్తుం."

సెబాస్ ! అనుకొన్నట్లు నాజనకుని మనస్సు అకళంకము. ఇప్పుడీ లేఖగాంచుటచే నాహృదయశల్యమూడినది. దీనినిబట్టి రామరాజాదుల అభిప్రాయములు ప్రమాదజనితములని తోచుచున్నవి. ఇంక రాబోవు లేఖయందేమియుండునో చూచెదను.

సేవ—(ప్రవేశించి) సలామ్, సర్కార్, కార్యాలోచనా సభకు దయచేయవలసినదని మహారాజుగారి సెలవైనది.

నూరు—మంచిది. నీవుముందేగుము.

సేవ—(నిష్క్రమించును.)

నూరు—(నడచుచు) పెద్దాపురముకోటను ముట్టడింపవచ్చు

నున్నాడని వినినప్పుడాందోళన మొందిన నాడెందమునకీలేఖ కొంత శాంతిచేకూర్చినది. ఇంక మహారాజునకువచ్చు లేఖ నాకు సంపూర్ణా నందమును సమకూర్చకుండునా ?

(నిష్క్రమించును.)

3 రంగము—సభాభవనము.

[రాఘవమ్మాదేవి, తిమ్మజగపతిరాజు, బలభద్రరాజు నూరుగ్గురు, రాజన్న, సోమయాజిగార్లాసన ములనుండెదరు.]

రాఘ—గురుదేవా, రాజమహేంద్రవరము యుద్ధమునుండి తిరిగివచ్చినవేగులవాండ్రు రామరాజు, సుబ్బరాజు, కృష్ణారాయనిం గార్ల జాడ తెలియనేలేదనిచెప్పిరా ?

సుబ్రి—అమ్మా, అట్లే, వారిజాడనరయుటకై నేను విశ్వప్రి యత్నముచేయుచున్నాను-ఆంధ్రలోకమునంతను గాలించుచున్నాను.

రాఘ—నరేకాని-మనరాజ్యమునపహరించుటయే పరమావధి గాబెట్టుకొని యంతదూరమరుదెంచినరుస్తుము, కోటనుముట్టడింపక పాండవులమెట్టపైవిడిదిచేసి యూరకకూర్చున్నాడేమి ?

రాజ—అతడొకవేళ మనతోకయ్యమునకుదలంపక నెయ్యము నకే చూచుచున్నాడేమో ?

బల—(వికటహాసముతో) ఈదురాత్ముడా మనతో నెయ్య మునన్నుండగోరువాడు ?

సేవ—(ప్రవేశించి) జయము ! జయము ! మహారాజా, రుస్తు ముఖానుమర్లమ్కర్ యొద్దనుండి లేఖనుగొనితెచ్చి సేవకుడొకడు తమదర్శనమునకై వేచియున్నాడు.

తిమ్మ—మంచిది. వెంటనే ప్రవేశపెట్టుము.

[రుస్తుముఖాను సేవకుడు ప్రవేశించును.]

రుస్తు. సేవ—(లేఖను తిమ్మజగపతిరాజునకిచ్చును.)

తిమ్మ— (అందుకొనును.)

బల—(కోపముతో) ఓరీ, మ్లేచ్ఛాధమా,—

గీ. ఎవ్వడేలూరు రాజమహేంద్రములను
మోసమున రామరాజాది భూమిపతుల
సైన్యములజంపె నట్టిరాక్షసచరిత్రు
డింకనుఁ క్షేమముగనుండెనే వచింపు?

తిమ్మ—తమ్ముడా, హేళనమాడుటమనకుదగదు. ఓరీ, మా ప్రత్యుత్తరము కొఱకు నీవు వేచియుండనక్కర లేదు, పొమ్ము.

రుస్తు. సేవ—(నిష్క్రమించును.)

బల—(కోపముతో) హేళనమాడుటే మనకుదగదా? ఇంక మనకుదగినదేది?-తగదు తగదని అయినదానికిని కానిదానికిని యూరకొనుటవలననే మనకార్యములన్నియు దగ్ధములగుచున్నవి. ఏదురాత్ముడచ్చుబోసివిడిచిన యాబోతువలె మదోన్మత్తమాతంగ మట్లు నిరంకుశగతి నాంధ్రలోకమునవిహరించుచు పెద్దాపురరాజ్యాప హరణమునకై ప్రచండ సేనాసమూహముతో పాండవులమెట్టపై కాచుకొనియున్నాడో ఆకృతఘ్నుడు—ఆచండాలుడు పంపినదూతను పట్టిబంధింపకుండ విడువవచ్చునా? వీడు రుస్తుమువేగులవాడుగాని నిక్కపువార్తావహుడా? ఇట్టికార్యములన్నియు మనకుతగినవేనా?

రాఘ—(విసువుతో) అబ్బా! అబ్బాయీ, మాటిమాటికి నీవిట్లడ్డు వచ్చుచున్న రాజకార్యములుసాగునా? అందును దూతనవ మానింపుమనియా నీ యన్నగారికి నీతిగఱపెదవు? క్షణమూరకొనుము

బల—(లేచి) వంకమాటలు నాకు దెలియవు. ఉచితమైనది కర్యము. మీవైఖరిగాంచిన సంధికొడబడునట్లుతోచుచున్నది. బిచ్చపుకూడు నాకుబనికిరాదు. ఇచ్చటినుండి మీ కార్యములకడ్డురాను. ఇదేపోయెద, కాని—

గీ. తిన్నయింటి వాసములెన్ను ధీరవరుడు
ఆంధ్రవీరుల శిక్షించినట్టి ఘనుడు
కోటకాపాడవచ్చిన మేటివీరు
డతని శరణొందు డేలకయ్యంబుమీకు?

(కోపమున పోబోవును.)

తిమ్మ—(అడ్డుకొని) తమ్ముడా, తమ్ముడా,

గీ. అమ్మగారియాజ్ఞయన్న నొదలదాల్చి
యసువులైననిచ్చునట్టివాఁ
డకట! తెంపుచేసి యామెపై గోపింప
బుద్ధియేలపుట్టె నిద్దతగనె?

సుబ్ర—నాయనా, బలభద్రా,

గీ. ఎఱిగియుండిన తెఁగాత్రంబు నెఱుగకున్న
బ్రాహ్మణుడ, శాస్త్రమెఱిగినవాడనగుట
వినుమునామాట, లేఖనువినుముమొదట
అవలయోజింతమోయన్న యంబమాట.

రాఘ—(మందహాసముతో) వెఱ్ఱివాడు!—వెఱ్ఱికోపము!-గురుదేవా, వానిమాటలకేమిలెండు—లేఖనుపఠింపుడు.

సుబ్ర—అమ్మా, సావధానులుగండు. సభ్యులారా, వినుడు.
"శ్రీమన్మహా-"

రాఘ—ఆర్యా, బిరుదగులనువదలి చదువుడు.

సుబ్ర—చిత్తము. (చదువును.)

“ అమ్మా రాఘవమ్మాదేవీ,

తమరు కొండబు సుబ్బులకొండెములనువిని నాపైదురభిప్రాయమునుగలిగియున్నారనివింటిని. కాని యదియంతయుఁగల్ల. నేనిచ్చటకు మీపై కత్తిగట్టవచ్చినవాఁడనుగాను. కళింగ రాజమహేంద్రవరముసర్కారుల రెండింటిని పాలించుటకన్వర్థినసమర్థుడని తెలిసికొని నైజామువారునన్ను రాజమహేంద్రవరముసర్కారునకు ఫర్లమ్కారుగానియమించి నలుబదివేలఫౌజును రాజమహేంద్రవరముసంరక్షణార్థమొసగిపంపుటచే నేనురాజమహేంద్రవరమువచ్చుచుంటిని. కాని అక్కటా ! కాలమెంతవక్రమైనది ! మ్లేచ్ఛుడనైజన్మించినమాత్రమున దుర్మార్గుడనగుదునా ? నాకుమాత్రము హృదయములేదా ? దారాపుత్రులులేరా ? నేనుకల్లామెనరులగట్టించి గ్రామములగాల్చి దోచుకొని ఆంధ్రరమణులనవమానించితిననియు, తుదకు నేను భక్తిప్రేమగౌరవములతో చిరకాలముసేవించిన తమసామ్రాజ్యమునే ఆసించివచ్చుచుంటిననియు ఎవ్వరోచెప్పినవాక్యములను విశ్వసించి రామరాజు సుబ్బరాజుప్రభృతి రాజవరేణ్యులనేకులు నాయాశయములకనుగొనకుండ నాహితమును లక్ష్యపెట్టక తిరస్కరించి నాపైనపనిందలమోపి నన్నెలూరుకడను మరల కృష్ణారాయపురంగారితో వచ్చి గౌతమీతీరమునందునుదాక నేను విధిలేక ఆత్మసంరక్షణార్థము వారితో దలపడి చేజిక్కినవారిని తమమొగము చూచివిడచిపుచ్చి తమకుయథార్థముగ నాసదుద్దేశములమనవిచేయవలసినదనియు తమదర్శనముచేసికొన కతిపయదివసములలోవచ్చుచుంటిననియువిన్నవింప వారుసిగ్గుపడి తమతోనింతకుబూర్వము నాపైయసత్యములనుజెప్పియుండుటచే స్వవచనవ్యాఘాతమువచ్చునని భయపడితనుదర్శనముచేయనోడి యప్పటికిచేయునది లేక నాపైకసిదీరక మారాజమహేంద్రవరముదుర్గమును పట్టుకొని నన్నుసాధించుటకుగాను, సైన్యములగుంర్చుకొనివచ్చునభి

లాఘవముతో గోదావరిని దాటి యేలూరువంకకు జనిరి. నేనొనర్చిన యుద్ధములన్నియు ధర్మబద్ధములగుటచే నన్ను మీరు క్షమింపవలెను. నిన్న మొన్నటిదాక నేను మీ సేవచేసినవాడనను మాటను మఱచిపోకుడు. నాకంటె పెద్దాపుర రాజ్యాభివృద్ధినిజూచి సంతసించువారు లేరు. నైజామువారు నావలన మీధర్మపరిపాలనమును విని సంతసించి ప్రాచీనముగ మీసంస్థానమింతవరకు చెల్లింపవలసిన జుమ్మాను రద్దుపరచితిమనియు మీసంస్థానమును సర్వస్వాతంత్ర్యముగల సోదరరాజ్యముగా నంగీకరించి మీకుస్థిరపరచి రమ్మనియు నన్ను నియోగించిరి. ధర్మమూర్తులును-వీరావతారులును. నాకును విశేషించి నాకుమారుడు నూరుద్దీనునకు ప్రభువులగు తమరు నేను మహమ్మదీయుడనని శంకింపక సేవకుడనని నిరసింపక తమసేవవీడితినని కోపింపక నాయందనుగ్రహముంచి నాప్రమాదములక్షమించి తమకుమారరత్నముల దర్శనమిప్పించితిరేని వారికి నాకష్టసుఖములమనవిచేసికొని కృతజ్ఞతాప్రీతిపూర్వకవందనములసర్పించి తమక్షేమోదంతమును దెలిసికొని నైజామువారియాజ్ఞానుసారము తమసంస్థానమును తమకు స్థిరపరచి ధన్యుడనై రేపటిప్రాతఃకాలమున రాజమహేంద్రవరమేగెదను. అయ్యా, నేనెట్టి అకల్మషహృదయముతో నీలేఖవ్రాసితినో అట్టివినిర్మలమానసముతో తమరీకమ్మను పఠింప మఱిమఱి ప్రార్థించుచు శ్రీవారలదర్శనము కొఱకుత్కంఠతతో నెదురుచూచు తమ విధేయుడు, రుస్తుంఖాన్, రాజమహేంద్రవరము షర్‌లష్కర్.

బల—సెబాస్! చిరకాలము మనరాజ్యములోనుండి గడించిన యాంధ్రభాషాపాండిత్యమీతనికెప్పుడీ లేఖారచనమునందెంత చక్కగా వినియోగించినది!

రాఘ—గురుదేవా ఇదియంతయు విచిత్రముగానున్నదే! రామరాజాదుల సంధిప్రయత్నములు మృషలా? వారు తిరోహితులగుటకు రుస్తుముచెప్పినదే కారణమా? ఆవీరత్రయమింత దురాగతము-ద్రోహముచేసి మనల వంచించుట సత్యమా? రుస్తుమువాక్యములెంతవరకు విశ్వసనీయములు?

సుబ్రి—అమ్మా, ఈవిషయమున ఆవీరత్రియమును స్వయముగ ప్రశ్నించి తెలిసికొనుకాలమువచ్చువరకు నిషిద్ధమనుటకు వీలులేదు. కాని రుస్తుమునకు రాకొమరులదర్శనమిప్పించుటలో తమ యభిప్రాయమేమి ?

రాఘు—నాయభిప్రాయమునకేమున్నది? రాజపుత్రులనటకు బంపుటయే యుప్పట్లసముచితమని నాకుదోచుచున్నది. ఏమన, రణనిహతులైనవారుగాక ముప్పదివేలసైన్యము రుస్తుమునకు కలదనికదా మనకిప్పుడు విశదమైనది. మనసర్దారులలో నొక్కరు నింతవరకు సైన్యమునుగొనిరాలేదు. మనసైనికులనడపించుటకు తగిన దండనాథులా చాలినందఱులేరు. ఆవీరత్రియమేమైనో మనకింతవరకు తెలియనేలేదు. మనకోటలోనిప్పుడు పదివేలకంటె సైన్యములేదు. నెయ్యమొనరించుకొన నిచ్ఛగలవానితో సామమున కార్యసాధనమొనరించుకొనక కయ్యమున కాయత్తమగుటకు నాకుదగినకారణము గనిపించుటలేదు. ఇదివరకు రామరాజాముల వాక్యములవిశ్వసించి వారికి మనసైన్యములతోడిచ్చి బహుళ సంఖ్యాకులగు సైనికులజంపుకొన్నదిచాలును. ఇప్పుడుమనము రాజకుమారులబంపనిచో రుస్తుమందులకుగోపించి మనకోటనుముట్టడించిన చాలప్రమాదముగలుగగలదు. లేదా పండ్రెండు పదుమూడులక్షలకఱువరహాల నొక్కసారి నిష్ఠూరముగ చెల్లించి యింతటినుండి గోలకొండ సుబేదారులకు మనము సామంతులము కావలసినదుర్గతిపట్టును. అయాచితముగ నీరూపమున మనకునైజాముతోడిమైత్రిలభింపనుండ కాలద్రోసి కదనరంగమున కుఱికి సైనికులజంపుకొనుటేల ? ఇతడు మొదటనేమనపైదాడివెడలిన మనమునాహవమునకుసిద్ధపడినచో నందు న్యాయముండునుగాని మనతోసఖ్యపడగోరువాని నెదిరింపబోవుట ధర్మవిరుద్ధము. ఇదిగాక, మననూరుద్దీనునిగూడ రాజపుత్రులతో వానిచెంతకుబంపిన

5

నింక వానివలన ప్రమాదము రాదని నానమ్మకము—జౌనా నూరు ద్దీన్ ?

నూరు—(ఆవేశముతో) అమ్మా, ఆ మాట నిశ్చయము.

గీ. అబ్బాయగుగాక అల్లాయెయగుగాక
దుర్ణయంబున కొడిగట్టి దొరలమేను
లంటగా సాహసించునే ? అంబ, నూరు
దీను—కంఠంబునందున ప్రాణముండ ?

ఈతడెంత దుర్జనుడైనను, ఎవ్వరికైన హానిచేయకున్నగాక—తాని వ్వరివలన నింతదనుకవర్ధిల్లెనో వారికే కీడెంచునా? (స్వగతము) రాజ కుమారులమైత్రిగోరుచుంటిననియు, పూర్వము తనకుగలిగిన రాజ్య వ్యామోహము షర్‌లష్కర్ పదవి దొరుకుటచేనంతరించినదనియు నిన్న రాత్రి నాయన నాకు వ్రాసిన లేఖయందుదహరించుటచే నేనిప్పుడు రాకొమరుల నచ్చటకు దోడ్కొనిపోయిన హానిరాదు.

తిమ్మ—అమ్మా, రాజ్యక్షేమము నాలోచించిన మేము రుస్తుం ఖానునొద్దకు బేటీకిపోవుటయే మేలు. లేకున్న నైజాము ప్రతినిధిన వమానించిన దోషము మనమీదబడగలదు.

రాఘు—నేనునదే యోజించుచున్నాను.

రాజ—అమ్మా, ఇతడు మనయూరువచ్చి మనకుహాని గూర్ప సాహసి పగలడా ?

బల—(చిడిముడిపాటుతో) హాని హానియని మమ్ములనం పుట కేలయింతగ సంశయించెదరు ? మేము కత్తిబట్టలేని కనుగందులమా ? ఆజియన్న నడలు ఆడువాండ్రమా ? చేత ఖడ్గములుండ మమ్మోర్పజాలు మగవాడెవడు ?

చ. హరిహరులెత్తివచ్చిన భయంకరవృత్తినెదిర్చి, యాజిలో
పఱపఱశీర్షముల్ దఱిగి వైరిడంబుల తీటకల్చి, మొ

గ్గరములజీల్చి, యాహవముఖంబుల మాజయకేతనంబులన్
స్థిరముగనిల్పమే యిపుశధీరులమౌదుమె పీనినోర్వమే ?

తిమ్మ—సెబాస్ ! తమ్ముడా, నిక్కముపలికితివి !

రాఘు—గురుదేవా, మీరు మౌనమువహించితి రేల ?

సుబ్రి—అమ్మా, తలచుకొనకుండనుండవలయునేగాని మారు ద్దీనున్నంతమాత్రమున రుస్తుము నిశ్చితకార్యమునుమానడు. ఇతని వ్రాతవైఖరిజూడ నసత్యమాడి దానినిమఱుగుపరచుటకై ప్రయత్నించుచున్నట్లున్నదిగాని నిర్మలహృదయమునుండి వెలువడిన సత్యవాక్యములుగా బొడకట్టవు. తరచిచూడ నిందనందిగ్ధములనేకములున్నవి. ఇతడు రాజమహేంద్రవరదుర్గమునకేమివిపత్తుసంభవించినదని నలుబదివేలసౌజునుగొని తెచ్చెనో నాకు బోధపడకున్నది. మఱియొక్క విషయము. మనవీరత్రయము తన రాజమహేంద్రవరదుర్గమునపహరించుటకై సేనలగూర్చుకొన గోదావరినిదాటిజనిరని తెలిసియు రాజమహేంద్రవరమునువీడి యిచ్చటకువచ్చునంత వెఱ్ఱివాడా ? దీనినంత యుదిలకింప నీతడా వీరత్రయముపాటును మనకుదెలియనీయకుండ నూనగించుచున్నట్లును పెద్దాపుర రాజ్యాపహారణమునకై ప్రళయవ్యూహమును పన్నుచున్నట్లును స్పష్టపడుచున్నది. మఱియు నీతడొనరించిన దారుణకర్మలతో నాంధ్రలోకమంతయు నట్టుడికిపోవుచుండ నీతడదియంతయుగల్లయన్న నమ్మువారెవరు? అందఱును తాసహాపడుచుండ నేనేలయిట్టియప్రియమాడవలయునని సంకోచించుచుంటినిగాని రుస్తుమువ్రాతలనమ్మి రాకొమరుల నాతనిచెంత కంపుట నాకెంతమాత్రమును సమ్మతములేదు.

బల—గురుదేవా, ఆలోచించినకొలది అనుమానమభివృద్ధియగుట స్వాభావికము. రుస్తుమువ్రాసిన మూడువాక్యములకు మీరు మీబుద్ధినంతయువినియోగించి ముప్పదిపుటలవ్యాఖ్యానము గావించి

నారు. బ్రాహ్మణోత్తమవిరాజితులగు మీరే యధైర్యపడుట త్యాశ్చర్యముగా నున్నది. మీభయముదీర్చుటకైనను మేముపోయివత్తుము సెలవిండు.

రాఘు— తన్ను తొలగించి రాజమహేంద్రవరదుర్గమునకు రుస్తుమును మండలాధికారిగా నియమించిన కోపమున అన్వరుద్దీను తనపై దండెత్తిన ప్రమాదమువచ్చునని భయపడి రుస్తుమింత సైన్యమును దెచ్చియుండును. మనదర్శనముజేసి వీరత్రయము తనకుహాని గూర్పకుండ జేయుడని మనల వేడుటకై యాతడింతత్వరలో నిటకరుదెంచియుండును. ఇక వీరత్రయమువిషయమై యాతడసత్యమాడి లాభము గొనునదేమున్నది? ఇదిగాక నూరుద్దీనన్నట్లు రుస్తు మొరులయెడ నెట్లున్నను తనకొమరునితోపాటు రక్షించిన నాపుత్రులకే హానిదలపెట్టునా? అసంభవము! గురుదేవా, క్షమింపుడు. వీరినిపంపుటకే నిశ్చయించితిని. ఇంక వీరుపోవలసినకాలముకూడ సమీపించుచున్నది. కుమారులారా, రండు నూరద్దీన్, రమ్ము. గురుదేవా, సెలవు. (పోబోవును.)

సుబ్బి— (లేచి ఆతురముతో) అమ్మా, అమ్మా, ఒక్కక్షణమాగుడు. మీకుమనవిచేయవలసిన దెంతయోగలదు. రుస్తుము విశ్వాసార్హుడుకాడు. ఆక్రూరుని దౌర్జన్యమును—వంచనమును—దుశ్చర్యలను గూర్చి ప్రమాణములజూపి యిప్పటివిధాన మాతడుపన్నిన దారుణతంత్రమని ఋజువుచేయుటకెన్నియో ఆధారములగపడుచున్నవి. మీరు వానినిలక్ష్యపెట్టక— నాహితమునువినక తొందరపడి యనర్థకరమగు నిట్టిబేటకంగీకరించి కుమారులనాతనికడకంపినచో కూడిరాని కీడుమూడును. ఎంతయు దృఢసంశయమును పరేంగితావగాహనమును లేకుండ నేనింతగ మీకుచెప్పుటలేదు. రుస్తుము మాయావి! గోముఖవ్యాఘ్రము! భీరుడననుడు—పాటుడననుడు—రా

జ్యాంగతంత్రచాతుర్యవిహీనుడననుడు—నిష్కారణరణకారకుడననుడు.—కాని—రాసుతుల నా రాక్షసుని పటుకటీరమువంకనైన కన్నెత్తిచూడ నీయకుడు. తప్పదేని మరల యుద్ధమేచేయుదను, కాని—

రాఘ—(మందహాసముతో) గురుదేవా, మీకీవెఱ్ఱియేమి ? నన్నుమీరు భయపెట్టుచున్నారా లేక పరీక్షించుచున్నారా ? రుస్తుము వీరిని మోసగింపడనియే నావిశ్వాసము కాని యొకవేళ యన్యథాజరుగునేయుడుడు. అప్పుడు నాబిడ్డలు సహజక్షాత్రప్రతాపమును ప్రదర్శించి సూర్యవంశమునకు ఖ్యాతిఘటింతురుగాక ? ఆర్యా, సెలవు. కుమారులారా, రండు. (నిష్క్రమించును.)

తిమ్మ }
బల } —(నిష్క్రమింతురు.)
సూరు }

రాజ—(మఱియొకవంక నిష్క్రమించును.)

సుబ్రి—(నిర్వేదముతో) అక్కటా ! అఖండరాజ్యతంత్రజ్ఞరాలనిభావించిన రాఘవమ్మాదేవి యింతబేలయగునని యెన్నడెఱుగనైతినే ! శర్కరావృతమగునీ రుస్తుంఖానునివిషవాక్యఘుటికలే యీ మొసరుచ్యములైనవే ! మేధావంతుడని జగత్ప్రసిద్ధినిగన్న నీ కళా తిమ్మజగపతిసార్వభౌముడు కూడ యీవిషయమును గ్రహింపజాలకున్నాడే! తనకుతోచినదే ధర్మము నిరంకుశాభిప్రాయమూనిన దేవితో నేమిచెప్పిన నేమిప్రయోజనము !......................అయ్యో!

గీ. ఎవరికృపచేతవర్ధిల్లి యింతదనుక
వేదవేదాంగముల, ధనుర్వేదమందు
నద్వితీయకోవిదుడను ఖ్యాతిగంటి
నట్టిప్రభువుల రక్షించుటెట్టులింక?

(మహావముతో కొంతవడిపరిక్రమించి తటాలుననాగి యెదుటకు జూచి గొంతెత్తి యావేగముతో) రాజన్నా! రాజన్నా!

రాజ—(రభసముగప్రవేశించి) అయ్యా!

సుబ్రి—(ఆవేగముతో) నీతురగమేదీ?

రాజ—కలదీభవనబహిర్భాగమున—సెలవైన—

సుబ్రి—ప్రాణములు వదలగలవా?

రాజ—సంతోషపూర్వకముగ-అదేమట్లుసెలవిచ్చెదరు?

సుబ్రి—పనివచ్చినది. రుస్తుము దుస్తంత్రముపన్నినట్లను మానించుచున్నాను. తత్క్షణమే నీయుద్ధాశ్వముపైబోయి రుస్తుంఖానసభాశిబిరముచెంతనున్న వృద్ధవటవృక్షముపై కెక్కి రుస్తుంచర్యల గనిపెట్టవలయును. నీహయము నాసమీపమునగల జొన్నచేనులో దాచుము. నేను రాగమ్మచెఱువు కొంగలోనున్న తాటితోపులో నుందును. నీయశ్వముపై నచ్చటకులఘించి యటనడచినదంతయు నాకెఱింగింపుము. పొమ్ము. క్షణమాలసింపకుము.

(ఇరువురతిమనమున చెఱియొకవంకకు నిష్క్రమింతురు.)

పుట 38.

4. రంగము—పాండవుల మెట్టసమీపమున.

[చల్లారాజన్న యోధవేషముతో పటాటోపముగ ప్రవేశించును.]

రాజ—గురుదేవుఁడేమో నా చెవిని నూఁది పోసినాఁడు గాని-రుస్తుంఖానేమి రాకొమరులకు హానిఁదలపెట్టుటయేమి? గురుదేవుఁడు నీటిలోఁ జాడలఁదీయఁగల అంఖడప్రతిభాశాలియే గాని రుస్తుమువిషయములో నీతఁడనవసరాందోళన మొందుచున్నాఁడు. సరే! ఇంతలోఁబోయినదేమి? ఆర్యుని యాజ్ఞానుసారముగా యశ్వరాజము నాజొన్నచేనిలో నిలిపియుంచితినిగదా! ఇంక నీమఱ్ఱిచెట్టుపైదాగి రుస్తుమేమిచేయునో చూచెదను. గురుదేవుఁడన్నట్లొకవేళ ప్రభువులకేమి యాపద దాపరినయెడల నంతలో నాయశ్వముతో నటవ్రాలి వారినిరక్షింపనేలేనా? అదిగో! అప్పుడే రుస్తుముసర్దారులతో నెదురేగి రాకొమరులను నూరుద్దీనుని సంభావించి సభాశిబిరములోనికి గొనిపోవుచున్నాఁడు! (నిష్క్రమించును.)

[అంతట తెరయెత్తఁబడగా రుస్తుంఖానుని సభాశిబిరము గోచరించును. రుస్తుంఖాను, తిమ్మజగపతి, బలభద్రరాజు, నూరుద్దీను రసూలుఖానులు సముచితాసనముల నుందురు.]

రుస్తు—(వినయముతో) తిమ్మజగపతిమహారాజా, యథార్థమేగాకున్న ఆమీరత్రయముపై నేనుదోషారోపణము గావింప సాహసింతునా? అందును—ఇట్లుకల్పించినందువలన నాకు కలసివచ్చునదేమున్నది.

తిమ్మ—దానికేమిగాని నీవిప్పుడు నలుబదివేలసైనికులతో నిటకేల వచ్చితివో ముందుచెప్పెదవా?

రుస్తు—(మందహాసముతో) మీరావలెనే అమ్మగారుకూడ యీవిషయమున నన్ననుమానించిరా ?

తిమ్మ—మేముగాని అమ్మగారుకాని శంకింపలేదు. గురుదేవుడుమాత్రము—

బల—అబ్బ ! అన్నయ్య, ఆగాసనమంతయు నిప్పుడెందుకు? వచ్చినపని ముగించుకొని పెండలకిడనే పోవుచున్న సమ్మగారు కోపింపరా ?

రుస్తు—బలభద్రరాజా, ఏమంతగ వేగిరించెదరు ? మీశైశవమున మిమ్మెత్తుకు గొనివచ్చి యిచ్చటి దృశ్యములనెల్ల నొక్కటొక్కటె చూపునప్పుడెంతగా వేళమించినను నిచ్చలునుండి కథలమని పట్టుబట్టినవారు మీరు కారా ? నేను నేనతము సేవవదలి నైజాంవారి సేవలో నున్నంతమాత్రమున పరుడనైతినా ? తమకంటె నాకు నైజా మెక్కువవాడనుకొంటిరా ? ఎటువచ్చినను, హెచ్చువేతన మాసించి యొరుల గొల్వబోయిన నన్ను మీరు క్షమింపవలెను—అన్నట్లు,—మహారాజా, సోమయాజులుగారి విషయమున శంకించిరా ? ఔను. వారట్లనుమానించుట న్యాయమే, కాని అందులకు నేనుమనవిచేయు సమాధానమునుగూడ చిత్తగింపుడు. అన్వారుద్దీనిప్పుడు తనపదవిని నే నాక్రమించిన యాగ్రహముచే మండిపడుచు నన్ను సాధింపజూచుచున్నాడు. ఇదిగాక ఆంధ్రరాజులలో మీరుతక్క కడమవారందఱు సమయము దొరకినరాజమహేంద్రవర దుర్గాపహారణమునకై కనిపెట్టుకొనియున్నారు. యిందలి విశేషమేమన నిట్టియవకాశమును మీరే వినియోగించుకొందురేమోయని యెవరిమట్టునకు వారే యీ రహస్యమును మీకు తెలియకుండ కాపాడుకొనుచున్నారు. ఇట్టి దుష్కాలము దాపురించినప్పుడు నైజామునాకు నలుబదివేలసైన్యము నిచ్చి పంపుటలో వింతయేమున్నదో మీరే చెప్పుడు ?

సూరు—నాయనా, ఆంధ్రరాజులింకెవ్వరు నిటలేని యవకాశమును దీసికొని నీ యిట్లువారిపై కొండెముల బలుకుచున్నావు ?

రుస్తు—అబ్బాయీ, యిదికల్పనమైనను గాకున్నను నాతలలో పొడమినదిమాత్రము కాదు. ఇట్లని నైజాము నాకుచెప్పి పంపుటచే నీయుదంతమింతమాత్రమైనను తెలిసినది. నేనిచ్చటకు వచ్చినపిదప నైజాము చెప్పిన దంతయు సత్యమే యని నిశ్చయించుటకు దగిన నిదర్శనములు గోచరించినవి.

తిమ్మ—ఆంధ్రరాజులందిట్టి ద్రోహులుండురన్న నేనునమ్మజాలను. అయిన నిందుకు నీనిదర్శనము లేమి?

బల—రుస్తుంఖాన్, నీవిప్పుడెంత అసందర్భముగ మాటాడు చుంటివో గ్రహించుకొనుటలేదు. ఈద్రోహులలో రామరాజాదులు కూడ కలరని నీయభిప్రాయము కాబోలు నేమి?

రుస్తు—మహారాజా, అయినగావచ్చును. రాజ్యలోభమెంత వారినైన నిట్టి దుర్మార్గులుగాను ద్రోహులుగాను జేయుటయందాశ్చర్యమేమియున్నది?

సీ. మహమదు తగ్లకు మాన్యుండు జనకు వం
చించి చంపడె రాజ్యచింత జేసి?
ఇస్లముషాపుత్రు నిట్లెతుంచి యదిల్ష
రవణిన్ల డే నాడు రాజ్యకాంక్ష?
ఆప్రతాపునిజంప నరుగలేదొకో శక్తి
సింహుండు రాజ్యమాసించి యపుడు?
అన్నదమ్ములజంపి యారంగ జేబట్లు
ప్రబలడే రాజ్య లోభంబువలన?
గీ. ఇట్టులెందఱు ద్రోహులై యాప్తితముల
నెట్లు నెరవేర్చుకొనుటకు నెంతలేసి
కఠిన దుష్కర్మముల కొడిగట్టినారొ
యెఱుగవే తిమ్మజగపతినృపతి, చెపుమ?

(తెరలో ఖురపుటధ్వానము)

[కరీంఖాను వీరోచితవేషముతో రొజుకొనుచు ప్రవేశించును.]

రుస్తు—(అలజడితో) ఏమిది ?—కరీంఖాన్ !

కరీం—సర్కార్, రమారాజు సుబారాజు కృష్ణరాయు బహద్దర్లు దండూగిండూ సరఫరా సేస్కొవచ్చి రాజమహేంద్రికోటా మే ముట్టడీ-సర్కార్,—ముట్టడీయేసీ—

రుస్తు—(ఆశ్చర్యముతో) ఏమి !—రామరాజు-సుబ్బరాజు కృష్ణరాయనింగార్లు ముప్పురును గోదావరినిదాటివచ్చి మనకోటను ముట్టడించిరా ? ఎంతదారుణము !—ఎంతద్రోహము ! (కోపముతో) చేజిక్కినవారిని విడిచినందులకిదియా ప్రతిఫలము ? (తలపంకించి) ఔరా! ఇంతలో నిచ్చటకువచ్చుటవలన నెంతయుపాయమూడినది! ఏవప?

కరీం—ముట్టడీయేసీ—చకచకా చకచకా ముసల్మాన్‌సిఫాయిల్మే సఫాసఫా సేసీ—సేసీ—

రుస్తు—కోట లోబడినదా ?

కరీం—నై నైసర్కార్, లడాయి ఘోరం హైపోతోంది. ఆదండూ—ఆరస్తూ—అచ్చాకోటా బుగ్గిసేస్తోంది సర్కార్!

రుస్తు—సరే, బయటకుబోయి మాయాజ్ఞకై వేచియుండుము.

కరీం—అచ్చా సర్కార్ ! (నిష్క్రమించును.)

రుస్తు—మహారాజా, చూచితిరా ? మనమందఱము నెయ్యమున నుండ నీవీరక్షత్రియులిట్లు కయ్యమున కాయత్తులగుచు మీతో నైన యోజింపక రాజమహేంద్రవరదుర్గమునిట్లు ముట్టడించుటలో వారి యభిప్రాయమేమో యిప్పటికైన తమకుబోధపడినదా ?

తిమ్మ—ఖాన్‌సాహెబ్, ఏమిది అసందర్భము ?

రుస్తు—ఇందసందర్భమేమున్నది ? నేను మనవిచేయలేదా వీరిప్రకృతిని మీరు గ్రహింపకున్నారని ?

బల — కాని-నీవు మాకు హానిచేయవచ్చునన్నావని యూహించి యావీరత్రియములు మీకోటనచ్చట పట్టుకొని మాకుపకృతి జేయ సంకల్పించుకొనిరేమో !

తిమ్మ — (అలజడితో) ఏది యెట్లయినను ముందీముట్టడిని మానిపించు ప్రయత్నములజేయకున్న ముప్పువాటిల్లును. ఖాన్‌సాహెబ్, రసూలుఖానునైనను మఱెవ్వరినైనను బంపి తత్‌క్షణమే పోరు నాపివేయించుము.

నూరు — కారణమేమి ?

రసూ — చేటికివచ్చిన నాతో అవసరవిషయముల గూర్చి ప్రసంగింపకపూర్వమే మేమిట మిమ్ములవిడచియెట్లుపోగలము ? ఒకవేళ మేమేగినను వారు మామాటవిని ముట్టడినిమానెదరా ?

బల — అవును, నిజమే — పోనిండు మాకు మారుగ నూరుద్దీను నటకంపిన —

రుస్తు — అట్లయిన బాధలేదు. ఇందుకు నూరుద్దీనియ్యకొనునా ?

నూరు — ఎంతమాత్ర మియ్యకొనడు. అమ్మగారు వీరిని నాసంరక్షణమందొప్పగించినారు.

తిమ్మ — (నవ్వి, గర్వముతో) వెఱ్ఱివాడా, మమ్ములను కాపాడుటకు నీయవసరమిటనేమున్నది? పోయిరమ్ము. అలసించిన నిష్కారణరక్తపాతము కాగలదు.

బల — నూరుద్దీన్, అప్పుడుగురుదేవుడును — ఇప్పుడు నీవును మాక్షేమముకొఱకింత పలవించుట వింతగానేయున్నది ! జాగు సేయక పోయిరమ్ము.

నూరు — నన్ను నిర్బంధింపకుడు. మిమ్మొక్కక్షణమైన విడిచి యుండుటకు అమ్మగారియనుజ్ఞలేదు.

రుస్తు—(నవ్వుచు) అబ్బాయీ, నీరక్షణమొకటియు నారక్షణమొక్కటియునా? ఈరాజపుత్రులు నీకేగాని నాకుప్రభులు కారా?

రసూ—ఆలసించినకొలది పోరటఘోరమై హిందూమహమ్మదీయులసంఖ్యాకులు రణరంగమున కాహుతికావలసిన దుర్యోగముపట్టును.

తిమ్మ—నిజము. నూరుద్దీన్, నేనాజ్ఞాపించుచున్నాను. పోయి వచ్చెదవా లేదా? లేక ప్రభువాజ్ఞాధిక్కారముగావింతువా?

రుస్తు—నాయనా, మేమేగినందువలన ప్రయోజనము లేకుండుటచేతను మహారాజకుమారుల నింతలోవిడచిపోయిన గౌరవభంగము కలుగుననియు కాని.

నూరు—మహారాజా, మీరేయిట్లు నన్ను బలవంతపెట్టి వేధించిన నేను చేయునదేమున్నది? సరే, పోయివచ్చెద లెండు.

రుస్తు—కరీంఖాన్!

కరీం—(ప్రవేశించి) సర్కార్!

రుస్తు—(నూరుద్దీనుని చూపుచు) ఇతడు నాతనయుడు-అదిగాక పెద్దాపురమహారాజప్రతినిధి. వీనితో బోయి వీనియాజ్ఞానుసారము సర్వకార్యముల నిర్వర్తింపుము.

కరీం—అచ్ఛా! సర్కార్!

రుస్తు—అబ్బాయీ, ఆలసింపకుము.

నూరు—రాజేంద్రులారా, అమ్మగారి యాజ్ఞనుల్లంఘించిన పాపమురాకుండ మీరుకోటనుచేరితిరేని నాకదియేచాలును. నాయనా, వీరిని నీకొప్పగించిపోవుచున్నాను. ఇటనుండ వీరికేహానిచేకూరినను నీతల నీకుదక్కదనుట మఱచిపోవలదు. అన్నలారా,-సలామ్! నాయనా, సలామ్! (నిష్క్రమించును.)

కరీం—(నిష్క్రమించును.)

రుస్తు—(పకపకనవ్వి) పిచ్చివాడు—నూరుద్దీను మీరక్షణమునం దెంత యాసక్తిపడుచున్నాడు! నేను తమవిషయమున తనకంటె నెక్కువబాధ్యత వహింపవలసిన వాడననుట నాతడెఱుగడు. మూర్ఖులకిట్లనుమానమెందు, ఆలోచనమల్పము.

బల—(గర్వముతో) మాకెవ్వరి రక్షణమునుపనిలేదు. మా కరవాలములు మాయొద్దనున్నంతవరకు మాకెట్టిభయమును లేదు.

రుస్తు—(ఆతురముతో) అన్నట్లు-కరవాలములన్న జ్ఞప్తికివచ్చినది. పెద్దాపురమున నూతనముగ కర్మాగారమొకటి స్థాపింపబడినదనియు, నందుపనితనముగల కృపాణములు గావింపబడుచున్నవనియు వింటిని—నిజమా ?

బల—(కత్తిదీసి) ఇదిగో ! యీఖడ్గమచ్చట చేయబడినదే ! (ఇచ్చును.)

రుస్తు—(అందుకొని యాశ్చర్యమునటించుచు) ఓహో ! ఏమిఅద్భుతకళావైదుష్యమిందు ప్రదర్శింపబడినది ! రసూల్, చూడుము. (ఇచ్చును.)

రసూ—(కైకొనును.)

తిమ్మ—(కత్తిదీసి) ఖాన్‌సాహేబ్, ఇదియునచ్చటగావింపబడినదే! (ఇచ్చును.)

రుస్తు—(అందుకొని) సెబాస్ ! నిజముగానిది మహారాజహస్తాలంకారము ! ఇబ్రహీం !

ఇబ్రి—(ప్రవేశించి) సర్కార్ !

రుస్తు—ఈఖడ్గములదీసికొనిపోయి మనసర్దారులందఱకు వీని నిర్మాణ నైపుణ్యమును జూపితెమ్ము. (ఇచ్చును.) రసూల్, నీవును పొమ్ము.

ఇబ్రా }
రుస్తు } —(ఖడ్గములఁగొని నిష్క్రమింతురు.)

రుస్తు—(నవ్వుచు) తిమ్మా, మూఁపదునొకండుసంవత్సరముల కప్పము మాట యేమి ?

తిమ్మ—(నివ్వెరపడి) ఇదేటి సంబోధనము ఖాన్సాహేబ్ ! ఇదిపరిహాసమా—లేక—అపహాస్యమా ? అందునిప్పుడు కప్పము మాటయేల ? మీకు మేమేలకప్పము చెల్లింపవలయును ?

రుస్తు—(జాలినటించుచు) సంబోధనము ?-కప్పము ? తిమ్మని తిమ్మని జేయువరకీ సంగతులేమియు బోధపడవు !

బల—ఖాన్సాహెబ్, ఇట్లుమమ్మిచ్చట తూలనాడుటకా పిలిపించితివి ? ఇదినీకుతగునా ?

రుస్తు—(కోపమున) ఓరీ, రాచపురుగా, నాకిది తగదేమి ? ధనమదాతిరేకమున విఱ్ఱవీగుచు ప్రతాపముకలదని మూఁపదునొకండు వర్షములపేష్కసునుహరించి నన్ను తృణీకరించి నైజామునే నిర్లక్ష్యముచేసి కులుకుట మీకుమాత్రము తగుననుకొంటిరేమి ? కానిండు—మీరోగముకుదుర్పఁగల సిద్ధౌషధము నాయొద్దనున్నది. తిమ్మా, నీ జిహ్వాకోయించెదను. భద్రా, నిన్నిప్పుడే ఫిరంగికికట్టి పేల్పించెదను. నేఁడు పెద్దాపురసామ్రాజ్యమున కుపరాగకాలముదాపురించినది ! తెలిసినదా ?

బల—తుచ్ఛా, నీనాల్కయిట్టి కాఱుకూతల వదఱుచున్న దేమి ?

తిమ్మ }
బల } —(రుస్తుముపైదూఁకి కొట్టఁబోవుదురు.)

రుస్తు—నానాల్క !-ఇబ్రహీం, రసూల్, రండు-కట్టుఁడు-కట్టుఁడు !

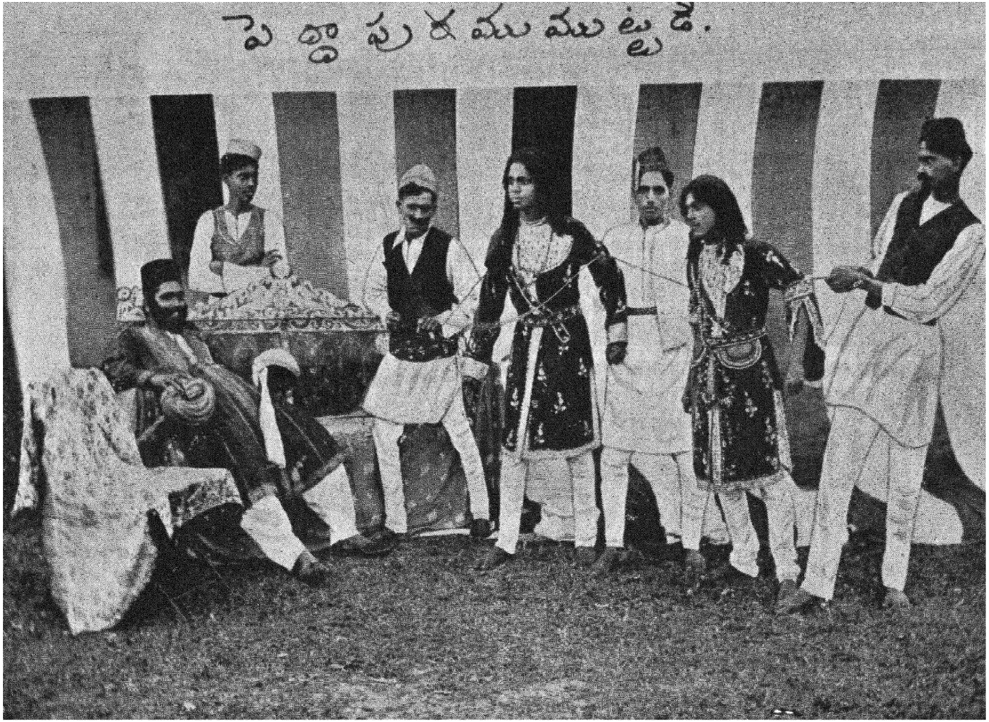

పుట 47.

రసూ }
ఇబ్ర } —(ప్రవేశించి ఉచ్ఛ్వాసనిసరి రాకుమారులబాధింతురు.)

తిమ్మ—(రోషావేశములతో) రాక్షసాధమా, ధూర్తా, అధమాధమా, మాప్రాణములనే నివాసించినదో సంతోషపూర్వకముగ నొసగియుందుమే! అందులకిట్టి అమానుషనీచకృత్యము నేలపన్నితివి? ఇందులకా పెద్దాపురరాజ్యమును వందివలె పొగడి కపటనాటకమాడి మాఖడ్గముల నపహరించితివి? వీరాగ్రేసరుడవని పేరిడుకొని తుద కాదుదానిపని చేసితివేమిరా? మాప్రాణములను నీకిచ్చి మమ్మెదుర్కొనరాదా? అప్పుడు నీప్రతాపము—ప్రతిభ—శక్తి—బోధపడునే! రాజభక్తిపరాయణుడైన సూరదద్దివిచ్చటనున్న నీదుష్కార్యము కొనసాగదనియా అతనినిచ్చటనుండి వెడలనడచు తంత్రమును పన్నితివి? ఓరీ, రుస్తుం, నీగర్భములో నింతకుళ్ళున్నదనియే మాకు తెలిసిన నీముప్పదివేలబలమును తెక్కముకొకడకుండగ జేసి సదమదము సలుపకుందుమటరా?

శా. రాజ్యాపేక్ష దురంత దారుణ కఠోర క్రూరమార్గంబులన్
పూజ్యంబై, అకలంకమై, మహితమై పొల్పొందు పెద్దాపురీ
రాజ్యంబున్ గొనజూచెదీవు తులువా, ప్రాప్తించునే? స్వర్గసా
మ్రాజ్యంబున్ గొనుముంక నీతల విదీర్ణంబై ధరన్ గూలగన్!

బల— అరే, క్రూరాత్మా,-

గీ. మగతనంబుండెనేని మామహితఖడ్గ
ములను మాకిచ్చి మాతోడ పోరుమిప్పుడు-
అట్లుకాదేని నైజామునాశ్రయించి
రాణివాసంబు గావ వైళంబ జనుము!

తిమ్మ—(సంరంభముతో) తమ్ముడా, నమ్మ-రుస్తుమును ముష్టితో మోది చంపుము. ఓరీ, (కట్లు తెంపుకొనుచు) రుస్తుం, యింకెందు బోయెదవురా?

రుస్తు—అదిగో!-అదిగో! కట్లుతెంపుకొంటిరేని మీతలలు మీకు దక్కవు-ఇబ్రహీం,-రసూల్,-చూచెదరేమి ?

[రాజపుత్రులిరువురు హుంకరించి త్రాళ్ళు తెంపుకొని రుస్తుము రసూల్ ఇబ్రహీంఖానుల ముష్టితో మీద పడగొట్టి వారిశిరములదన్ని పటకుటీరమును జీల్చుకొని బయటికతిరయమున లంఘింతురు, ఇబ్రహీం రాజపుత్రుల దఱుముకొనుచు నేగును.]

రుస్తు—రండు, రండు, చంపుడు, చీల్పుడు-రాకుమారుల విడువకుడు!

(తెరలోకలకలము.)

"సర్కార్, సర్కార్, తిమ్మాజగ్గ్గ్వేతీసేతుల్లోదిమ్మా తిరిగి పోతోంది సర్కార్, బల్ భద్రుడూబలం పస్గా బలంసర్కార్-సస్లాంసర్కార్,- సస్లాం!"

రుస్తు—(కలవిలపడుచు) చంపుడు-వారినెట్లయిన చంపుడు!

(మరల తెరలో కలకలము.)

"సర్కార్, రాజాపుత్రులిద్దర్నిమర్చయా సేసినాంసర్కార్ !"

రుస్తు—(నిట్టూర్పువిడిచి సంతోషముతో) అమ్మయ్యా, యిప్పటికి నా ప్రాణములు కుదుటపడినవి. ఇబ్రహీం, ఆశిరములరెండింటి నిక్కడకు తెమ్ము. ఆపెంకెతలకాయల కాలదన్నువరకు నాకడుపుమంట చల్లారదు.

(ఇబ్రహీం రాకుమారుల శిరములగొనితెచ్చి రుస్తుంఖానున కిచ్చును.)

రుస్తు—(రాకుమారుల శిరముల నిబ్రహీంచేతులనుండి లాగికొని వానివంకజూచుచు హేళనతో) ఆహాహా! ఆహాహా! ఇప్పుడు మీప్రతాపమెందుబోయినది ? ఏవీమీవీరాలాపములు ? ఇప్పటికి మీపొగరణగినదా ? రుస్తుంఖానుమర్లమ్కార్ నవమానించి యువక లవక పలుకుల బలికి కులికినపీతలలేనా ?

గీ. భావిపెద్దాపురీ సార్వభౌమపదవి
గాంచి కాంచన నవరత్న ఘటితమకుట
మునుధరించు నాశిరము దన్నినఫలంబు
గాంచు నీశిరములు నేను కాలదన్ని !

[అట్లుతన్ని బోవ రథసమున రాజన్న అశ్వముమీద ప్రవేశించి రుస్తుము చేతులనున్న శిరములలాగికొని కరవాలమును ఝళిపించుచు రోషోద్రేకములతో విజృంభించుచు]

రాజ — అరే, దుష్టా. — రుస్తుం ! —

శా. ఖండింపన్ దరమౌనె, హస్తకపులఖడ్గాళుండగా వీరలన్ ?
దండన్ వైరిభయంకరప్రథనవిద్వాంసుండు రాజన్నయే
యుండడన్?- పావనరాజశీర్షముల నుద్యోగింతువా తన్నగా ?
ఖండంబుల్ పొనరించి నీశిరము కాకంబుల్ దినన్ వైచెదన్ !

(రుస్తుముఖాను మొదలైన మహమ్మదీయులు కేకలిడుచు చెల్లాచెదరై పాఱిపోవుదురు.)

రాజ — ఓరీ పాఱుబోతా,-

గీ. పోయివత్తు నరాధమా, బుద్ధిగలిగి
యేగుమికనైన రాజమహేంద్రివరము.
నిముసమిట నిల్చితివయేని నీశిరంబు
గొంకవిడువదు రాజన్న ఘోరవృత్తి !

(తటాలున తురగము నెక్కి నిష్క్రమించును. మహమ్మదీయసైనికులిటు నటు కలవిలపడుచు పఱుగులిడుదురు.)

రుస్తు — (ఆతురముతో ప్రవేశించి అధికారముతో) అరే, అరే, రసూల్, ఇబ్రహీం, రాజన్నను పట్టుకొనుడు-పొదవిచంపుడు-తత్‌క్షణమే పెద్దాపురపుకోటను ముట్టడించుటకు సిద్ధపడుడు-లెండు-లెండు- రాజన్నను వెనుదటిమి కోటలోనికి ప్రవేశింపకపూర్వమే నఱికి వేయుడు- త్వరపడుడు-త్వరపడుడు !

(తెర పడును.)

5. రంగము—గవ్వలమెట్ట చెంత.

[రాజన్న రాజమస్తకములచేఁగొని దుఃఖించుచు ప్రవేశించును.]

రాజ—గీ. ప్రళయనిర్ఘాతమేల నాపైనబడదు ?-
సూర్యతేజుల !-ప్రభువుల !-సుగుణనిధుల
పూజ్యశిరముల నేలగొంపోవ-నకట !
పంచభూతములైన నన్ ద్రుంచవేమి ?

అయ్యో ! ఈదురాత్ముఁడెంత దౌర్జన్యమొనరించి నిరుపమాన విక్రమ సంపన్నులగు మా రాఘువమ్మాదేవి సంతానఫలముల నిట్టి త్రుంచెను ! (సవితర్కముగా)

మ. కరవాలంబులలాగి రుస్తుముకటా ! ఖండించెనే కాని దు
ష్కరమా వీరులదాక నేరికని-ఆఖానుండె కాదల్ల ని
ర్జరనాథుండయినన్ ముఖాముఖిని బోరన్‌జాలునే ?-ధారుణీ
వరులీనాటికినిట్లు తంత్రమున జావన్‌బ్రహ్మవ్రాలేమొకో !

గురుదేవా, నీపలుకులన్నియు యథార్థములయినవే ! అమ్మగారు కాని మహారాజకుమారులు కాని మీమాటలనప్పుడే పాటించి యుండిన నింతచేటు వాటిల్లకపోయి యుండునే ! ఇంతయేల ? నూరుద్దీనుగాని నేఁగాని మీవచనముల విశ్వసించితిమా ? కట్టా ! నేను వటవృక్షమునందుండి మిమ్ములను గనిపెట్టుచుండియు రక్షింపలేని మందభాగ్యుడనైతినే! నూరుద్దీనునవలకు నడిపించుటకుగల కారణము నప్పుడే గ్రహింపగల్గిన నాక్షణముననే యటవ్రాలి మిమ్మెట్లయిన రక్షించియుండనా ? అయ్యో ! ఎంతఅపరాధ మెంతయపరాధము ! ఈరుస్తుంఖాను—వత్సవాయ వంశక్షీరరత్నాకర సుధాంశుమూర్తుల పవిత్రశిరముల నవమానింపబోవుటను కన్నులార గాంచియు—రాజ శీర్షముల నమ్మగారికడకు గొనిపోవలసిన కఠోరకార్యమొక్కఁడ నెఱవే ఱకపోవునో యనుభయముచే ఆదుర్ణయాత్ముని తలను నేలబెట్టి కాల

రాచి ఖండఖండములుగ చీల్చి హృదయరక్తమును భీభత్సగతి కడు పొగఁగ్రోలి రావలసిన రాజన్న యిట్లు కన్నగానివలె—భీరునిభంగి—అపరాధివలె—శత్రుస్కంధావారమునుండి శరవేగమున పురివంకకు పఱుగిడి రావలసిన పాపకృత్యమునకు బాల్పడవలసివచ్చెనే! అమ్మా, రాఘవమ్మదేవీ, కుమారునికన్న మిన్నగ నీవెంచు నూరుద్దీను సమయమునకు లేకపోయెను. పిడుగులుగుఱిసినను చలింపక ప్రతివీరుల తెగటార్చునని నీవెంతయుగీర్తించు రాజన్న యింతజేసినాఁడు! అమ్మా, నీవు రాజపుత్రుల రక్తసిక్తశిరములగాంచి—"రాజన్నా, నీవా మాప్రభువుల నిట్టివిధముగ నిచ్చుటకు గొనితేవలసినవాఁడ" వని నన్నుప్రశ్నింప నేనేమని సమాధానమిత్తును? ....హా దుర్భరము! దుష్కరము!! ఏమహారాజ మస్తకముల మహీసురులు హస్తములనుంచి దీర్ఘాయురస్తు విజయోస్తని దీవించిరో—ఏయవనీనాథుల శిరములపై నగర నారీరత్నములు సౌధములనుండి కుసుమాక్షతల వర్షించి సంభావించిరో అట్టి నాప్రభువుల యుత్తమాంగముల నేను కేలఁగొని పోవలసిన దుస్థితి వచ్చినను బ్రతికియుంటినే! ఓగురుదేవా, యింక నీముఖమెట్లు దర్శింపగలను? ఓరామయ్యమ్మదేవీ, నీపతివార్త నీకేమని తెల్పుదును? (తటాలున నాగి) ఈ శిరములతో కోటలోనికేగి అబలాజనము నార్తనాదమున ముంచుటకంటె మరల శత్రుశిబిరమునకుబోయి రుస్తుంఖానుని నాలుక వాలుకలుజేసి శీర్షమును చిదుప్రలు జేసి వత్తునా? ....

(తెరలో)

"పక్డో పక్డో, మార్‌మార్, హుషార్"

రాజ—(ఆగి) ఓరోరిత్తుద్రి సైనికులారా, (రోషముతో)

గీ. శత్రుశోణితమునుగ్రోలి చాలకాల

మఁగుట, నాచంద్రహాసము మగుడి వైరి

జనుల జూచినయంత నుత్సాహపడుచు
వెలికివచ్చెదు, జాగేల ! వేగరండు.

[ముగ్గురు మహమ్మదీయవీరులు మార్ మార్ అను కేకలతో పటాటోపముగా ప్రవేశింతురు.]

రాజ—(వికటహాసముతో) మీరాటరా నన్నుజంపువారు ? (రోషముతో)

గీ. తురగమందునిలిచి కరవాలమున్గొని
ప్రళయకాలరుద్రుభంగి పగర
పీచమడచునట్టి వీరుని రాజన్న
హతమొనర్ప బ్రహ్మకైననశమె ?

(ఇరువురుమహమ్మదీయులచంపి మూడవవాడు 'అల్లా' 'అల్లా' యని పొరలాడుచుండ సత్వరముగ నిష్క్రమించును.)

6. రంగము—లక్కమేడ.

[రాఘవమ్మదేవి, బాలజగపతినొడిలో నిడుకొని
రామయ్యమ్మ, లక్ష్మిసామిదేవమ్మ, గౌరి,
దుఃఖచిహ్నములతో ప్రవేశింతురు.]

రాజ—(విచారముతో) అమ్మా, తరువాతనింకేమున్నది ?

ఉ. కట్టినత్రాళ్ళు త్రెంపుకొని కావరమొప్ప నెదిర్చుశత్రులన్
బట్టి కఠోరముష్టిహతి బ్రాణముదీయుచు కాననంబునన్
నెట్టన దంతిమస్తకము నిల్వునజీల్చి కలంచి బొబ్బలన్
బెట్టు హరీంద్రులట్లు నృపవీరులటన్విహరించిరంతటన్ ?

గీ. కోరలనదీసినట్టి కాకోదరముల
భంగి, కరవాలములులేని పాపవశత
వైరిహస్తములకుజిక్కి ప్రభువులచట
నసువులను బాసిరకట ! యేమందునమ్మ !

వటము డిగనుటకి నేనచ్చటికేగునంతనే రుస్తుము కపటోపాయమున నూరుద్దీను నచటనుండి వెడల నడచుటగాను నింతకల్లోలము జరిగిన పిదప సర్వము పరిసమాప్తియు నగుటచే చేయునదిలేక అచ్చటనున్న నవమానింపబడునేమోయని ప్రభువులమూర్ఖములగొని తెచ్చి-

అందఱు—హా! పిరావతారులారా! హా! విద్యానిధులారా! (అని ఆక్రందనముచేయుదురు.)

రాఘు—హా! కుమారులారా! ఎంతలో నెంతవిపత్తుసంభవించినది! కడకు మీచావునకు నేనేమిత్తినై తినే! అయ్యో!-

సీ. అవలీల శితికంఠునైన నాహవమందు
బట్టిచంపెడు బాహుబలముకలిగి
రాజ్యంబునెల్ల సంరక్షింపజాలెడు
చాకచక్యమున బ్రశస్తిగాంచి
అనవరతంబు రాజ్యాంగతంత్రంబున
సరిలేని, తలకని శక్తిగలిగి
సర్వకళలయందఖర్వపాండిత్యంబు
బడసినారని చాలవన్నెగాంచి

గీ. రూపజిత మన్మధులటంచు రూఢికెక్కి
యఖిలరాజన్యులందున ఖ్యాతిగాంచి
యిర్వదేండ్లు పదునెనిమిదేండ్లు చనక
మున్నె దివికేగినారె నాపుత్రులార!

ఓరీ కుత్సితుడా, ద్రోహీ, నరాధమా, యిందరినింతజేసి కడకు నీకన్నకొమరుడు నూరుద్దీనునే మోసపుచ్చి యేమిబాముకొనుటకింత దురాగ్రహము చేయసాహసించితివిరా? శృంఖలవృత్తి నింతగవిజృంభించుటకు నీకనుకూలకాల మీనాటికగుపించినదా? మేమునీకేమి విసము వోసితిమని మావినాశనమున కిట్లు పూనుకొంటివి? ఓరీ పాషాణహృ

దయా, నీచేతులార పెంచిన జాజిలతలనే యిట్లు కాలరాయుటకు వారు నీ కేమి యపకృతిచేసినారురా? అయ్యో! నీవొక క్షుద్రుడవైయున్న కాలమున పిలిచి యాదరించి పోషించి యింతవానిగజేసిన నామేలు నెల్లమఱచి జగదేకవీరులగు నాకుమారులనే కటికతనమూని-నైచ్యమున-మోసమున తరవాడులనపహరించి దారుణవధకు పాల్పఱచిన దుర్నయాత్ముడవి క మాశుద్ధాంతకాంతల నవమానింపకుండ విడుతువా? కల్ల! కల్ల! ఔరా! ఎంతలోనెంత విపర్యయముతటస్థించినది! ఈవార్ధక్యదశయందింత కడుపుకోత భరింపవలసియుండునని తెలిసిన పదునొకండేండ్లకు బూర్వమే పతిననుగమించి యుండెదనుదాననే! అక్కటా! కుమారులారా, ఎవరికొఱకీజీవములీ శరీరమునందింత వరకు నిలిపియుంచితినో అట్టిమీకును మీసామ్రాజ్యమునకును గల యనుబంధమింతలో భగ్నము కావలసిన యోగమున్నదని నేనెఱుగ నైతినే! ఓ పెద్దాపురసామ్రాజ్యరమారమణీ,—

సీ. ఆదికాలంబున ఆటవికులగు కి
రాతపతులచేత రాణకెక్కి
యవలను రెడ్డిభూధవులచే నత్యంత
ప్రాబల్యమును వైభవంబుగాంచి
గజపతులంతట నిజభుజశక్తిచే
రక్షింపగా నెంతొ ప్రాప్తిజెందు
పాలింపనిందాక వత్సవాయప్రభుల్
వివిధదేశంబుల వినుతినంది
గీ. అకట! నేటికి మహామదీయప్రభుత్వ
దారుణానలకీలల దగ్ధమగుచు
నామరూపంబులు నశించు నాడువచ్చె!
ఎట్లు బ్రతికెదవోతల్లి, యింకమీద!

లక్ష్మి—అమ్మా, రాఘవమ్మాదేవీ, నీవేయిట్లు బెంబేలుపడిన నింకనీకోడలి నూరార్చువారెవ్వరు ? ఊరడిల్లు మూరడిల్లుము!

రామ—హా! నవమన్మథాకారా! హా! పరాక్రమసదనా! హా! జీవితేశ్వరా! లక్ష్మమ్మతల్లీ, ప్రాణములీ శరీరమునందున్నంత వరకీప్రాణికి నూరటయెక్కడిది ?

ఉ. వీరుఁడెకాదు విద్యను వివేకమునందును బ్రజ్ఞయందు నా
కార విశేషమందును నిగర్వ వినిర్మల జీవితంబునం
దూరనె కాదు. లోకమున నుజ్జ్వలకీర్తినిగన్న నాథుఁడీ
తీరున ఖానుచేతుల వధింపబడన్ గ్రహచారమేమియో!

గౌరి—అమ్మా, రామయ్యమ్మదేవీ, తమరు వీరవరేణ్యులగు కళా తిమ్మజగపతిమహారాజునకు దేవేరులయ్యు సామాన్యులవలె వాపోవదగునా ? ఊరడిల్లు మూరడిల్లుము!

లక్ష్మి—రాజన్నా, యింతకును గురుదేవులేమనిరి ?

రాజ—అమ్మా, ఏమనిచెప్పుదును ? పొంగిపొరలివచ్చు దుఃఖోద్రేకము నెట్టెట్లో యణచుకొని నేవిన్నవించిన విషాదవృత్తాంతమును విని కోటకాపాడు భారమును నాభుజస్కంధములందుంచి ముఖ్యరహస్యముల గొన్నిటి దమకెఱింగింపుమని నాకాజ్ఞాపించి యప్పటికప్పుడే మొగలుసైన్యము నింగినిగప్పు మొగిళ్ళచందంబున దుర్గము వంక కేతెంచుచుండుటచే చేయునదిలేక ముందుగ నన్నేగి వాహినుల హెచ్చరించి దుర్గద్వారముల మూయింపుమని ముదలనొసగి నన్నిటకంపినారు. పనిబడిన రహస్యమార్గమున వచ్చి తమ్మచ్చట కలిసికొనవలసినదిగా సెలవిచ్చిరి.

రాఘ—రాజన్నా, గురుదేవు డిచ్చటికేలరాలేదు ?

రాజ—అమ్మా, వ్యవధిలేకపోయినది. అందును గురుదేవుడు రాజపుత్రుల దారుణవధను వినలేక వినలేక విని విచారభారమున క్రుంగి

పోయి మూర్ఛపడియున్నాడు. ఇదిగాక శాత్రవులునన్ను వెనుదఱుము కొని వచ్చుచుండిరి. అందుచే గురుదేవుషిటకు రా——

(తెరలో కలకలము.)

రాజ—(విని) అమ్మా, అదిగో! అప్పుడే మహమ్మదీయులు కోటను ముట్టడించినారు.

రాణి—ఏమి రాజన్నా, పెద్దాపురసామ్రాజ్య రవి తేజమస్తమించు కాలము వచ్చినదా యేమి?—అయ్యో! గురుదేవా, సర్వజ్ఞుడవగునీవు మాకుపదేశించినట్లాచరించిన నింతసర్వనాశనము సంభవింపకపోయెడిదే!

గీ. నిజముగా బ్రాహ్మణుడవీవు నీపలుకుల
పాటిసేయక మృత్యువుభవనమునకు
బంపి కొమరుల నీగతి జంపుకొంటి
కటకటా! ఏమనందును కాలమహిమ!

కట్టా! సమయమున కొక్కరును దోడ్పడువారు లేకపోయిరే! సేనానాయకులు లేనిసేన అట్టి ప్రచండ శత్రువరూధిని నెట్లెదుర్కొనగలదు? ఓ లక్ష్మీనృసింహస్వామీ, నిన్ను నమ్మినవారి నిట్లగచాట్లపాలు గావింతువా? (దుఃఖించును.)

రాజ——అమ్మా, దుఃఖింపకుము. తమకంట కన్నీరుగారుట చూచి నేనుసహింపజాలను. గురుదేవుడు కోటనురక్షించు భారమును నామీదనుంచుట మఱచితిరా? రాజమహేంద్రవర యుద్ధమునకు వీరత్రయము నంపునపుడు దుర్గరక్షణార్థము చల్లారాజన్న యుండవలయునని చెప్పియుండరా? అమ్మా, నాటిరాజన్న యింకను జీవములతోనుండలేదా? నాకంఠమున ప్రాణములుండగా రుస్తుంఖానుని కోటలో నడుగుపెట్టనిత్తునా? వీరత్రయమేమైన నెందులకు? నూరు ద్దీనెందుబోయిననేమి? గురుదేవుని మంత్రాంగముతో పనియేమున్నది? మహారాజుల నాయకత్వము లేకున్ననేమి? అమ్మా, నన్ను పంపుడు. అరాతిబలమునుజూచి శంకింపకుడు. అదిగో, మనదళము

నాయకులు లేమి చింపర వందరమై పరబలమును భస్మముచేయజాల కున్నది. తమ సెలవైన చిటికలో బోయి—

గీ. చెదరి నలుమొగములబాఱు సేన జేర్చి
దుర్నిరీక్ష్య తేజోగతి దురమునందు
నిలిచి యాహవ మొనరించి కలచివైతు
వైరులను, నాదు ప్రాణముల్ ధారవోసి.

రాఘు—(విచారముతో) వలదు, రాజన్నా, వలదు. కోటసమూలముగ కూలి వత్సవాయవంశసౌధము పరశురామప్రీతియగు చరమకాలమాసన్నమైనది. లేకున్న, నాయాజ్ఞయన్న సుగ్రీవాజ్ఞగా దలచుచు నమయముపచ్చిన నేబది వేల సైన్యముతో రాగల సర్దారులుగాని పదివేల సైన్యముతో రాగల జమాదారులుగాని నలుబది వేల సైన్యముతో రాగల రామచంద్రపురము రేకపల్లి రాజులుగాని మన తాకీదులకుపాటించి మనకొక్కపీసునైన సహాయార్థము పంపిరా?

రాజ—అమ్మా, క్షమింపవలెను. ఇది వారిదోషముకాదు. వారికి మనము పిలలేఖల రుస్తుముపహరించెనని గురుదేవున కిప్పుడే తెలిసినది.

రాఘు—హా! హా! ఎంతదారుణ మెంతదారుణము! రుస్తుం, నీవెంత తంత్రగాడవైతివి! అయ్యో! రామరాజు సుబ్బరాజు కృష్ణారాయనింగార్ల జాడయైన తెలియలేదుగదా!

రాజ—అమ్మా, వారిని రుస్తుము కోటపల్లి మన్యములకు తఱిమివేసెనని చారులవలన గురుదేవు డిప్పుడే గ్రహించినాడు.

రాఘు—అక్కటా! ఇది యేమి విపరీతము! రుస్తుమింకను ఎందఱి ప్రాణానిలములగోలి యెంతఱికి ప్రవాసగతి కలిగించి యెందఱి మస్తకములతో కల్లామైవరులగట్టించి కులుకనున్నాడో! రాజన్నా, యింతకును ముందీవార్త చెప్పనైతివి! కుమారుడు నూరుద్దీనునట్లు

వంచించి గొనిపోయి రుస్తుము తనపొట్టను బెట్టుకొనలేదుకదా ?

రాజ—అమ్మా, అంతపని జరుగలేదుకాని యతడు రాజానగరములో బంధింపబడి నజీవిమైయున్నట్లు గురుదేవుడు తెలిసికొనియెను.

రాఘ—హా కుమారా నూరుద్దీన్! (మూర్ఛిల్లి క్షణముండి చివాలునలేచి అధికారముతో) రాజన్నా, అయిన నింక రణమునాపివేయ నే నాజ్ఞాపించుచున్నాను. అయినవారందఱును పెద్దాపుర సంస్థాన సంరక్షణమునకై యసువుల నర్పించినప్పుడును అడవులబట్టినప్పుడును కారాగారములపాలైనప్పుడును మేమింకను కోటను పదిలముగ పట్టుకొని పోరులాడుదుమా ? గౌరీ, అంతఃపురకాంతలనందఱినిటకు జోహారొనర్ప రమ్మనుము. రాజన్నా, మూయించిన కోటతలుపులు తీయించి మహమ్మదీయ చమూసమూహముతో రుస్తుముఖానుని లోనికిరానిమ్ము. ఈలోన మాకందఱకు చితుల సిద్ధముచేయుము. యవనులచే నవమానింపబడకుండ జోహారుసలిపి అగ్నిహోత్రజ్వాలలయందు భస్మీభూతులమై పవిత్రాత్మలతో పరలోకమున కేగుదుము. రుస్తుముఖానుని వచ్చి యీ పెద్దాపురశ్మశానవాటికలకు ప్రభుత్వము చేసికొననిమ్ము! ......రాజన్నా, దుఃఖింపకుము. చెట్లంతటి కొడుకుల దిగమ్రింగిన యీనిర్భాగ్య రాఘవమ్మాదేవి దుఃఖమును దిగమ్రింగుకొనలేదా ? రామమ్మా, బాబుకై విలపింపకుము. ఈ వత్సవాయాంకురమింక పూసపాటి పృథివీశ్వరులవలన బ్రోదిగాంచును లెమ్ము. ఇది యనుల్లంఘనీయమగు దైవనియమము! లక్ష్మమ్మతల్లీ, నీవే యిప్పుడు దుఃఖింతువా ? రాజన్నా, లెమ్ము. మాకు చితులంటించి కోటతలుపులను దీయింపుము. గౌరీ, పొమ్ము. అవరోధజనము నిచ్చటకు దోడ్కొనిరమ్ము. ఇంకను ఆలసింతురేమి ?

రాజ—(దుఃఖించుచు రాఘవమ్మాదేవి పాదములపై బడి) అమ్మా, అమ్మా,—

గీ. రణతలంబున వైరులరక్తమందు
మజ్జనంబాడుటో - శత్రుమధ్యమందు
ప్రాణముల వీడుటో గాని, అంబ! యెఱుగ
ప్రభువులకు నగ్నిచితుల నేర్పఱచు తెఱగు!

రాఘు—రాజన్నా, లెమ్ము-లెమ్ము-పోనిమ్ము-అందులకు గౌరి యేమున్నది. కాలముతప్పివచ్చినప్పుడింతకంటె చేయవలసినదేము న్నది?.........గౌరీ, ముందు నీవేగి అంతఃపురస్త్రీల నిచ్చటకు బిలిచి చితులనంటించి కోటతలుపుల దీయింపుము. ఇది నీకు తప్పదు, పొమ్ము.

రామ—గౌరీ, వచ్చునప్పుడు నాకు హరిద్రావస్త్రముల దె చ్చుట మఱువకుము.

గౌరి—(దుఃఖించుచు) అమ్మా, ఇది నాకు తప్పదా?

రాఘు—తప్పదు. పొమ్ము పొమ్ము. లేకున్న నాయాన.

గౌరి—అమ్మా, అమ్మా, (దుఃఖించుచు నిష్క్రమించును.)

(తెరలో కలకలము.)

రాఘు—ఏమిది రాజన్నా, మహమ్మదీయులప్పుడే కోట లోనికి—

రాజ—అమ్మా, కాదు కాదు. గౌరివలన తెలిసికొని కావల యును, మనసైనికులందఱిట కొక్కుమ్మడి దుఃఖించుచు వచ్చు చున్నారు.

రాఘు—అయ్యో! వీరికి నేనేమి సమాధానముచెప్పి పోరు మాన్పింపగలను! (విచారించును.)

[సైనికులు యోధవేషములతో దుఃఖించుచు ప్రవేశింతురు.]

సైని—(ఏకగ్రీవముగా) అమ్మా, అమ్మా, యిది నిజమాతల్లీ, యిది కలయునా? (దుఃఖింతురు.)

రాఘు—బిడ్డలారా, దుఃఖింపవలదు. మీరు వెనుదీయు చున్నారని నేనీయుద్ధమును నిలిపివేయుటలేదు. మీబలము పదివేలును

ముప్పదివేల శత్రుదళముతోఁ బోరి కొంతకాలమీ కోటను శత్రుహస్తములబడకుండ కాపాడగలుగుదురుగాని విరోధివాహిని మీకంటె మూడుమడుగులుండుటచే మీరు త్వరలో నశించుటయు నాపిదప మేము యవనులకు జిక్కుటయు దటస్థించును. కాబట్టి మేము ముందుగా జోహారుచేయుటయు పిదప దుర్గద్వారముల దెఱచుటయు నిప్పుడవశ్యాచరణీయములు.

సైని—హాహా! దుర్భరము! దుర్భరము! తల్లీ మమ్మెవరికొప్పగించి పోయెదవు తల్లీ! కుమారజగపతినేమి చేసెదవమ్మా!

రాఘు—కుమారులారా, యిది విచారింపవలసిన సమయము కాదు. మేము పవిత్రముగ జోహారుచేయబోవుచున్నాము. జగపతి శత్రువుల బారిపడకుండ కోటలోనుండి సురక్షితస్థలము చేరగలడు. వానికై మీరు చింతింపకుడు. జగపతిని మరల పెద్దాపురసామ్రాజ్య సింహాసనముపైని ప్రతిష్ఠింప మీరెల్లరు జీవించియుండవలయును; కాన, మీరిప్పుడు యుద్ధముమానక తప్పదు.

సైని—చల్లనిమాటవిన్నాము తల్లీ! అమ్మా, రాజన్నగారిని పంపెదరేని, వారినాయకత్వమున నరాతిబలముల త్రుటిలో నుగ్గునూచముగావించి-

రాఘు—నాయకులారా, మరల యుద్ధవ్యామోహమున నేపడెదరేల? రాజన్నయిప్పుడు వార్తాహరుడై విజయనగరాధీశ్వరుని కడకేగవలసియుండుటచే, నతనిని యుద్ధకార్యములందు నియోగింప వీలులేదు. మీధైర్యసాహసపరాక్రమము లమేయములైనను ఇప్పుడింతకంటె చేయవలసినదిలేదు.

(తెరలో కలకలము)

రాఘు— (విని) అదిగో! విరోధులు విజృంభించుచున్నట్లున్నారు! ఇంక నొకనిముషములో కోటలోనికి ప్రవేశింపగలరు. రామమ్మా, బాబునిటు తెమ్మా. (బాలునితీసికొని లక్ష్మమ్మగారి కిచ్చుచు) అమ్మా లక్ష్మమ్మా, ఇదిగో వత్సవాయాంకురము. విజనగరాజాధీశ్వరులగు పూసపాటి విజయరామభూపాలుని ధర్మపత్నియు నీరాయజగపతి పినతల్లియునగు చంద్రయ్యమ్మాదేవికి* నిను గలనొప్పగించితివేని, వీనికే లోపము నుండదు. ఈకార్యభారము వహించి మావత్సవాయవంశమును నిలువబెట్ట మీపాదములంటి ప్రార్థించుచున్నాను.

గీ. భావిపెద్దాపురీ మహీపాలుడైన
జగపతిని గాచి రక్షించు సర్వభార
మును భరింపగ ప్రార్థింతు, బుడుతడితడు
మీకొమరుడంట మఱువగా బోకుమమ్మ!

రామ— అమ్మా లక్ష్మమ్మతల్లీ,

సీ. పసిడితీగెల మేలివజ్రాల తూగుటు
య్యాలలో నూగెడు నట్టివాడు,
తులలేని మృదుహంస తూలికాతల్పంబు
లందున శయనించునట్టివాడు,
అంబ నేనండ బాబయ్యమ్మ పాడిన
యందాక నిదురింపనట్టివాడు,
ప్రియజనంబులు వేనవేలున్న మీయంక
మందెయుండగ గోరునట్టివాడు,

* నిజమునకు శ్రీసీతారామచంద్రరాజుబహద్దరుగారి సతీమణి కొప్పగింపుమని కాని చంద్రయ్యమ్మాదేవి కొప్పగింపుమని కాదన్నను కథానుకూల్యతకై యిట్లు వ్రాయవలసివచ్చినది.

గీ. కన్నాతలంబెల్ల కన్నుల గప్పికొనగ
నెంతో యల్లారు ముద్దుగా నెదిగి-ముక్కు
పచ్చలారని-తల్లి పాల్వదలనట్టి
బుడుతడీతండు మీరెట్లు బ్రోవగలరో !

లక్ష్మి—అమ్మా! యింతమాత్రపుబనికై నన్నుమీరంతగా ప్రార్థింపవలయునా? ఇదినాకవశ్యాచరణీయమగు కార్యము కాదటమ్మా? ఈబాలునికై మీరు చింతింపదగునా? నాకంఠమున ప్రాణములున్నంతవరకీ జగపతిని కాపాడుదానని శ్రీలక్ష్మీనృసింహస్వామి సాక్షిగ ప్రమాణముచేయుచున్నాను. సాభర్త యీబాలరాజును కొలది కాలములలో పెద్దాపురసామ్రాజ్యసింహాసనమున నిలిపి కాని మరణింపను. ఇంతవరకు తరతరములనుండి మీయండవర్ధిల్లిన యీకొంపెల్ల వారి కుటుంబము, కృతజ్ఞతను రాజభక్తినిచూపునయవకాశము మిప్పుడుగదా కలిగినది. అమ్మలారా, యిక కంటతడిపెట్టకుడు, మాకుసెలవొసగుడు. రాజన్నా, రమ్ము, ఆలసించిన ప్రమాదమగును.

రాజ—(దీనముగ) తల్లీ, మిమ్మెట్లువిడిచియేగుదును ?

రాఘ—రాజన్నా, నేనుజీవించినంత కాలమును నూరుద్దీనును నిన్నును తగినవిధముగా సన్మానింపనే లేకపోయితిని. కానిమ్ము'—రాజన్నా, గురుదేవుని యాజ్ఞానువర్తివై మెలగుము. ఆయనకునావందనములని చెప్పుము. నీవుముందేగి యీవార్తను విజయనగరమున నెఱింగించి, జగపతిరక్షణోపాయప్రయత్నములందుండుము. పోయి రమ్ము.

రాజ—అమ్మా అవశ్యమట్లొనర్చెదను.

రాఘ—లక్ష్మమ్మతల్లీ, మీఋణముమేము తీర్చుకొనలేము. మీరు సామ్రాజ్యసంరక్షకులుగాని పురోహితులు కారు. ఆదికాలమునుండి నేటిదాక మీ బ్రాహ్మణులు మంత్రులై, దండనాథులై, పురో

హితులై క్షత్రియజాతికముూల్యోపకారమునొనగూర్చుచున్నారు. బ్రాహ్మణులైనను-

సీ. తనగ్రంథరచనయేదక్క నితరమెఋం
గక తన్మయతనుండు కవివరుండు,
తనపొలంబును సేద్యమునుజేసికొంటయే
గాని మాటెఋగని కర్షకుండు,
తన దైవనియతవ్రతాచారములె కాని
యొండెఋంగని తాపసోత్తముండు,
తన ధర్మమంత్రశాస్త్రములదక్కమఱేమి
యూహింపనట్టి పురోహితుండు,
గీ. కదనమనినంత కత్తులుకరములందు
దాల్చి, వైరులపీచమడుల్చి, రాజ్య
రక్షణార్థము రక్తము రణతలాన
జిమ్మెఋుఁగనొ మేము లక్ష్మమ్మతల్లి!

అట్టిమహీసురులకు సహధర్మచారిణులై మీబ్రాహ్మణవనితలు యుద్ధ సమయముల పరమేశ్వరీసమారాధనములు గాని రాజ్యేశ్వరీసేవాతత్పర హృదయులై మాకునహాయుపడి సామ్రాజ్యము రక్షించినవారు కారా! తల్లీ. నీవిప్పుడట్టి దుర్ఘటపావనకార్యమున నియుక్తవైయున్నావు. మీకు శుభమగుఁగాక, పోయిరండు.

(తెరలోకలకలము.)

లక్ష్మి—అమ్మా, మమ్మింకబోనిమ్ము అమ్మా సెలవు, అమ్మాయీ సెలవు. రాజన్నా, రమ్ము. (బాలునితో నిష్క్రమించును.)

రాజ—అమ్మా, సెలవు, అమ్మా సెలవు. (నిష్క్రమించును.)

అందఱు—(ఒక్కపెట్టున) హా! కుమారా! హా! కుమారా! (దుఃఖింతురు.)

రామ—హా కుమారా! ఎంతలో మనకు వియోగము ప్రాప్తించెనురా తండ్రీ!

సైని—హా మహారాజకుమారా! నీకెట్టి దుస్థితివచ్చె!

రాఘ—(సైనికులతో) తనయులారా, ఈదుఃఖమును మేము భరింపలేకున్నాము. జోహారుతోగాని యిది శమింపదు. ఈజగపతిని సింహాసముననిలుపుభారము మీయదియని జ్ఞప్తికదెచ్చుచున్నాను. ఇంకిట నుండకుడు.

సైని—అమ్మా, యీబాలజగపతిమహారాజు నీ సింహాసనమున నిలుప మేముబాసచేయుచున్నాము. తల్లులారా, యింక మీ సేవాభాగ్యమీ మందభాగ్యులకులేదా! (దుఃఖించుచు నిష్క్రమింతురు.)

రామ—హాతండ్రీ, నీకేమిగానున్నదోకదా!

రాఘ—బిడ్డా, విచారింపకుము. విధివిధానమిట్లున్నది! అమ్మా, గురుదేవుడుబ్రతికియున్నంతవరకు వానికి భయములేదు. చేతులార. అదివచ్చిపరయాత్మజుల యసువులందీసికొన్న నాకిల్బిష మెట్లు నివృత్తికాగలదు? కోడలా, (కోడలిచేతులుపట్టుకొని)

గీ. చేతులారగ నీపతిన్ జిన్నతనము
నందె కాలునిపోలికినంపి నీకు
తీరరాని సంతాపముదెచ్చియుంటి
నయ్యొ! ఎట్లుతీఱుంతునోయమ్మ నన్ను?

రామ— అత్తయ్యా, దైవదుర్విపాకమునకుమీరేమిచేయుదురు? ఈవిపత్తునకు మీరు నిమిత్తమాత్రులుకారా? రాజ్యరక్షణార్థమాత్మజభర్తృభ్రాతాదుల బవరములకంపుట మనక్షత్రియకాంతలకిదియేతొలిసారియా? ఏమో క్షణకాలము భర్తృవియోగదుఃఖోద్రేకపరవశురాలనై దుఃఖించితిగాక యింకదుఃఖింతునా? నేను మాత్రమురాచపడతినిగానా? వీరమాతయగురాఘవమ్మాదేవి కోడలనుగానా? అత్తా, యింకనేవ్యాకులపడను. నాహృదయమిప్పటికె ఱాయివారినది.

(తెరలో పెద్దకలకలము.)

"అల్లాహో అక్బర్ దీన్! దీన్!"

గౌరి—(రభసముగ ప్రవేశించి) అమ్మా,అమ్మా, తమయాజ్ఞా ప్రకారము కోటతలుపులు తెఱువబడినవి. శత్రువులు సంరంభముతో నిరాటంకముగ లోనికివచ్చుచున్నారు. చితులంటింపబడినవి. రాణివాసస్త్రీలాడెస చితులజేరుచున్నారు. రామయ్యమ్మదేవీ, యివిగో మీకు పసుపుబట్టలు. అమ్మలారా, త్వరపడుడు. (పసుపుబట్టలిచ్చును.)

రామ—(కైకొని ధరించును.)

రాఘు—(వికటహాసముతో) త్వరపడక మేమిట నింకచేయుట కేమున్నది? మాజవమంతయు నగ్నిహోత్రజ్వాలలయందుఱుకుటకు వినియోగింతుము. రామమ్మా, అదిగో! చితాగ్ని సహస్రజిహ్వలతో నావిర్భవించి మనల దనలోనికాహ్వానించుచున్నది. ఓ పవిత్రపితృహోత్రా! ఆపద్బంధూ!—

ఉ. నాడటు సీతశీలము ననంతదయన్‌బ్రకటించి యాపెగా
పాడినవాడవీవు, కడుఁ బావనమూర్తివి, మమ్మునింక గా
పాడెడువేళవచ్చె నిక వత్సవయాన్వయగౌరవంబు గా
పాడుము నిన్నుఁజొచ్చెదము పారముదంబున పావకేశ్వరా!

(చితివంకకు నడచును.)

రామ—అత్తా నేనును వచ్చుచున్నానుండుడు.(కలవిలపాటుతో నిటునటుచూచి అకస్మాత్తుగ గొంతెత్తి) గౌరీ! నాపతిమస్తకమేదీ? (ఉన్మాదమున పరిక్రమించును.)

గౌరి—(నిష్క్రమించును.)

రాఘు—(పోయి రామయ్యమ్మను పట్టుకొని) రామమ్మా, ఏమది?

గౌరి—(ప్రవేశించి రామయ్యమ్మకు తిమ్మజగపతిశిరము నిచ్చును.)

రామ—(పుచ్చుకొని రాఘవమ్మాదేవిపట్టు విడిపించుకొని రోషముతో) ఎవడురా నాపతిశిరమునిట్లు ఛేదించినఖలుడు? పరాక్రమమునగాక స్వామిద్రోహమున నాపతిమూర్ధమునిట్లు ఖండించిన యీపాపి—యీరాక్షసాధముడెంతకాలము పెద్దాపురసామ్రాజ్యసింహాసనము నెక్కి పాలింపగలడు?

గీ. ఏదురాత్ముడీమస్తకమిట్లు వంచ
నంబునన్ జేసి తుంచి దుఃఖంబు నాకు
గూర్చె; నాఖలుకీర్తము కూలుగాక
వ్రక్కలై భువి నచిరకాలంబునందె!

ఛీ! ఛీ! పవిత్రమగు జోహారఁజేయుచు, నాచండాలునిదలచిన నా పాపముశమించుగాక! ....ఓవని తామానసంరక్షణదీక్షాపరాయణా! వైశ్వానరా!

గీ. ఈ పవిత్రశిరంబుతో నిపుడె నిన్ను
గలియుదును, పరజన్మమే గల్గెనేని
శ్రీకళాతిమ్మజగపతి సేవచేయు
నటులె సన్నోమవే తండ్రి! అగ్నిదేవ!

అత్తయ్యా, దయచేయుడు. (చితివంక కేగును)

అందఱు—లక్ష్మీనృసింహస్వామికిజయ్! (అను సంప్రార్థనములతో చితులయందుదుటికెదరు. అల్లాహోఅక్బర్ దీన్ దీన్అను కేకలతో మహమ్మదీయులు రుస్తుముసహితముగా ప్రవేశింతురు)

(తెరపడును.)

ఇది ద్వితీయాంకము.

పెద్దాపురముముట్టడి.

తృతీయాంకము.

1. రంగము—పెద్దాపురముకోటలో రుస్తుంఖానుదర్బారు.

[రుస్తుంఖాను సింహాసనముననుండ రసూల్‌ఖాన్, ఇబ్రహీంఖాన్, కరీంఖానులు యథోచితాసనముల నుందురు.]

రుస్తు—ఇదేమిచిత్రము రసూల్, ఇందఱుస్త్రీ లొక్కమాఱు గ్నిలోనుఱికి మరణించుట నేనెచ్చటను చూడలేదే! వీరు చచ్చుచు చచ్చుచు ఎచ్చటను చోటులేనట్లే చక్కని లక్కమేడప్రక్కనే చితులంటించుకొని చావవలయునా? పోనిమ్మింక వీరిగోడవయేల! సర్దారులారా, మనకుపట్టుపడి నిర్బంధింపబడిన పదివేలమంది పెద్దాపురీపురులను భద్రముగా కాపాడుటయే కాని వారికేహానియు జేయవలదు! ఇది రాజమహేంద్రవరము షర్‌లష్కర్—కాదు కాదు—పెద్దాపురమునవాబ్ రుస్తుంఖానుని ఖరాఖండీహుకుమ్!

రసూ—అదేమి సర్కార్, వారితలల తెగనఱికి అల్లాకుప్రీతిగా కల్లామైనరుల నిర్మింపవలదా?

ఇబ్రి—తెలంగివాళ్ళ్కాతల్ కాయల్ తో మూవూయుం వండేస్తాం సర్కార్!

కరీ—సర్కార్, హిదివరక్కారస్తా హిదివరక్కావుంథామే ఎల్దామ్ సర్కార్, బహుత్ తమాష్‌గావుంటాది.

రుస్తు—సర్దారులారా, మీరు నుడివినవన్నియు రాజ్యాంగ తంత్రకోవిదులగు మనవంటివారొనర్పవలసినవి కావు. రాజపుత్రుల మరణమునకైదురపిల్లు నీరాష్ట్రప్రజలు మనమిప్పుడు కారాగారము

లందుంచిన శత్రుసైనికులనందఱిని నఱకించుట గాంచి రేని, మండి పడి యున్మత్తుగ మనపై తిరుగుపాటుచేసిన ప్రమాదమువచ్చును. చిరకాలానుభవమువలన వీరితత్వము నేను బాగుగ నెఱుగుదును. ఆంధ్రరాజులకు గుండెబెదరుగొల్పుటకుగాను మనము ముందుగనట్టి కార్యముల జేసితిమికాని యింకనట్టిచేష్టలక్కఱలేదు. సింహాసనమునకై యెందఱొందఱిని బలిగొన్నను, ఎన్నెన్నిదుష్కార్యము లాచరించినను, చిక్కులేదు ; కాని, ఒకహిందూరాజ్యమును పాలించు మహమ్మదీయప్రభువుమాత్రమిట్టి దురాగతములకుదొరకొన్న సింహాసనము చిరకాలమునిలుచుటకష్టము. ఏదైన నట్టికార్యమొనర్ప వలసిన యగత్యముకలిగెనా, దాని నత్యంతరహస్యముగా ప్రజలకు దెలియదను నిశ్చయమున్ననేగాని చేయరాదు. అందులకేగదా నేనిప్పుడు చేజిక్కిన బాలజగపతిని మఱియొకలాగు చేయుటకు వెనుదీయుచున్నాను: అన్నట్లు— ఖరీంఖాన్ !

కరీ—సర్కార్ !

రుస్తు—నిర్బంధమునందుంచిన రాయజగపతిని సోమిదమ్మను ఇచ్చటికి దీసికొనిరా! అప్పుడప్పుడు వారినిగాంచుచున్నగాని, నాకు తృప్తికలుగదు.

కరీ—అచ్ఛా సర్కార్. (నిష్క్రమించును.)

ఇబ్రా—సోదమ్మా బహుత్ అసాద్దెంమనిసీ సర్కార్. జగ్ పతీయెంగిలీ ఖానా సేసీ ముమ్మల్ని శానా మోసంసేసిందీసర్కార్.

రసూ—సోమిదమ్మ అంతపెద్దకోకనెందుకుకట్టునో నాకు బోధపడకున్నది.

రుస్తు—బోధపడుటకేమున్నది ? యజ్ఞముచేసినవానిభార్య ముప్పదిమూళ్ళకోక ధరింపవలెనట ! విపరీతశాస్త్రము ! అదియేమి కాని యీమెధోరణి నాకు దురవగాహముగ నున్నది. అదిగో! సోమి

దమ్మగారు వచ్చుచున్నారు! అమ్మా, దయచేయుము ; బాలముహా రాజు క్షేమమా?

[రాయజగపతినెత్తికొని లక్ష్మమ్మయు, వారివెంబడిని కరీమును, ప్రవేశింతురు.]

లక్ష్మ—సాహేబయ్యా, ఎందుకోయి మమ్మల్నిలాగ కాల్చుకుతింటున్నావు? నాకొడుకునీ నన్నూ యిలా బతకనియ్యవా యేం?

రుస్తు—(మందహాసముతో) అమ్మా, బ్రతుకనిచ్చువాడనే గాకున్న యీయన నీపాటికే చంపియుండనా? వెర్రితల్లివి; నేను పసిపాపలను పరిమార్చునంతటి కసాయివాడననుకొంటివమ్మా?

లక్ష్మ—(సాభినయముగ) అబ్బే-లేదు, పెద్దపెద్దల్నే గుటుక్కున దిగమ్రింగగలవు.

రుస్తు—అమ్మా, తప్పుతప్పు-ఇంత సాహసమా? కష్టముగట్టనందులకు రాజపుత్రులను నేను కొంచెము కఠినముగా మందలింప, అంతలో వారాత్మహత్యచేసికొని చనిపోయిరి. ఇదే కిట్టనిలోకులు గోరంతలు కొండంతలుచేసి, నేనువారికై నూనెకాచి పోసితిననియు చిత్రవధచేయించితిననియు నాపైని అపనిందలు మోపి నన్నునిందించుచున్నారు. ఈకల్లవార్తలనెల్లనమ్మి మీరుకూడ నన్ను దూషించుట న్యాయముకాదు.

లక్ష్మ—(నిర్లక్ష్యముతో) పోనిద్దూ, ఎవరేమయితే నాకేం విచారం? నాకొడుకూ, నేనూ, క్షేమంగావుంటే—

రుస్తు—(వికటముగానవ్వి) మీకొడుకు? ఇతడుమీవాడేయైన పోలికయందు తిమ్మజగపతిమహారాజు పోలికలున్నవేమి? అమ్మా, నీరహస్యము నాయొద్దనెందుకుదాచెదవు? నేనపకారమాచరింతుననియా? వెర్రిభ్రమ! ఇట్టి యపోహములమాని నిజమెఱిగింతువేని, మీకొకబాగీరు ఈయగలను.

రసూ—అమ్మా, భయములేదు నిజముచెప్పుడు.

లక్ష్మి—మొఱ్ఱో వీడు నాకొడుకేనయ్యా అని దేవుళ్ళాడుతూ వుంటే, వినిపించుకోవు నేనేమిజేతును? ఇద్దరు మనుష్యులెక్కడా వొక్కలాగవుండరని శాస్త్రంచెబుతూవుంటే నాకొడుకు తిమ్మరాజు గార్లాగవున్నాడంటూ విదెక్కడిగ్రహచారంవచ్చింది? బ్రాహ్మనాళ్ళకు డబ్బుండడంపాపమని ఏదోశాస్త్రముఅరుస్తూవుంటే నాకేమిటో జాగీరులిస్తానంటావు, నాకొడుకునెత్తిని కిరీటంపెడతానంటావేమిపాపం? ఇంకానయం— ఏనుగనిస్తానన్నావు కావు! దానిపొట్టకి గుళ్ళ్యా బెళ్ళ్యాకూడా ఆటవు!-

రుస్తు—(సర్దారులవంక కనుగీటి) కూవ కేషేర్ బక్రీకాబచ్చా నహీఁహై! (లక్ష్మమ్మతో) సోమిదమ్మగారూ, నామాటవినుడు. ఈ బాలుడు తిమ్మజగపతిరాజు కుమారుడేయైన నీయనసీసింహాసనమునందు నిలిపి నేను రాజమహేంద్రవరము పోదలచుకొంటిని. మీకొకజాగీరు కూడ లభింపగలదు. అందివచ్చిన యదృష్టఫలమును త్రోసిపుచ్చి మీరు బాముకొనునదేమి? నేను మీకాప్తకోటిలోనివాడనని నమ్ముడు. మీమంకుతనముచే రాజపుత్రునకు కలుగబోవు వైభవమును దూరముచేయకుడు. ఏమందురు? (తనలో) ఈబాలుడు నే దలచినట్లు జగపతియేయైనట్లీమెపలన దృఢపడియెనా నాయదృష్ట మెంతనవచ్చును!

సేవ—(ప్రవేశించి) సర్కార్, తోటపల్లినుంచీ గూఢ చార్లూ వొక్డూ ఆతీహై!

రుస్తు—తాళు-తాళు, కరింఖాన్, వీరికాలస్యమైనది. వీరిని జాగ్రత్తగా రాజగృహమున విడిచిరమ్ము. పిమ్మట నేనచ్చటికేగి క్షేమమును గనుగొందును.

కరీ—(సోమిదమ్మ జగపతులతో నిష్క్రమించును.)

రుస్తు—అరే, గూఢచారునిప్పుడు ప్రవేశపెట్టుము.

సేవ—(నిష్క్రమించును.)

గూఢ—(ప్రవేశించి) సలాం సర్కార్!

రుస్తు—వార్తలేమి?

గూఢ—సర్కార్, తోటపల్లిమన్యాల్కి తరిమీాయేస్ని రమా రాజు సుభారాజుల్నె సలీజరాల్తగిలీ సచ్చిపోయార్‌సర్కార్. కుమన్ రాఘూ హెక్కడిక్కి పరారీహావిందీ తెల్సిందీలేదూ.

రుస్తు—(పకపక నవ్వుచు) సెబాస్! మంచివార్త చెప్పితివి. మన్యపుజ్వరముకూడ మనయనుచరుడేకావలయును, మనకు మంచి యుపకారమొనర్చె. బాగుగనున్నది. ఇంకనీ వీరత్రయములో కృష్ణారాయడొక్కడు దాటిపోయినాడా? కానిమ్ము. వీడొక్కడును మిగిలిమాత్రము నన్నుచేయగలుగునదేమున్నది? ఓరీ, నీవింకపో వచ్చును.

గూఢ—(నిష్క్రమించును.)

సేవ—(ప్రవేశించి) సర్కార్, హింకో ఏగుల్‌వాడూ రాజా నగ్రింనుంచీ-

రుస్తు—రమ్మనుము రమ్మనుము.

సేవ—(నిష్క్రమించును.)

గూఢ—(ప్రవేశించి) సలామ్‌సర్కార్, తమకుమార్దు నూరు ద్దీన్‌సాహెబ్ నిన్నరాత్రిమే ఖైద్ తప్పించుకొని పరారీహైనార్.

రుస్తు—(నిర్లక్ష్యముగా) ఇంతేగదా! ఏమోయనుకొంటిని. వానినింక కారాగారమునందుంచవలసినపనిలేదు. కాన వానివిముక్తి నాకానందదాయకమే! నీవింకపోవచ్చును.

గూఢ—(నిష్క్రమించును.)

సేవ—(ప్రవేశించి) సర్కార్, గోల్కొండానుంచీ నైజామ్ సాహెబ్ తరఫ్ మనిసీ—

రుస్తు—గోలకొండనుండియా? వెంటనే ప్రవేశపెట్టుము.

సేవ—(నిష్క్రమించును.)

దూత—(ప్రవేశించి) సలామ్ షర్లష్కర్ సాహెబ్. నైజామ్ ఉల్—ముల్క్ వార్నుంచీ తమ్మాక్ హుకుం తెచ్చామ్! (లేఖనిచ్చును.)

రుస్తు—(పుచ్చుకొని రసూలుఖానునకిచ్చి) ముఖ్యాంశములను మాత్రమే చదువుము.

రసూ—(అందుకొని విప్పిచదువును.) "నీచర్యలన్నింటిని మేము ఖండించుచున్నాము. మేమొసంగిన సేనతో వెంటనే గోలకొండకు తిరిగిరమ్ము. లేకున్న నిన్ను శిక్షింపకవిడువము."

రుస్తు—(పకపక నవ్వి) నేనింకను తనసేవకుడననియే నైజాము భ్రమించుచున్నాడే! పాపము! రుస్తుముఖానిప్పుడు సర్వస్వతంత్రుడగు పెద్దాపురమునవాబుకాని తన చేతిక్రింది రాజమహేంద్రవరము షర్లష్కర్ కాదని మీనవాబుతో చెప్పుము. రాయబారీ, నేను మీనవాబుగారియాజ్ఞలను మన్నించుకాలము గతించినది. ఇక పొమ్ము. దీనికి జవాబీయబడదు.

దూత—(కోపముతో) ఇంతా ఘోరంసేసీ—బడామాయా సేసీ జవాబ్ నఖోసెప్పీ—

రుస్తు—(రోషముతో) ఓ—నంత ఘోరమే చేయుదును—జవాబీయను. మారుమాటాడిన శిరచ్ఛేదముచేయుదును. (కత్తి దూయును.)

దూత—(పాఱిపోవును.)

రుస్తు—(కత్తి వరలోనుంచి పకపకనవ్వుచు) మూర్ఖుడు!—నాకింకను ఈ నైజామెవ్వడు? మనము వత్సవాయవారినొకలాగునను ఆ నైజామువారి నొకలాగునను సంభావింతుమా రసూల్!

రసూ—నిజము! మనదృష్టిలో అల్లాఒక్కటే పిల్లాఒక్కటే!

రుస్తు—సరే, రసూల్, దర్బార్ బంద్‌కరో!

రసూ—(లేచి)దర్బార్ బంద్ హోగీ!

(రుస్తుముతప్ప నితరులందఱు నిష్క్రమింతురు.)

రుస్తు—(సింహాసనముదిగి పరిక్రమించుచు సాలోచనముగ తనలో) నూరుద్దీను చెఱతప్పించుకొని పాఱిపోయినందులకు నాకు చింతలేదుగాని వీనినింతనేర్పుతో నభేద్యమగు కారాగృహమునుండి కర్కశులగు కావలివారలకన్నులలో దుమ్ముచల్లి రహస్యముగాతప్పించిన వారెవ్వరై యుందురాయనియే నాయాందోళనము!

చారుడు—(ప్రవేశించి) సర్కార్, తమకుమార్గుపరార్థిమైన రాజానగ్రంథదగదిలో యీ ఉత్తరం—యీ చోటారాయి—యీ దారంథునాక దొరికినాయ్ సర్కార్! (వానినిచ్చును.)

రుస్తు—(అందుకొని) మంచిది, నీవుపోవచ్చును.

చారు—(నిష్క్రమించును.)

రుస్తు—(లేఖ చదివి) సరే, ఇది యబ్బాయి తప్పించుకొనిన విధానమును విశదముచేయుచున్నది. కాని యీలేఖనురచించి వీని విముక్తికిదోడ్పడిన మేధావియెవ్వడు? ఈలేఖ నీరాతి కీదారముతో గట్టి కారాగారగవాక్షమునుండి లోనికవిసరి లేఖనందించినవ్యక్తి యెంతనిపుణుడు! (దారమును పరధ్యాన్నముగాత్రిప్పుచు పురివిప్పి యాశ్చర్యముతో) ఇదేమి! ఇంతసన్నని దారమునందిన్ని పోచలగుపడు చున్నవేమి? ఇదియొకజందెములోని తునకయగుటనిశ్చయము. అయిన నేయజ్ఞోపవీతధారి—మహాబుద్ధిశాలి—వీరశిఖామణి-యింత చాతుర్యముతో వీనినివిడిపింప—ఆఁ! ఆఁ! తెలిసె—తెలిసె! ఇది యా సుబ్రహ్మణ్యసోమయాజికృత్యమనుటకు సందేహములేదు. అతనికి గాక యొరులకిట్టి ప్రజ్ఞాసామర్థ్యములెక్కడ? ఈబ్రాహ్మణునినిక

నిర్లక్ష్యముచేయరాదు. ఓరీ దుష్టబ్రాహ్మణాధమా! అసమాన రాజ్యతంత్రవిశారదుడగునీ రుస్తుంఖానుముందు గోచిపాతరాయడవగు నీప్రతిభయెంతరా!

సీ. ఏగవద్దని ధరణీశుల బ్రార్థింప
కడకు జరిగినట్టి ఘనతయేమి?
విపులశక్తిని రెండువేలబలంబును
గొనితెచ్చినట్టి యోగొప్పయేమి?
ఆనాడు వటవృక్షమందున రాజన్న
నిలుపగానైనట్టి ఫలితమేమి?
ఇపుడు నూరుద్దీనునెట్లొతప్పించి త
ర్వాతగావించు కార్యంబదేమి?

గీ. నీప్రయత్నములన్నియు నీటిమీది
వ్రాతచందాన నిట్లు నిష్ఫలముగాగ
ఏల యీలీల పెద్దాపురీరమా స
ముద్ధరణదీక్ష వర్తించుచుందు? ఛేల!

(శ్రమనటించుచు) ఇస్! అబ్బా! కార్యభారాతిరేకమునగాబోలు నిద్రవచ్చుచున్నది. ఇంతప్రయాసముతో నీరాత్రి జగపతిని చూడకున్ననేమి? అరుణోదయాత్పూర్వమేపోయి చూడవచ్చును. అదిగో! అప్పుడే కుముదబాంధవుడు మెల్లమెల్లగ మేఘసోపానములనుండి నభోసౌధమునెక్కుచు హృదయాహ్లాదకరముగ చిఱునవ్వువెన్నెలల గుఱియుచున్నాడు.

గీ. అశ్రమంబుగ నృపతుల నట్లుజంపి
కడకు నైజామునీగతి కన్నుబ్రామి
పేర్మి పెద్దాపురీసింహపీఠిగొన్న
వీరునిన్ గాంచవచ్చితివే మృగాంక!
(సగర్వముగ నిష్క్రమించును.)

2. రంగము—రాజగృహము.

[లక్ష్మమ్మ రాయజగపతిరాజుతో లోనఁనుండ లోడీఖాన్ గానులు ఖడ్గపాణులై బయట కావలియుందురు.]

జగ—(ఏడ్చుచుండును.)
లక్ష్మ—అబ్బాయీ, నిద్రపో, జోలపాడతాను.

"జో కరధృతశరధాంగ జో సన్నుతాంగా—
జో కరుణాపాంగ జో శుభాభంగ ॥ జోజో॥

౧. శ్రీవెలయు పాలవారిధి బవ్వళింప-దేవబృందములెల్ల దివినసన్నుతింప-భావించిభక్తులను బరగఁబాలింప-దైవరాయుడ మాకు దరహొవర్తింప ॥ జో॥

౨. గురుతరంబుగ ధర్మగుణముచేబట్టి-దురితదానవకోటి దురమునఁనుగొట్టి- శరణాగతత్రాణబిరుదుచేబట్టి-కరుణతో కౌసల్యగర్భమునబుట్టి ॥ జో ॥

3. కమలసంభవవినుతఘనసుగుణసాంద్రా - యమితదుష్టభుజంగయహితుండికేంద్రా-విమలవైభవములను వెలయుదేవేంద్రా-రమణతో వెలసితివి రఘురామచంద్రా ॥ జో జో"

లోడీ—(ఆనందముతో) బహుత్ అచ్ఛాగా గానాసేస్తావ్ సోదమ్మా!

గాన్—సోదమ్మాగానా దాహూలాగుంటాదిరా లోడీఖాన్.

లక్ష్మ—(పాడును.)

"పుట్టుభోగివై వరపుత్రుడవై । పూరిపాన్పుపై పవళింపగలేదా-
అయోధ్యారాజ్యంవిడనాడి । అడవులలో సంచరింపగలేదా-

అతిక్లేశమ్ములు పడగవలసెనా । కారణమీలాగుననుండగను-
అదితప్పించుట అజునకుశక్యమా।స్వామి మీరు చింతింపగ నేలా?"
(విసవిస బయటకు బోవును.)

లోడీ—శైరో శైరో! అస్మమానం యెక్కడిక్కి యెల్తాం టావ్ సోదమ్మా?

లక్ష్మి—సాయేబయ్యా, యెక్కడికెడతాను నానెత్తిమీదికి? ఈదిక్కుమాలినరోగము పట్టుకుచంపకపోతే యిన్నిమాట్లుబయటికి పోతానా?

గాస్—మఱి, ఎల్లేదానవు కోటా దాటీయెల్తావెందుక్కు? కోటాలో కూకోకూడ్దూ?

లక్ష్మి—దిక్కుమాలినపరీక్ష! కానీ, మీతో నిజంచెప్పకపోవడమేం! ఈకోటలో రాణీలు బలవంతంగాచావడంచేత కామినీదెయ్యాలయ్యారు. ఆడవాళ్ళు వంటరిగా యేమూలకేనావస్తే పీకపిసికి చంపుతారు. తెలిసిందా? ఇక్కడికిదయింది: యింకకోటకూడా—

లోడీ—జరుగురునై—జరుగురునై. సర్కార్ మీకీయింక కోకాపరిచ్చ జరుగురునై సెప్పేర్. సోదమ్మా, ఏక్టుమీరీ గానాసేసీ బయటికీయెల్లీరా షైతాన్పట్టుకూహెందుక్కు సచ్చిపోతావ్!

లక్ష్మి—(స్వగతము) ఒడిలోనున్న పిల్లవాడు 'కేరు' మని ఏడిచినను వినపడకుండనుండుటకు పాటయేపరమసాధనము! (పైకి) ఓ దానికేం! (పాడును.)

"ఒడిలోనపుష్పములు కోయ్యడేరాజూ— నేధర్మనందనుని యెడబాయలేనే।మునివఘ్లమునిపళ్ళ కొఱుకడేరాజూ—ఆధర్మనందనుని యెడబాయలేనే। అలికివిడిచినగడప దాటిన్నవాడూ—ఆపాపకర్ముణ్ణి నేబొందలేనే। దివ్వెలేనీగృహాము చూసిన్నవాడు—ఆపాపకర్ముణ్ణి నేబొందలేనే!—(నిష్క్రమించును.)

లోడీ — సోదమ్మా గయ్యాళ్ మన్సీరా గాన్ !

గాన్—నైనై. బహూత్ మంచీమన్సీరా భాయీ !

లక్ష్మి—(ప్రవేశించి పాడును.)

"గోపాలకృష్ణుడూ గోవిందా రామ—గోవుల్ని కాయుచును గోవిందా! గోపికలనందర్ని గోవిందా రామ—గోతులో పడద్రోసె గోవిందా! గోపికలంతటను గోవిందా రామ—"

లోడీ—అరే, అరే, సోదమ్మా, గోపాల్ కుట్టుడూ గోవుల్ని కాశాడు పసంద్ గావుంది—గోపికాబీబీల్ని గోతులో హైప్రూతో శాడ్ సోదమ్మా, అచ్చెరంసెప్తావ్ ?

లక్ష్మి—ఓరి నీకడుపుడక! మాపురాణాలుకూడా నీకుతెలుసునటా? గోపాలకిష్టమ్మ గోపికాకన్యల్ని మామూలుగోతులోకి పడద్రోయ్యలేదు. మోహమనే గోతులోకి తోశాడని వేదాంతశాస్త్రం వెయ్యివిధాల చెబుతోంది.

లోడీ
గాన్ }—(విరగబడి పకపకనవ్వుచు) బహూత్ అచ్ఛాహై; బహూత్ తమాష్ హై! ఆహాహా! ఆహాహా! ఆహాహా! (నవ్వెదరు.)

[రభసముగ సుబ్రహ్మణ్యసోమయాజి నూరుద్దీనులు
ప్రవేశించి ఆకస్మికముగ లోడీఖానుగానులమీా
దబడి కత్తులలాగికొని వారల నాసికా
రంధ్రములచెంత మత్తుపదార్థ
ములనుంచి వారువివశులై
నేలపైవ్రాలు]

సుబ్ర—(గదిలోనున్న లక్ష్మమ్మవంకకుజూచి) ఔనే! వచ్చుచున్నావాలేదా ?

లక్ష్మి—(సమీపించి) ఆ—ఆ—జగపతిని చేబ్రోలుపంపించినావా ?

సుబ్బి—ఆహా! ఎప్పుడు వానినోడిలో కట్టుకొనివచ్చి నాకిచ్చితివో అప్పుడే యాతనిని చేబ్రోలుపంపినాను. ముందు నీవీ నూరుద్దీనుతో చేబ్రోలుపొమ్ము. నేనుపోద్దుటనేవచ్చి మిమ్ముకలసికొందును. పురరక్షకభటులకింతలో తెలివిరాదు. రమ్ము మనమిప్పుడు రహస్యమార్గమున బోవలెను.

లక్ష్మి—వచ్చుచున్నానుండుడు. పిల్లవానిని తప్పించినపని తీరినవెనుక మోయలేని యీకోక నాకెందుకు ? (నగముచీరను చింపి లోనికివిసరివేసి) ఇంక తేలికగా నడచివచ్చెదను.

(సోమయాజి, లక్ష్మమ్మ, నూరుద్దీనులు నిష్క్రమింతురు.)

(తెరలో నౌబత్ ఖానాధ్వని.)

[రాత్రివేషముతో రుస్తుముఖాను ప్రవేశించును.]

రుస్తు—అరేగాస్, అరేలోడీ, బుద్ధిలేదురా యేమిటీనిద్ర ? (గదివంకజూచి) సోమిదమ్మగారూ, సోమిదమ్మగారూ, (గదిలోని కేగి వెదకి నగముచీరను చేతబట్టుకొని ప్రవేశించి)వీరిని మోసపుచ్చి సోమిదమ్మ జగపతినిదీసికొని పలాయనమైనట్లీ చీరయే చెప్పుచున్నది ! ఔరా యెట్టియుత్పాతము ! ఎంత మోసము ! (ఇరువురభటులదన్నుచు) అరే గాస్ ! లోడీ !

లోడీ }
గాస్ } —(లేచి కలవిలపడుచు) సర్—కా—ర్,—సర్-కార్ !

(అని వణకుదురు.)

రుస్తు—ధూర్తాధములారా. ద్రోహులారా, సోమిదమ్మ జగపతులేరిరా ?

లోఁడీ—సర్కార్, హెంకట్పట్ను హైవో్రవచ్చి యేమో ముళ్ళల్లో పెట్టికోసచ్చిపోయామ్ సర్కార్! దాన్మీదాహాంతా సీకటి హాయిపోవింది సర్కార్!

గౌస్—రచ్చించవాలా సర్కార్! గానాసేసీ సోదమ్మ మన్నుల్ని మోసంసేసిందీ సర్కార్! మర్గయాహాయినాన్ సర్కార్!

రుస్తు—ఛీ దురాత్ములారా! నోరుమూయుఁడు. (తెరవంక జూచి) అరేకరీం!—ఇబ్రహీం! తక్షణమిటురండు-

[కరీం ఇబ్రహీంఖానులు ఖడ్గపాణులై ప్రవేశింతురు.]

రుస్తు—వీరి నరిదీయుంపుఁడు. జగపతితో సోమిదమ్మపలాయనమైనది. వారినిపట్టి తీసికొనివచ్చినవారికి పదివేలవరహాల నిచ్చెదమని చెప్పి చారుల నలువంకలకు బంపుఁడు. (కోకనిచ్చుచు) ఆమెకోకలోని భాగమిది: దీనిసహాయమున నామెవానవాలుపట్టుఁడు. పొండు.

కరీం—(తీసికొని) అచ్ఛాసర్కార్!

(కరీం ఇబ్రహీంఖానులు రక్షకభటులనిరువుర నిర్బంధించి తీసికొనిపోవుదురు.)

రుస్తు—(విచారముతో పరిక్రమించుచు) అక్కటా! ఎంత దారుణము! అన్నా ఎంతప్రమాదము! నాకోటజొచ్చి నాసేవకులకు మత్తుమందుజూపి నారక్షణమందున్నవారినే గొనిపోసాహసించిరే బందిపోటు కాంద్రు! ఇందులకేమొనర్తు? (ఆలోచనాయత్తుఁడై యుండును.)

చారు—(ప్రవేశించి) సర్కార్!

రుస్తు—(పరాకుగానుండును.)

చారు—సర్కార్!

రుస్తు—(ఉలికిపడి) ఎవరది?—ఏమి?— ఇట్లేలవచ్చితివి? జగపతిపట్టుబడినాడా? చెప్పవేమి?

చారు—బిజయనగ్రం యెల్లి వచ్చినచారుణ్ణిసర్కార్!

రుస్తు—ఆఁ జౌనాను జౌనాను—చెప్పుచెప్పు: ఏమివార్తలు?

చారు—విజయరామరాజూ రాఘవరాజూ దండూరస్తూతో యిజయ్‌నగ్రంనుంచీ చేబోలుకాడకీ వస్తూన్నార్. కుసన్ రాయుడు రెండువేల్ అనకాపల్లిబోయపౌజ్తో చేబోల్ కాడకీ వచ్చినాడ్. కళింగసర్కార్ మర్‌లమ్కార్ అన్వర్దీన్ యిజయనగ్రంమహారాజ్తో కల్సి పౌజూర్తో లడాయికీ వస్తున్నాడ్ సర్కార్!

రుస్తు—పొమ్ము; పోయి సేనల యుద్ధప్రయాణమున కాయత్తముసేయంపుమని రసూల్ ఖానుతో చెప్పుము.

చారు—అచ్ఛా సర్కార్! (నిష్క్రమించును.)

రుస్తు—సర్వవినాశనము! భూకంపము! అల్లా అల్లా! ఇప్పుడు తెలిసినది. ఈతంత్రమిప్పుడర్థమైనది! అబ్బా! అబ్బా! ఎంతయెత్తు! కృష్ణారాయడు బోయసేనతో చేబ్రోలులో నుండునా? విజయరామ రాజచ్చట వారినిగలసికొనునా? ఇంతలో సోమిదమ్మ జగపతినిడిసి కొని యచ్చటకుచేరుకొనునా? ఎట్టిగభీరతంత్రము! ఎట్టిప్రశయవిజృంభణము! ఆ దురాత్ముడు—ఆ బ్రాహ్మణాధముడు—మాయావి సోమయాజియే యీవ్యూహమునిట్లు పన్నెననుటతథ్యము! వీనియాద్ధత్యము నెట్లడంతు? వీనిబలము నెట్లు రూపుమాపుదు?.........ఔరా! అల్పుడనివిడిచిన కృష్ణారాయడు నన్నుదుర్కొన వచ్చునంతటివాడైనాడే! అన్వర్దీనుకూడ సాటికులమువానినిజంప నాద్రోహులు—హిందువులలోగలసినాడే! శత్రుబాహుళ్యమునకై జంకను—చింతింపనుకాని జగపతి చేయిదాటిపోయినాడే! ఇందులకేమొనర్తును? కానీ అన్నిటికి నల్లాయే యున్నాడు! (నిష్క్రమించును.)

3. రంగము—చేబ్రోలులో శిబిరములు.

[విజయరామరాజు, రాఘవరాజు, నూరుద్దీన్, రాజన్న జగపతినెత్తుకొని లక్ష్మినసోమిదమ్మ (మాఱుచీరతో) కృష్ణారాయఁడు, అన్వరుద్దీన్‌ఖానుఁడు ప్రవేశింతురు.]

విజ—అమ్మా, లక్ష్మమ్మా, నీస్వార్థపరిత్యాగవిశ్వాసములు చిరస్మరణీయములు. మా కుమారజగపతి ప్రాణరక్షణమునకై క్షత్రియోచ్ఛిష్టమునుగూడ నిశ్శంకముగా భక్షించిన నీవెంత యుదారహృదయవో యూహింపఁజాలను. మీయింటిపిల్ల కుటుంబము మా ఆప్తబంధువులగు వత్సవాయివారికొనర్చిన యనంతమహోపకారమును జన్మజన్మములనువుకుండ నిలువేల్పువోలె నిత్యునీకు మ్రొక్కుటకంటె మేమేమిచేయగలము? (సంతోషభాష్పములతో లక్ష్మమ్మ పాదములకు నమస్కరించును.)

లక్ష్మ—శీఘ్రమేవ విజయసిద్ధిరస్తు! మహారాజా, యీనాటికి నేను ధన్యురాలనైతిని. మీవంటిమూర్ధాభిషిక్తుల సంతోషపెట్టుటకంటె నాపరిశ్రమకు సార్థకమేమి కావలయును? ఇంతకును, రాఘవమ్మాదేవి నాయందుంచినవిశ్వాసమునకు మాటదక్కినదంతియే చాలును.

విజ—(విచారముతో) హా రాఘవమ్మతల్లీ! ఆత్మబంధుడనయ్యు సాటిక్షత్రియుడనయ్యు నీకిట్టియాపత్సమయములోతోడ్పడని మందభాగ్యుడనైతినే! అంతయుపరిసమాప్తియైనపిదప నీవిషాదచరిత్రము వినులబడెగాని నేనంతలో పెద్దాపురమునవ్రాలి పరిపంథిజనుల హతమొనర్చి మీదుర్గమును రక్షించియుండనా? మా రాఘవమ్మతల్లి కుమారులతో—కోడలితో—బంధుమిత్రపరివారముతో

దివికేగు సంధ్యాసమయమింతలో దాపురించునని యెవ్వరూహించిరి? కట్టా! ఎట్టిసామ్రాజ్యమునకెట్టిపాటు కలిగినది!—

సీ. దైవంబునైన ప్రత్యక్షంబుగావించు
మహిమాఢ్యులైన బ్రాహ్మణులతోడ
విజ్ఞానప్రతిభచే విశ్వంబునెల్ల గ
ల్వగజాలునట్టి ధీవరులతోడ
పరమేశ్వరుండెత్తి వచ్చిన నెదురింప
గల్గు ప్రతాపభాస్కరులతోడ
భానునిగమనంబునైననడ్డగ ప్రభా
న్వితలైన వరపతివ్రతలతోడ
గీ. పత్సవాయప్రభుత్వప్రభాప్రకాశ
రాజితంబైన పెద్దాపురంబు నేను
పతినిగోల్పోయి, పగతురవాతజిక్కి,
శ్రీలనెడబాసి, శిథిలమై చేటువడెను!

రాజన్నా, మీరు మాకేల వార్తనంపలేదు?

రాజ—మహారాజా, మాంసర్దారులకు మేమువ్రాసిన లేఖల నన్నిటిని రుస్తుముహరించెగాని యొక లక్షసైన్యము మాదుర్గరక్షణా ర్థమప్పటికి వచ్చియుండెడిది. సర్దారులనమ్మికొనుటచే మీకు శ్రమ నీయమైతిమి.

నూరు—మహారాజా, రాకొమరులచెంత నేనుండిన నింతపని జరుగనిత్తునా? కోటలోనాతండ్రి కాలుపెట్టియుండునా? ఇంతకు, అల్లాకుమనపై కృపలేదు.

కృష్ణా—కోటలోనుండియే శాత్రవుల నెదుర్కొందమన్న నావాక్యముల నొక్కరును వినరైరి. లేకున్న, రామరాజ సుబ్బరా జాదులు, నేనును కోటలోనుండ రుస్తుము చేయగలుగునదేముండును?

విజ—గతమునకింక విచారించినఫలమేమి ? ముందుగతి చూచుకొందము. అన్వరుద్దీన్‌ఖాన్‌సాహెబ్, అయాచితముగ నీవు మాకు తోడ్పడవచ్చినందులకెంతయు సంతసించుచున్నాము.

అన్వ—(ఉగ్రుడై) ఆదగల్బాజీరుస్తుం ఘోరంమీదా ఘోరం సేస్తూవుంటే హమారా పాణం ఘుర్మేసోనా హోట్లా సేస్తుంది జనాబ్ ? రుస్తుంగిస్తుమీన్నా పచ్చడీసేసీ సిఫాయిల్కో సఫాసేసీ ఛోటా జగపత్ మహారాజ్కో తక్తుమీదా కూకోపెట్టి సలాంసేయ్‌వాలాని హుద్దేషంతో గాభరా హైంపోతున్నామ్.

విజ—సెబాస్ ! కాని-ఖాన్‌సాహెబ్, యిట్లు నీవు నీయంత మాకు సహాయముచేయవచ్చుటలో నీయభిప్రాయమేమి ?

అన్వ—(స్వగతము.) అసాద్దెంమనిసీ యిజయ్‌రామ్‌రాజ్ ! (పైకి) ఏక్—పరోపకారంజనాబ్ ; దో-మీతో నేస్తం ; తీన్— మున్పటీ లాగ రాజమహేంద్రికోటామే కుమ్పీవుండాలని, బస్ !

విజ—(నవ్వుచు) అసాధ్యుడవు ! సరి-అట్లేకానిమ్ము. రాఘవరాజా, వత్సవాయవంశవీరుడవును రాఘవమ్మాదేవి సన్నిహితజ్ఞాతి వియునగునీవు నేటియుద్ధమునందు సర్వసేనానాయకత్వమువహించి విజయమునుగూర్పగోరుచున్నాను. (అందఱివంక దిరిగి) ఇది మీకెల్లరకు సమ్మతమేగదా !

అందఱు—రాఘవరాజునకు జయ్ !

సేవ—(ప్రవేశించి) జయము! జయము ! మహారాజా, ఆర్య గురుదేవులశ్వముమీద శరవేగమునవచ్చుచున్నారు.

విజ—తత్క్షణమేపోయి హాయమునందుకొని వారినిట ప్రవేశ పెట్టుము. సభ్యులారా, రండు, వారికెదురేగుదము.

సేవ—(నిష్క్రమించును.)

(తెరలో గుఱ్ఱపుగిట్టల సవ్వడి.)

[సుబ్రహ్మణ్యసోమయాజి వీరోచితవేషమున రథసముగ ప్రవేశించును.]

అందఱు—(ఎదురేగి నమస్కరింతురు.)

విజ—(పీఠమును జూపుచు) దయచేయుఁడు.

సుబ్ర—(ఆయాసమునటించుచు కూర్చుండకయే దక్షిణహస్తమునెత్తి యాత్రిముఁతో)

గీ. భానువంశాబ్ధిసోముని వత్సవాయ
జగపతిక్ష్మాతలేంద్రుని సర్వభద్ర
లక్షణాకారు మాప్రభురమణు క్షేమ
వార్తవినిపింపరే మహీపాలులార!

అందఱు—రాయ జగపతిమహారాజునకు జయ్!

లక్ష్మి—(బాలుని భర్తకందించి) ఇదుగో బాబు!

సుబ్ర—(అందుకొని) నాయనా, యింకనీకు భయములేదు. నాకన్నులబడకపూర్వమే రుస్తుము నిన్నపహరింపజాలెడుగాని యింక నిన్నాఖండలుడేని తేరిపారిచూడగలడా? (బయలువంకజూచుచు రోషముతో) ఓరీరుస్తుం! మాయావీ, ద్రోహీ!

మ. ధరణీనాథుల నాజిగెల్చుటయసాధ్యంబౌట వంచించి ము
ష్కరవృత్తిన్ దెగటార్చి నాయకులులేకన్గుండు మాదుర్గమున్
నిరపాయంబుగజొచ్చియేలెదు ఖలా, నిశ్చింతతోనింక నీ
ధరణీదేవుడు నీదురంతములకింతన్ స్వస్తి జెప్పండొకో!

విజ—అందుకునందేహమేమి? కాని-ఆర్యా, ప్రస్తుతము వార్తలేమి?

సుబ్ర—(బాలుని లక్ష్మమ్మచేతికిచ్చి) మనసేనలన్నియు సర్వసిద్ధముగానున్నవా?

విజ—ఆ-హా!

సుబ్రి—అయిన వినుడు:-

చ. జగపతిచేయిదాటిన విషాదభరంబున కుంగి కృద్ధుడై
నగరవనీధునీగిరుల నవ్వచిరంతనభూతలంబులం
దగపడినట్టివారిని ప్రియాసముతోడ పరీక్షచేసి యా
నగదురవచ్చునిట్టులదె సత్వరమాతని దాకనేగుడీ।

విజ—సరే రానిండు. అంతలోనేమయ్యె! క్షణములో మన వారిప్రతాపమాతడు రుచిచూడగలడు. రాజన్నా, లక్ష్మమ్మ గారిని రాణివాసపుగుడారములందు దిగవిడచి మనసైనికులనందఱి నా చేరువకు బిలువుము.

రాజ—చిత్తము. (లక్ష్మమ్మగారిని వెంటబెట్టుకొని నిష్క్రమించును.

సుబ్రి—మహారాజా, రాణివాసపుశిబిరములకు తగినకావలి యున్నదికదా?

విజ—ఉన్నది. త్రినేత్రుడైన యావంకకు రాజాలకుండునట్టి యేర్పాటులజేసినాను.

రాజ—(ప్రవేశించి) మహారాజా, మనసైనికులందఱదిగో! ఆవంక శూరులందఱి తమహితోక్తులువిన నువ్విళులూరుచున్నారు.

విజ—మంచిది. ఓ ఆంధ్రవీరవరేణ్యులారా,-

ఉ. భండనభూమి స్వైరగతి బాహుబలోద్ధతిజూపి వైరివే
దండములన్‌గలంచి మిముదార్కొనవచ్చువిరోధిసేన మీ
చండతరోరుఖడ్గముల జయ్యనజెండుచు విక్రమించి యు
ద్దండపరాక్రమక్రమముతప్పక మీరనిసేయబోవరే!

చ. అదిగదిగో వినంబడెడునయ్యదె మ్లేచ్ఛులసింహనాద మ
ల్లదిగదిగో కనంబడెడునయ్యదె వారలపాదధూళి య
ల్లదిగదిగో యతండు కడుహాసుగనెక్కినదంతి, యాఖలున్
ముదమొదవన్ వధింపుడు చమూదళముల్ వెఱగందిపాఱగన్.

రాఘు—ఓ వాహినీ పతులారా,-

మ. ప్రకటంబై భుజవిక్రమక్రమరణప్రావీణ్యమున్ నవ్యది
వ్యకళాలోకము లోకమంతటికిచూపన్ జాలునీ యుద్ధమే
నికషంబై-ఎటులోర్చి యీయవనులన్ నిర్వైరమున్ జేసి మీ
రకలంకంబగుకీర్తిగాంచెదరొ వీరాగ్రేసరుల్ హైందవుల్ !

కృష్ణా—ఓ ఆపద్బాంధవులగు అనకాపల్లి బోయవీరులారా,

గీ. కన్నుదోయిని క్రోధాగ్నికణములురల
ఘోరదంభోళులట్టుల వైరిసైన్య
జీవనంబులహరియించి చేవజూపి
యనియొనర్పరె లోకభయంకరముగ !

రాజ—ఓ వీరావతారులారా,-

శా. శత్రువ్యూహముజీల్చి వారల కవోష్ణక్షోణితంబందు మీ
గాత్రంబుల్ పరిపూతమై వెలయ ప్రక్షాళించి, యుగ్రాకృతిన్
ధాత్రీచక్రముకంపమొందగ జయధ్వానంబులన్ సల్పి, సు
క్షాత్రంబున్ రహింయింపజేయరె యశఃకాయార్థులై ధీరులై.

సూరు—సాంగ్రామికకళావేత్తలగు నో శూరులారా,-

గీ. జాలమున రాకుమారులజంపి రాఘు
వమ్మదేవికిచితిగూర్చి బాలునిపుడు
హతమొనర్పగ వెన్నంటు నఘచరిత్రు
దున్మపకుండగ నేడు నిద్రింపవలదు.

అన్వ—హే ముసల్మాన్ భాయీయో, లడాయిహంటే పం
డగ పులావ్ లాగ తయార్ కావాలా. హిప్డు జగపత్ మహారాజ్కో
రచ్చించనాన్కి పాణాల్ దార్ పోయ్ వాలా. ఇజయ్ రామ్ రాజ్ మహారా
జ్కో మాటదక్కించవాలా.

అందఱు—జగపతిమహారాజునకు జయ్ !

(తెర లో)

అల్లాహో అక్బర్ ! దీన్ ! దీన్ !

[రుస్తుముఖాన్, రసూల్‌ఖాన్; ఇబ్రహీంఖాన్, కరీంఖానులు, ఖడ్గపాణులై సైన్యముతో నట్టహాసముగ ప్రవేశింతురు.]

రుస్తు—ఓరోరి దస్యాధములారా, ఎందుకీప్రగల్భములు !

గీ. కదనమొనరింపగాలేక కన్నగాని
పగిది జగపతిగొనిపోయి పాఱజూతు
రిద్దిపాత్రంబె ? నిలుడు !—మీరెట్టి వీర
వరులొ రవ్వంత గాంతు భూపాలులార !

లుచ్ఛా నూరుద్దీన్, అప్పుడే నీవిచ్చటకువచ్చి నాతో బోర నుంబరపడు చున్నావా ? నిలుమొకక్షణములో నీయంతముఁగుజూతును. ఓరీ అన్వర్, నీచా, జాతిద్రోహీ, స్వార్థముకొఱకై మతాంతరులకు నీ యాత్మగౌరవము విక్రయించికొనుటకు నీకు సిగ్గింలేకపోయినదిరా ?

గీ. జాతిద్రోహమొనరూర్చుజనుని వంశ
మెల్ల నిర్వంశమైపోవు, నిట్టివారి
యునికి దేశంబునకు మతమునకుగూడ
ఘనతతగ్గింపదే ? కళంకంబుగాదె ?

అన్వ—అరే రుస్తుమ్, నీకీ దొంగయేసాల్ మాకీసాలాతెలుస్, నోర్‌మూస్కొని లడాయికీ తయారుహూ!

రాజ, నూరు (పండ్లు పటపటకొఱుకుచు కత్తుల నొఱలనుండిదూసి) ఓరీ నీవటరా మాకు నీతులనుపదేశించుపాటివాడవు ? (రుస్తుముపై బడబోవుదురు.)

విజ—(ఇరువుర నిరువంకలకులాగిపట్టి) ఆగుడాగుడు. వీని కొక్కింతబుద్ధి నేనేగఱపెదను. రుస్తుంఖాన్ !

సీ. కనులకుగనిపించు తెనుగుపడంతుల
నవమానపఱచిన యట్టినాఁడు.
కన్నకుమారుని కరపాదములు కట్టి
పెట్టి యణంచినయట్టినాఁడు,
తంత్రంబుచే ధరాధవులనిర్వురబట్టి
పొట్టయందిడుకొన్న యట్టినాఁడు,
అబలగొంపోయెడు నర్భకు నిర్దయ
బట్టి బంధించిన యట్టినాఁడు,
గీ. జాతిమతధర్మమార్గమేజాడబోయె
ఆత్మగౌరవబాంధవ్యమరిగెనెటకు ?
నీవుచెప్పిన శ్రీరంగనీతులెల్ల
నప్పుడేత్రోవబట్టెనో చెప్పగలవె ?

సుబ్రి—(రోషముతో)

మ. అరరే ! ఘాతుకవృత్తి నైచ్యమున ద్రోహప్రక్రియన్ క్రూరతన్
కరవాలంబులలాగి మాప్రభువులన్ఖండించినట్లిప్పుడీ
పరసైన్యంబులజంపవచ్చితివె వహ్వా! సాగునే తంత్రముల్?
కరపద్మంబులఖడ్గముల్ విలుగ తాకన్‌జాలుదే మమ్ములన్ ?

రుస్తు—పోరా బిచ్చగాడా, నీతోనేమి ? ఓ మునల్మానుదళ వాయులారా,-

ఉ. కాఫరులన్‌వధించి మసిగాల్చుటశాస్త్రముఫక్కి, యిప్పుడీ
రూపముగాలభించిన తెలుంగువరాధినిజంపి వీరలన్
పాపము వెట్ట దైవము సతోషణుడై మనకిచ్చు కామ్యముల్
చాపములన్ శరంబులను శస్త్రములన్‌గొని వారిదాకుడీ !

రాఘు—(చేయెత్తి) ఓ ఆంధ్రవీరపుంగవులారా, (గొంతెత్తి)

ఉ. చూచెద రేమి తెచ్చవడి చోద్యముగా నరిసేనమీఁద నా
రాచపరంపరల్ విడిచి రాలఁగఁ గొట్టుడు శత్రుశీర్షముల్!
రాచబలంబు, వెల్మలపరాక్రమమున్, మనబోయసేన పై
శాచికవిక్రమంబు నొకసారి విజృంభణమొందనీయరే!

(సంకులసమరము జరుగును. రసూల్, ఇబ్రహీంఖాన్, రుస్తుమ్,
కరీంఖానులు పాఱిపోవుదురు. సుబ్రహ్మణ్యసోమయాజి
విజయరామరాజులు తప్ప కడమవారందఱు వారిని
వెన్నంటి తఱుముచు నిష్క్రమింతురు.)

(తెరలో పెద్దకలకలము.)

విజ—గురుదేవా, ఆనందజూచితిరా మనవీరులెంత యుత్సాహముతో బోరుచున్నారో!

సీ. కంపింపగా భూమి ఘనసింహఘ్నికలను
బ్రొచ్చి యరాతుల జీల్చువారు,
శరమునకై మనుష్యకముల బలిగొని
పగలను జెకాకుపఱచువారు,
వ్రేఁగుఁ గన్నెదిరి పిరికిలంజేసి
యరులశరీరముల్ చెఱచువారు,
పోటునకోకపరి పోటుననగలగుచ్చి
శత్రుల స్వర్గభూసలుపువారు,
గీ. యవనసైన్యమహార్ణవమందు గుచ్చి
లిడుచు కోకనదచ్ఛాయ యెల్లదిశను
పులను దోపగ వెలువడి పోరుదురట
అహాహా! ఆంధ్రులశౌర్యమాహాత్మ్య

నీయాం
దుఱుకుటకవ

అదిగదిగో! ఆ దేవ సమరమంతకంతకు భయంకరమగుచున్నది. ఓహో! నూరుద్దీను ప్రభుభక్తి! అదనైనప్పుడెల్ల తనతండ్రిపై బడుచు రుస్తుమునుచంపుట కెంతప్రయత్నించుచున్నాడు! ఆహాహా! రాజన్న ఒక్కపెట్టున రసూల్‌ఖాన్ ఇబ్రహీంఖానుల నిట్టెపరిమార్చి నాడే! సెబాస్! రాఘవరాజా, సెబాస్! వెనుకపాటున రాజన్నను పొడువనుంకించిన మహమ్మదీయకళవాయి నెంతనైపుణ్యముతో తెగటార్చితివి! ఏమీ యీ అనకాపల్లి బోయవీరుల ప్రతాపము! కృష్ణారాయని యాజ్ఞానువర్తులై వీరుగావించుచున్న వీరకర్మకంతముగలదా? ......అదేమి! అశ్వారుసైన్యములు వెనుకకుతగ్గుచు నంతయుత్సాహముతో జొరకున్నవేమి?......అరరే! ఏమది?—మనసైన్యములు వెనుకకొదుగుచున్నవే! ఏమి మహమ్మదీయుల విజృంభణము! ఓ ఆంధ్రయోధపుంగవులారా, ఆగుడాగుడు—వెనుకకు దిగెదరేని మీ మొగముచూడను.

గీ. విజయరామావనీపతి విజయలక్ష్మి
గొనుటయేకాని యపజయమను టెఱుంగ
డట్టివానికి నీనాటి కపజయంబె
గూర్తురో జయముగూర్తురో గూర్పుడింక.

సుబ్బి—అదిగో! మీవాక్యములనువిని కుపితులై కృష్ణారాయని బోయసేన మహోరయమునబోయి రుస్తుముఖాను డెక్కియున్న గజమునుముట్టడించి యంబారితాళ్ళను తెగనఱికి తురుష్కప్రభువును త్రుంచయత్నించుచున్నారు. ఓహో! ఈబోయలకుం ఘాతములకు విపక్షవ్యూహమెంతగ తల్లడిల్లి కలకవడుచున్నదో! ఆహా! నూరుద్దీనెంతవేగముగా అచ్చటికేగి పిత్రునిర్వాపణమునకై యత్నిం న్నాడు!

(తెరలో పెద్దకలకలము.)

" జగపతిరాజునకు జయ్ ! ఆంధ్రమాతకు జయ్ !

విజ—గురుదేవా, అదిగో! మనకు జయములభించినట్లున్నది.

సుబ్ర—కాని—మహారాజా, తమకోడిపోవుచున్న మహమ్మదీయవీరుల నింకను మనవారు వెన్నంటితఱుముచున్నారు. మహారాజా, యిది అన్యాయము, మఱియు సంధ్యాకాలమాసన్నమైనది. ఈనాటికీయుద్ధమాపుట ధర్మము.

విజ—నిజము—ఓ ఆంధ్రవీరవరేణ్యులారా.

గీ. ఓడిపరతెంచువారి వెన్నాడిచంపు
టంతయునధర్మ, మదిగాక, యిపుడు సంధ్య
దాపురించె సంగ్రామమునాపి నేటి
కింక విశ్రాంతిగైకొన నేగుడయ్య!

(తెరలో కలకలము. 'ఆంధ్రమాతకు జయ్!' అని జయారావములతో తెరజిమ్ముకొని రాఘవరాజు, నూరుద్దీన్, రాజన్న, కృష్ణారాయడు, అన్వర్ఖానులు రక్తసిక్తదేహములతో బ్రవేశింతురు.)

నూరు—(విజయరామరాజువంకతిరిగి రోషముతో) ఇదేమి న్యాయము ?

గీ. ఎవనిజంపెడుతలపున నింతవరకు
గాచియుంటిమొ, వీరవిక్రమము నలిపి
యుంటిమో, వానిజంపక యుండ సమర
మెట్లుముగియింపనగును మహీంతలేశ ?

విజ—నాయనా, ఇదిరణధర్మము.

నూరు—శాత్రవులొనర్చిన అధర్మకార్యములకు మనమునంతసించి ధర్మబద్ధులమైయుండుటేమినీతి ?

సుబ్ర—కుమారా, యింతలో యుద్ధముముగిసినగదా నీయాందోళనము? మరల తెల్లవారినదేతడవుగ రణరంగమునందు ఱుకుటకవ

కాలముండగ నీవింతలో సంగ్రామమేచాలించినట్లు చిన్నబుచ్చుకొనెదవేమి?

నూరు—చిత్తము.

అన్వ—జనాబ్, హమారా రామన్నికి ఏక్ పుంది. ఇక్కనాకీ సాల్నంత పనినహి. హుకుమ్‌హోస్తే రాజామహేంద్రికోటాకీ ఎళ్లిపోతాన్.

విజ—(చిఱునవ్వుతో) ఖాన్‌సాహేబ్, యీయుద్ధమునందు నీవుమాకు తోడ్పడినందులకెంతయు నిన్నభినందించుచున్నాను. మన సఖ్యతనిట్లే వర్ధిల్లనిమ్ము. పోయిరమ్ము. రాజమహేంద్రవరదుర్గమును మజాలనీకొసగుటకు మాకెంతయు ముదావహముగనున్నది.

అన్వ—అస్సలామలేకుమ్ జనాబ్! (సలాముచేసి నిష్క్రమించును.)

సుబ్రి—ఈతడీరణమున మనకుతోడ్పడుట రామహేంద్రవరదుర్గమునాక్రమించుకొనుటకేనా లేక వత్తేమైన దురాలోచనముంగియూ!

విజ—ఆఁ—ఏదురాలోచనమున్నను ఈ అల్పుఁడు మనకు చేయగల అపకారమేమి?

(తెరలో, "ఆంధ్రమాతకు జయ్! జగపతిమహారాజునకు జయ్!")

విజ—అదిగో! విజయానందముచే మన సైనికులు కోలాహలము చేయుచున్నారు. దయచేయుడు. లోనికేగి నేటివిజయకారకులను సంభావింతము.

నూరు—(పరిక్రమించుచు—మధ్యనాగుచు—స్వాలోచనముగ తనలో) రణధర్మమట! రణధర్మము!! శాత్రవులకే లేనిధర్మము మనకేల? విజయరామరాజునాడు రణధర్మముపేర చీకటిపడకుండగనే యుద్ధముసిలిపెనుగాని నావిరోధినీపాటికి ప్రేతాలయమునకనిపియుండనా? కాని, మించినదానికేమిచేయుదును? గురుదేవుడన్నట్లు మరల రేపటి

దినము రాదా ? అప్పుడాతని నేను పరిమార్పనా ? అయిన—నేడస్వశ్రీ
నుని పదునెనిమిది వేలబలమున్నప్పుడే రుస్తుమును హతమొనర్పలేని
మేము రేపాతని సైన్యముతోలగిపోవ నెట్లు కార్యనిర్వాహణ మొనర్ప
గలము ? తెల్లవారిన నీతడు మఱికొంతబలమును రప్పించుకొనకుం
డునా ? అట్టి అవకాశము మాకులేదే ! కృత్రిమోపాయకుశలుడగు
నీమామ — అసాధారణమేధావి — రేపు తనకు విజయము దుర్లభ
మని తోచిన తెల్లవారునంతలో నెట్టియింద్రజాలముపన్ని యెట్టిదురా
గత మొనరించి మమ్ము నాశనము చేయనూహించునో యెవ్వడు చెప్ప
గలడు? ఈదురాత్ముడు నేటిపరాజయమును సహించి యూరకుండు
వాడుకాడే! అందుచే నీదుర్జాతిపశువు నీరాత్రియే - యీక్షణముననేతు
దముట్టింపవలయును. లేకున్న మాకు క్షేమములేదు. ఔను, ఈ తల్ప
గతదర్శకరము నిప్పుడే యంతమొందింపవలయు. ఈ కలుషాత్ముని
కడ తేర్చుటకు నేజేసినప్రతిజ్ఞ పాలింపదగునదనిది కాదా ? నాప్రతిజ్ఞ
సాధారణమైనదా ? ఔ-నది భీషణప్రతిజ్ఞ ! భీషణప్రతిజ్ఞ ! — కఠోర
కార్యము ! తంత్రమా తనయునియెడ ?- మోసమా పోషకురాలిని ?.-
ఘోర, నీచ, కుత్సితవధయా కుమారతుల్యుల ? ప్రభుపరమేశ్వరుల?
......వలదు — కారణములు వలదు. ఏమి ? సామ్రాజ్యసింహాస
నమా ? సర్వాధికారసంపదయా? మహాభోగవిలాసమా? — స్వేచ్ఛా
ప్రతిబంధకములే ! అనర్థకములే ! అయాచితములే ! — ఇందుకొఱకు
రాజ్యద్రోహమా ? ఇందునిమిత్తము మిత్రద్రోహమా ? స్వామి
ద్రోహమా ? ఇందులకై పుత్రనిర్బంధనమా ? వీనికై అసత్యప్రలా
పములా ? ఈ కలుషకౌటిల్యతాంత్రికప్రభానురీచికాన్తమయకాల
మెప్పుడు? ఈ పవిత్రమహమ్మదువంశక్షీరరత్నాకరబడబానల క్షీణ
సమయమేనాడు ? ....పితృహత్య ! పితృహత్య ! — ఆ
భీషణప్రతిజ్ఞాపర్యవసానము పితృహత్యయే ! పితృహత్యయే ! (కరవాల
ముదుదూసి యున్మాదముతో రంగమున నిష్క్రమించును)

[తెరయెత్తబడగా రుస్తుముఖాను పటకుటీరమునందలి శయనాగారము గోచరించును. రుస్తుంఖాను దైన్యముతో పరిక్రమించుచుండును.]

రుస్తుం—ఏబదివేలసైన్యముతో నెత్తివచ్చినను నాకు జయము లభించినదికాదే! అక్కటా! విధివిరోధమునకు నేనేమిచేయుదును? శత్రువులందఱొక్కమాటేకమై యింతలో నాకు బడెదరని నేనుకలనైనదలచితినా? విజయరామరాజు ముప్పదివేలు అన్వర్దీనుపదునెనిమిదివేలు మొత్తమేబదిరెండువేలదళముతో నన్నుప్రతిఘటించిరని చింతిల్లనుగాని ఆదురాత్ముడు కృష్ణారాయని రెండువేలఅనకాపల్లి బోయవీరులను దలచినయంత నాయొడలు కంపమొందుచున్నది. అబ్బా! ఏమి వారిపరాక్రమము! ఈ బోయవీరుల యీటెలపోటులకువెఱచి సమరోత్సాహముదక్కి విగ్రహమొనర్పనిరాకరించునా సైనికులనిర్బంధించి రేపు జన్యమునకాయత్తముచేయుటెట్లు? నాదళమునందు ముప్పదివేలసైన్యము మరణించుటచే వీరికిప్రధనమన్నంతదిగులుపుట్టుచున్నదే! నాయాజ్ఞనుపాటించి నాసైనికులొకవేళ సంగ్రామమొనరించినను రేపునాకు జయములభించుననునమ్మకమేమి? విజయరామరాజుసైన్యము పదునారువేలును అన్వర్దీనువాహిని యెనిమిదివేలును నేటియాహవమునందుమడసినను మిగిలిన యిరువదివేలసైనికులును బోరుటెట్లు? అభూతగభీరమహాతంత్రముననగాని కార్యసాధనమగునట్లులేదు. అందులకేమొనర్తును? బాలజగపతిని మరలచెఱపట్టుదునా? అనకాపల్లిబోయవీరులు కుంతములుచేబూని రాణివాసగుడారములకుగాపుండుటచే నాప్రయత్నమువ్యర్థము! శిబిరములలోనికి భూసారంగములద్రవ్వించి ప్రధానవాహినీపతుల పరిమార్తునా?—లేదు—లాభములేదు. అట్టికార్యకౌశల్యముగల రసూల్ ఇబ్రహీంఖానులు హతులైరి? అన్వర్దీనునకర్ధరాజ్యమాసజూపి యాతనిసహాయముతో రేపు విజయరామునోడించి కార్యానంతరమున నాతనిని

కడతేర్చుదునా ? కాని యిదిసాధ్యముకాదే ! తనపదవినాక్రమించిన నాతో నాతడు సఖ్యపడునా ? అయిన—మఱికొంత సైన్యము నెక్కడి నుండియైన రప్పింతునా ? ఇస్ ! పిసుగాక, క్రొత్త మునల్మానుసైనికు లింక నెక్కడనున్నారు ? సోమయాజిదుష్ప్రచారదుర్బోధనములవిని వినియున్న రాష్ట్రప్రజలొక్క యాంధ్రసైనికుడైన నా సైన్యమును జేర నిత్తురనుమాట కల్ల. ఇంక నాకధిక సేనలెట్లులభించును ? ఇంక నీవిజ యరామునెదుర్కొనువెఱవేది ? అయ్యో ! తుదకీ రణతంత్రప్రవీణు డరాతిహస్తములకుజిక్కు దుస్థారణమాసన్నమైనదా దైవమా ! విజ యరామునిఖడ్గదేవతకు నేను బలియగుదునా యేమి ?

(తెరలో ధ్వని.)

ఇప్పుడీ యమంగళధ్వనియేమి ? ఆ—అమంగళశంక మహమ్మదీ యునికేల ? హైందవుల సహవాసబలిమిచే నాకుకూడయీపిచ్చి పట్టినదే!......రహూంల్! అయ్యో! యింకెక్కడి రహూంల్! కరీం !—

కరీం—(ప్రవేశించి) సర్కార్

రుస్తు—ఆధ్వనియేమో కనుగొనిరమ్ము.

కరీం—(నిష్క్రమించును.)

రుస్తు—ఇంతరాత్రివేళ నీఘంటారవమేమి ? ఇది గణఘంటా నినాదముగా దోచుచున్నది. శత్రుసైన్యములాదమఱచి నిద్రించు చున్న నాసైనికుల సంహరింపవచ్చుచుండుట లేదుగద ! ఛీ ! అట్లె న్నడుజరుగదు. ఈ పిచ్చిహిందువులు మరణమునకైన సమ్మతింతురు గాని రణధర్మమును పరిత్యజింపరు !-(ఎదుటకుజూచి) ఏమికరింఖాన్ !

కరీ—(ప్రవేశించి). అన్వార్దీన్ యిజయరామ్రాజ్తో మోనం సెప్పి పెద్దాపురంకోటాపట్కొని కుషీహుయిజాలని హుద్దేమంతో చెల్ గయా సేస్తూన్నట్టు మనయేగుల్వాళ్ళూ సెప్తార్ సర్కార్ !

రుస్తు—(అగ్రహావేశముతో) ఛీ! దురాత్మా, యెంత దుర్వార్తనాతో చెప్పసాహసించితివి! అందులకిదే శిక్షయనుభవింపుము. (ఖడ్గముదూసి కరీంఖానుని నఱుకును.)

కరీ—(చచ్చిపడిపోవును.)

రుస్తు—(విషాదాందోళనములతో) అయ్యో! ఇప్పుడెంత పాడుపని చేసితిని! కట్టా! సేవించిన యీసేనానాయకునొక్కనిని చేజేతుల జంపుకొంటినే! ఈ పరమవిశ్వాసియగు కరీంఖానుని ఖండించిన యీ కరవాలము నాకేల? (కత్తి విసరివేసి పర్యంకముపై వ్రాలబడును.) నాకంత్యసమయము మేతెంచినదా యేమి? నన్ను భూమ్యాకాశములు మ్రింగునా యేమి? శత్రువిషాగ్నికీలలు నన్ను నలువంకలను గ్రమ్మి భస్మీకృతముగావించునా యేమి? (నిట్టూర్పువిడచును.)

[నారసన్న ప్రవేశించును.]

నారసు—(ప్రక్కనొదిగి యుండి తనలో) ఇదిసరిసమయము! అదిగో రుస్తుంఖాన్! అదె యూతని విశ్వాసఘ్నత! ఇదె నీ సర్వనాశనముగుగాక! రాజ్యకాంక్షచే గావించిన స్వామిద్రోహ-మిత్రద్రోహ-ప్రభుద్రోహా కిల్బిషమిప్పుడే యంకురించు!

రుస్తు—(లేచి) ఏమీ చింత రుస్తుమా విచారముచే వికలహృదయుడై కుంగిపోవువాడు?—ఇక చింతింపను. వేటాలోచనము చేయను. ఈయన్వర్దీ నేగి పెద్దాపురముకోటను స్వాధీనముచేసుకొనుదునాక! నాకిదియునొకమేలే! అన్వర్దీనఱుగ పదివేలవశముతెలుగుటచే నిప్పుడు పదునెనిమిదివేలు బలముమాత్రమేగల విజయరామరాజుపై నాయిరువదివేలబలముతో నీక్షణమునబోయిపడిన నాకెందులకు విజయములభింపదో చూచెదను. శత్రువీరులజీల్చి చెండాడి చిత్రవధగావించెదను. ఈహిందువుల పురాణములలోని అశ్వత్థామరూపము నీరాత్రి ప్రత్యక్షముగా చూపెదను. ఈ చేబ్రోలులో నేటిరాత్రి రుస్తుంఖానుగావించిన దారుణచిత్రవధాచరిత్రమును కవీశ్వరులు గానము చేయుదురుగాక! ఈరుస్తుంఖాను చర్యలు ముసల్మానులోకమునకు

పెద్దాపురము ముట్టడి.

ముదావహముగాక! సోమయాజితంత్రములు-రాజన్న పరాక్రమము-విజయరామరాజుశక్తియు నిప్పుడేమగునో చూచెదను. నూరుద్దీను మహాత్ముఁడీ రుస్తుంఖానుని సామర్థ్యమునకు విస్మయపడుఁగాక! శత్రునిర్మూలన మొనరించుటకై పట్టినకత్తి విడువను! —విడువను!! —(క్రిందనున్నకత్తి నందుకొనఁబోవును.)

నూరు—(అకస్మాత్తుగ రుస్తుంఖానుపైబడి కుత్తుకపట్టుకొని వెనుకకునెట్టి పాన్పుపై కూలనేసి సాకూతరోషముతో) చిత్రవధ! చిత్రవధగావింతువేమి? అంతవరకు—అంతవరకు—నీవీలోకమున నందుందువా? ముసల్మానులు నీచర్యలకు సంతసింతురనుకొంటివా కలుషాత్ముఁడవగు నీవలన మతమునకు—వంశమునకు కళంకమువచ్చినదని విలపించునుగాని నీవంటి ఘోరకర్ముని మహమ్మదీయుఁడు నభినందింపఁడు. ఇటుచూడుము—నూరుద్దీనిప్పుడు నీదుస్థితిచూచి యానందించుచున్నాఁడుగాని నీప్రతాపసామర్థ్యములఁగాంచి నివ్వెఱపడుటలేదు. దురాత్మా, తలంచినంత ప్రత్యక్షమైన వీఁడెవఁడో తెలిసికొంటివా?—వీఁడు!—వీఁడు!—వైరినిర్యాతనకఠోరప్రతిజ్ఞానిర్వహణదీక్షాపరాయణుఁడగు నూరుద్దీన్! ఇంకనీవు? నీవు?—అప్రతిమాన రాజ్యాంగతంత్రకళావిశారదుఁడవే! అనిందితసాహసవిక్రమసంపన్నుఁడవే! పరిపంథిమస్తకవిచ్ఛేదనక్రియాచతురుఁడవే! కాని—కాని—అమృతమధురక్షీరముల హాలాహలము కలసినది! జ్యోత్స్నామయజ్యోతిర్మండలమును సాంద్రశ్యామలధారాధరములాచ్ఛాదించినవి! అంతయు విపర్యస్తము! అంతయునంధకారబంధురము!—రాజ్యవిజిగీష ప్రభురక్తస్రోతస్వినుల ప్రవహింపఁజేయుచున్నదా? దుర్మదాంధమున నమానుషమానుషకార్యకలాపమునకు దొరకొందువా? ఏ మహారాజ్యమును పాలించు మహోత్కర్షమున నిన్న—మొన్న—దుర్భరదురంతదారుణహింసాకార్యముల నాచరించితివో ఆరాజ్యపు పొలిమేరలో

నైన నీకు చావుమూడుయోగ్యత లేదు । ఎవ్వరు నిన్ను చేరదీసి కూడు గుడ్డనిచ్చి—మహాధికారపదవులిచ్చి—ద్వాదశవర్షములు పారములేని ప్రేముడిని రక్షించి పోషించిరో అట్టి రాజచూడామణుల భక్షించిన దుర్నయమునకు నూరుద్దీనిప్పుడీ ప్రలయఖడ్గ నిర్ఘాతమున నీశీర్షమును సహస్రశకలములుగ వ్రక్కలుగావింపనున్నాడు । ద్రోహీ । ఈపాటికి నీ పాపకృత్యములకు పశ్చాత్తాపపడుము. అల్లానుస్మరించుకొనుము. నిరుపమాన రాజ్యతంత్రవిశారదా! నీకిక విమోచనమసాధ్యము! ఆత్మ విమోచనము తథ్యము! అల్లా! హుం!! (రుస్తుంఖానునిచంపి పాఱి పోవును.)

4. రంగము—పెద్దాపురముకోటనమీపమున.

[విజయరామరాజు, రాఘవరాజు, కృష్ణారాయుడు, సుబ్రహ్మ ణ్యసోమయాజి, రాజన్న, నూరుద్దీనులు, యోధ వేష ములతో ఖడ్గహస్తులై ప్రవేశింతురు.]

విజ—రుస్తుంఖానువధకును నూరుద్దీను రాజభక్తికినిసంతసిం చిన మనకింతలో నిట్టిదుర్వార్తయా? ఈయనవ్వరీనింత నురాగతము నిట్లు మిత్రద్రోహముచేయునా?

సుబ్ర—మహారాజా, యీయనవ్వర్దీనుకుక్షిలో నేదియోకుళ్లు న్నదని నేను నిన్ననే యనుమానించితిని. కాని, యీవిధముగానీతడు మనల మోసముచేసి రాజమహేంద్రవరదుర్గమునకేగక పెద్దాపుర మేవచ్చి మనకోటనే స్వాధీనముచేసికొనునని గ్రహింపనైతిని.

విజ—గురుదేవా, పోనిండు. మఱియొకసారి మనచేతులకు పనికలిగినదేకాని యింతకంటెవిశేషములేదు. ఈయనవ్వరు బలమిప్పుడు

పదివేలకు మించిలేనప్పుడును మనకు పదునెనిమిదివేలవరకున్నప్పుడును వీనిని మనము లక్ష్యపెట్టవలసినపనియేమున్నది?

సుబ్రి—మహారాజా, యీకోట అభేద్యమను మాటను మీరు మఱచితిరి. మనమిప్పుడు కోటను ముట్టడించిన అందున్న పదివేలును మనపదునైదువేలనేగాక మఱియొకపదివేలసైనికులగూడ అవలీలనోర్వగలరు.

కృష్ణా—ఇందతిశయోక్తి లేశమును లేదు: ఈదుర్గము ట్టిదే! ఇదిగాక వీరిప్పుడు మనరాకనుగాని రుస్తుమురాకనుగాని యెదురుచూచుచు సర్వవస్తుసంచయములతో యుద్ధమునకు సంసిద్ధులైయుండుటయేగాక మఱికొంతసైన్యమునుగూడ యీపాటికి రావించుకొనియుందురనుటకు సందేహములేదు.

రాఘు—అట్లయిన పదిపదునైదువేలసైన్యమును విజయనగరమునుండి రావించుకొనువరకు రణమును మానిన?

సూరు—సర్వసేనాధ్యక్షా, అంతవరకు మనసైనికుల నిందఱనెందు దాచెదరు? కోటకెంత చేరువగా గట్టులప్రక్కలను చెట్లుల ప్రక్కలను నక్కియున్న మనవీరులు భళ్లున తెల్లవారుటతోడనే శత్రువుల కంటబడరా?

రాజ—అయిన నిప్పుడే ముట్టడిని ప్రారంభించి యింతలో విజయనగరసైనికులకొఱకువార్తనంపి వారువచ్చునంతలో శత్రుమారణమొనరించుచు కోటలోని కాహారపదార్థముల పోనీయకుండజేసిన కోటమనకు లోబడదా?

సుబ్రి—అట్టిప్రయత్నములన్నియు ననవసరము. దైవమనుకూలించిన దుర్గమొకక్షణములో మనకు స్వాధీనమగునుపాయమొందు కలదు. రుస్తుముఖానువలన నిర్బంధితులైన మన పదివేలసైనికులింకనీ దుర్గమునందున్నారు. వారిని విడిపించి వారిచేతులకుఖడ్గములొసగి

మనకు సహాయపడగలరు. శత్రువులెఱుగని రహస్యమార్గమొకటి యీకోటలోనికికలదు. ఇది మహాశివరాత్రి. ఆరాతివీరుల నిద్రాదేవియావేశించియుండును. పదివేలఖడ్గములతో నల్లురయోధుల దోడ్కొని మేములోనికి ప్రవేశించి సైనికులవిడిపించి దుర్గద్వారముల దెఱచియుంతుము. మీరంతలోనికిదుముకుడు. అప్పుడు మనకపజయశంకయుండదు.

విజ—సెబాష్! గురుదేవా, మీయుపాయము సర్వోత్తమముగానున్నది. అట్లేయొనర్తమురండు.

సుబ్ర—వీరవరేణ్యులారా, రండు. తెల్లవారునప్పటికి పెద్దాపురదుర్గముపై వత్సవాయసూర్యపతాకము మరల ప్రతిష్ఠింపబడవలెను.

అందఱు—(నిష్క్రమింతురు.)

[అంతట తెరయెత్తబడగా దుర్గాంతర్భాగము గోచరించును. సోమయాజి, రాజన్న, నారుద్దీసు, కృష్ణారాయుడు ఖడ్గపాణులై కొందఱుసైనికులతో ప్రవేశింతురు.]

సుబ్ర—సద్దుచేయవలదు. సైనికులారా, మీప్రభుభక్తిని చూపు తరుణమిప్పుడు వచ్చినది. మీరేగి ముందుగ దుర్గద్వారములను దెఱచి మనసైన్యమును లోనికిప్రవేశపెట్టుడు. పొండు.

సైనికులు—(నిష్క్రమింతురు).

సుబ్ర—వీరులారా, రండు, అందఱమన్నిదిక్కులకేగి యీ యస్వర్థునని పట్టుదము.

అందఱు—(నలుత్రోవల నిష్క్రమింతురు.)

[అన్వర్దీను ఖడ్గధారియై ప్రవేశించును.]

అన్వ—(నలువంకల బరిశీలించుచు ఆందోళనముతో) ఇంత రాత్రిరేళా గడ్బిడాహాయితుంది సిత్రం! కత్తుల్ సప్పుడూలాగ దర్వాజా సప్పుడూలాగా యిన్పడుతుంది! (ఎదుట చూచి) అక్డామన్సి నీడాకదుల్తూవుంది! (సమీపించి) అల్లా! అల్లా! కొత్తామన్సి— ముసల్మాన్‌లాగావుంది! (పరికించిచూచి) అరే! అరే! యీడూ నూరుద్దీన్! మాకీహిక్డానక్కీ సూస్తాం. (ప్రక్కనుదాగియుండును.)

[నూరుద్దీను ఖడ్గహస్తుడై ప్రవేశించును.]

నూరు—ఈయన్వరు దురాత్ముడెందును గోచరింపడు. వీనిని పట్టి బంధించుదనుక నాహృదయాగ్ని చల్లారదు!

అన్వ—(వెనుకభాగమున వచ్చి నూరుద్దీనుని పొడిచి) బదామ్షి! దీన్తో నీఅగ్గి సల్లారిందీతో సచ్చిపోతావ్ షైతాన్!

నూరు—(క్రిందవ్రాలి) హా! హా!— రాజన్నా! కృష్ణారాయా! గురుదేవా! రండు రండు—అన్వర్దీనిక్కడ—అన్వర్దీనిక్కడ!

అన్వ—(కత్తినెత్తి రోషముతో) అల్లా! అల్లా! నీకీకాక హింకా ఆళ్ళని హండర్నీ తెచ్చీతో సువర్! ఈదెబ్బాతో హిక్డేసుర్గ యాంహాయిపోతావ్ సూసో! (నూరుద్దీనుని చంపబోవును.)

[రాజన్న రభసముగ ఖడ్గపాణియై ప్రవేశించును.]

రాజ—(అన్వరుద్దీను నీవలకులాగి) అరే దురాత్మా!

గీ. అర్భకునినూరుదీనుని హతమొనర్చి
సంతసించుటగాదు నీశక్తినెల్ల
దండితారాతి రాజన్న దండజూపి
ఖ్యాతివడయుము నినుమెచ్చునపుడె జగము!

అన్వ్వ—కోటాలోకీ కుక్కుల్‌లాగా హెడ్డూవచ్చార్ హమ్దే మీపౌరుసం—బలం హాంతా తెల్సింది. కాయాకూతల్ సదవాళ కత్తీ పట్టూ! తుర్కాబిడ్డాతాహాత్ సూపిస్తామ్!

(ఇరువురును పోరాడుదురు. అన్వరుద్దీనుపాఱిపోవ రాజన్న వానిని తఱుముచు నిష్క్రమించును.)

నూరు—అక్కటా! ఈయన్వరునకు ప్రతీకారమొనరింపకుండగనే నేను పరలోకమున కేగుదును కాబోలును! కానిమ్ము! రాజన్న చేతులతోనైన వీనికి నేను మరణముతప్పదు! (ఎదుటచూచి) ఓరీ పిఱికివందా! ఆడుదానివలె వెనుకపాటునవచ్చిపొడిచితివేమిరా? దురాత్మా! మాతో నెయ్యమొనరింపవచ్చినట్లు వచ్చి, మమ్ముమోసగించి—యిట్లు మాకోటజొచ్చి, నిద్రాంగపోటునకు సగముచచ్చిపడిన నన్నుచంప కత్తినెత్తుటకు నీకు సిగ్గేలలేకపోయినదిరా! (నిట్టూర్పు విడిచి) రాజన్న వీనిని చంపగలడో లేడో! నేను సహాయపడబోవుదునా? (లేచి తూలుచు) పోగలనా?—పోగలనా?—అన్వరెక్కడ?—ఏమి? ఏమిది?—అబ్బా! ఏమి దురదృష్టమిది? కన్నులువచ్చునై కానరాకున్న వేమి? కాలుసాగకున్నదే! శరీరమునిలువబడదే!—నా ప్రాణములు—నాప్రాణములు నాయొడలియందున్నవా? ఓహో! నిక్కముగనుండిన అన్వరునుచంపవలదని రాజన్నను బ్రతిమాలి నేనే యాభారమునువహించి అమ్మగారిఋణముతీర్చుకొందునుగదా! అమ్మా రాఘవమ్మాదేవీ, కుమారుడు కుమారుడని నీవెల్లప్పుడు సంబోధించి కన్నసంతానమువలె కన్నులలోబెట్టుకొని కడవరకు పోషింపబడిననేను నీ కుమారుల కాపాడలేక కాలుసబారికొప్పగించి యిప్పుడుమీ సన్నిధికేమొగముతోవత్తునమ్మా? అమ్మా, నన్నుక్షమింపుము, నీ చెంతకువచ్చెదను. (క్రిందపడి) నాఆత్మబంధులగు మీరందఱేలోకమునందుంటిరో యచ్చటనేగాని నేనుండజాలను. అమ్మా, యిదెవచ్చెద-కాని—కాని విజయముమాట!—విజయముమాట యింకను వీనులబడలేదే! ఎట్లువత్తునమ్మా?—

(తెరలో)

" జగపతిమహారాజునకుజయ్ ! ఆంధ్రమాతకుజయ్ !"

నూరు—(ఆనందముతో లేచి తూలుచు ముందునకుసాగి) సంతోషము ! సంతోషము ! విజయకోలాహలమువినబడినపిదప నా— కిచ్చట—నేమిపని—యున్నది ? నిశ్చింతతో ప్రాణములవిడిచెదను. (క్రిందపడి) రాజన్నా,—రాజాలను ! — నేను—నీకు—సహాయము చేయుటకు—రాజాలను ! (ఉలికిపడి లేచి కళవళపాటుతో) అన్నట్లు జగపతికుమారుని—క్షేమము!- ఓ ఆంధ్రయోధులారా ! ప్రభుభక్తిపరాయణులారా ! రాయజగపతిమహారాజును మరల శత్రుహస్తములబడకుండ రక్షించుకొనుడు ! జాగ్రత్త !- జాగ్రత్త !- గురుదేవా !- కృష్ణారాయా !- రాజన్నా !- సలామ్ సలామ్ !- అల్లా ! అల్లా !—(క్రిందబడి మరణించును.)

[కృష్ణారాయడు రభసముగ ప్రవేశించును]

కృష్ణా—(నూరుద్దీను మృతదేహమునజూచి విచారాశ్చర్యములతో) నూరుద్దీన్ ! నూరుద్దీన్ ! ఏమిది! అన్నా ! పడియుంటివేమి ? హా రక్తము! హా రక్తము! (కదిపిచూచి) కట్టా ! నీకింతలో నెట్టిదారుణ మరణము సంభవించినది ! గురుదేవా, రాజన్నా, రండు, రండు.

[సుబ్రహ్మణ్య సోమయాజి వేగముగ ప్రవేశించును.]

సుబ్ర—(ఆశ్చర్యముతో) ఏమిది ? కృష్ణారాయా, యేమిది ?

కృష్ణా—(విచారముతో) గురుదేవా, యేమనిచెప్పుదును ?

సీ. తానుగొల్చినప్రభువుల దారుణముగ
జంపెననుక్రోధమున తనజనకుజంపి
స్వామిభక్తిని జగతికిజాటె నట్టి
మాన్యుడనఘుడు నూరుదీన్ మనకులేడు !

సుబ్రి—అక్కటా! కుమారా, నీవంటినచ్ఛీలుడగు మహాప్ము దీయవీరుని నేనెందుజూతును? ఓమృత్యుదేవతా, నీచ్ఛైదమున కేమం దును! (దుఃఖాశ్రువులతో)

గీ. పృథివీపతుల నిర్యాణమువిన్నయపుడు
సాధ్వీరాగమ్మ జోహారునలిపినపుడు
మించి జగపతినిన్ జెఱనుంచినపుడు
నేనెఱుంగని యశ్రువుల్ నేడుదొరలె!

(తెరలోకలకలము.)

రాజ—(రోషముతో)

గీ. ఓరి యవినీతుడా, జాల్మ, యువిఁపగిది
నింకవరకుజూపినశౌర్య మేటగలిపి
పాఱె దేటికి?-నూరుదీన్ ప్రాణములను
గొన్న నిన్నేలవిడుచు రాజన్న నేను?

సుబ్రి—ఏమది కృష్ణారాయ?

కృష్ణా—(వికసించినమొగముతో) అదిగో! మనరాజన్న అన్వ ర్దీనుని మదమణంచి యిటేవచ్చుచున్నాడు!

[రాజన్న రక్తసిక్తదేహముతో ప్రవేశించును.]

రాజ—(ఆయాసముతో) గురుదేవా, అన్వర్దీను హతకుడు నాఖడ్గప్రహారణములకు రక్తములోడ ఖడ్గకవచశిరస్త్రాణములూడ కాలిగోలదిబాటె యొక యరబ్బీయశ్వముపైబడి తెఱచియున్న దుర్గ ద్వారమునుండి యావలకుదాటి ప్రాణములుదక్కించుకొన్నాడు. ధర్మ లోభులగు తనకువెఱచి నాపాటుబోతును విడచివచ్చినాను.

(తెరలో "జగపతిమహారాజునకు జయ్" అనుజయారావములు.)

కృష్ణా—అదిగో! మహారాజు సైన్యముతో లోనికివిచ్చేయు చున్నాడు. నాయకులులేని మహమ్మదీయులు సంధిధ్వజమునెత్తిరారు, రండు-అచ్చటికేగి మనవారినభినందింతము.

సుబ్రి—కృష్ణారాయా,

గీ. జన్మకారణమునజేసి జాతిమతము
లందు భేదంబువర్తిలెనంతెకాని
యితఁడు మనదేవిమూఁడవసుతుఁడుగాఁడె!
యిట్టివానినివిడిచి నేఁజేగుటెట్లు?

నీవుముందేగి విజయరామరాజ, రాఘవరాజాదుల వెంటనిడుకొని యిచ్చటకురమ్ము. నూరుద్దీనునకీదుర్గమునందే నేటిదర్బారువేళకు గోరీ నిర్మింపబడవలయును. రాజన్నా, నీవేగి ఖాజీనితీసికొనివచ్చుట కెవ్వరినైన నియోగింపుము.

రాజ—చిత్తము. (నిష్క్రమించును.)

కృష్ణా—(నిష్క్రమించును.)

సుబ్రి—ఓహో!

చ. సతతము రాజ్యరక్షణము సర్వవిధంబులజేయుదీక్షతో
పితనెవధించి, శాత్రవుల వేలకొలందిగజంపి, యిట్లు జీ
వితముసుధారవోసి తనుబెంచినవారిఋణంబుదీర్చి, వి
స్మృతయశమున్గడించిన సుశీలునియాత్మకు శాంతికల్గుతన్!

గీ. జాతినిమహమ్మదీయుఁడై సదమలమగు
ప్రీతివిశ్వాసముల నాంధ్రపృథివిపతుల
నోమగొల్చినవీనిగోరీ, మహమ్మ
దీయహైందవులకు బుణ్యతీర్థమగుత!

(తెరపడును.)

5. రంగము—రాజసభాభవనము.

[విజయరామరాజు, సోమయాజి, రాజన్న, కృష్ణారాయఁడు, రాఘవరాజు, జగపతిసహితముగా లక్ష్మీనరసమ్మ యథోచితాసనముల నందురు. ఇరువంకల సైనికులు బారులుతీరి నిలచియుందురు.]

విజ—(లేచి నిలువబడి) ఆంధ్రవీరవరేణ్యులారా, ప్రియసుహృద్బాంధవప్రముఖులారా, లక్ష్మమ్మతల్లీ,-పెద్దాపుర సామ్రాజ్యము నాచ్ఛాదించి పీడించిన తమోగ్రహమునందు రాహువస్తమించినాఁడు. కేతువు తిరోహితుఁడైనాఁడు. విపన్మేఘముల నుత్తరించుకొని మరల స్వాతంత్ర్యచంద్రుఁడు సహజలావణ్యకాంతులతో నరుగుదెంచి యారా కీమన్నెసీమకు జీవకళ కలిగించుచున్నాఁడు. కాని మనరాష్ట్రమునకు నడుమవాటిల్లిన యుత్పాతములు హృదయవిదారణ మొనరించుచు దుఃఖప్రదములై యెన్నటికిని మఱువసాధ్యముగాకున్నవి. శ్రీకళాతిమ్మజగపతి మహారాజును, శూరాగ్రేసరుఁడును బాలుఁడునగు బలభద్రరాజును ఆశ్రితమందారమగు సాధ్వి రాఘవమ్మాదేవియు నామె పెద్దకోడలు రామయ్యమ్మదేవియు సామ్రాజ్యహితులైన రామరాజు సుబ్బరాజుగార్లును స్వామిభక్తిపరాయణుఁడగు సూరన్న షేర్‌ఖాన్ మొదలగు వారెందఱెందఱో నిర్యాణమునొందిరి! ఎన్నెన్ని యిక్కట్లు ఘటిల్లినను వెనుదీయక నిలిచి సంస్థానసంరక్షణమొనరించి పీఠికాపురాధీశ్వరుఁడగు నీ రావు వేంకటకృష్ణారాయనింగారును, దళవాయి చల్లా రాజన్నయు, వత్సవాయవారికిని తన్మూలముగా మా పూసపాటివారికి నొనర్చిన సేవ యపారము. కుమారరాయజగపతిమహారాజును చెఱనుండితప్పించి సామ్రాజ్యపునరుద్ధారణమునకై యీకొం

పెల్లవంశచూడామణులు—గురుదేవుడగు నీ సుబ్రహ్మణ్యసోమయాజియు మాత లక్ష్మీసోమిదమ్మయు సలిపిన సహాయత్యాగసాహసముల నుపమేయములు. ప్రాణసర్వస్వములధారవోసి విజయముచేకూర్చిన మన ఆంధ్రవీరుల విక్రమవిశ్వాసములప్రతిమానములు. పెద్దాపుర సామ్రాజ్యోద్ధారకులగు మీకెల్లరకు నాకృతజ్ఞతాపూర్వకాభివాదముల నర్పించుచున్నాను. ఈసందర్భమున మా జగపతుల పక్షమున మేముగావించిన కొన్నిశాసనముల చదివెదము; వానిని మీరు దయయుంచి వినవేడెద. (శాసనముల నొక్కొక్కటొక్కటితీసి పఠించును.) "శ్రీరాజా రావు వేంకటకృష్ణారాయనింగారింతటినుండి పెద్దాపురసంస్థానమునకు పన్నుగట్టనక్కరలేదు."

అందఱు—కృష్ణారాయనింగారికి జయ్!

విజ—"దళవాయి చల్లా రాజన్నకు సర్వసేనాధిపత్యమును సంగ్రామచక్రవర్తిబిరుదమును పదవేలవరహాలును పసపనము."

అందఱు—చల్లా రాజన్నకు జయ్!

విజ—"చీపురుపల్లెచెంత లక్ష్మీపురాగ్రహారమను పేర నొక అగ్రహారమునీ కొంపెల్లవారికుటుంబమునకు దానవిక్రయాధికారములతో నొసంగుచున్నాము."

అందఱు—కొంపెల్లవారికి జయ్!

సుబ్ర—(తటాలున లేచి) సభ్యులారా, ఆగుడాగుడు. మహారాజా, యిదేమి? ప్రతిఫలమును పరిగ్రహించుటకా యీబ్రాహ్మణదంపతులు మీకై పాటుపడినది?

గీ. పుష్పమో, పత్రమో, ఫలమోయొసంగి
మమ్ముబోటిబ్రాహ్మణుల నమ్మదముపఱుప
వలయునేగాని ధనములో పట్టణములొ
యేల యర్పింపమాకు మహిమహేంద్ర?

విజ—(మందహాసముతో) గురుదేవా, చంద్రునకొక నూలు పోగు--అనుగ్రహింపవలయును.

గీ. అగ్నులిష్టులు జపతపోధ్యయనములును
సర్వమునువీడి రాజ్యరక్షణముకొఱకు
కార్ముకంబుల శరముల ఖడ్గములను
దాల్చినమహాత్ములకు నిట్టిదానమెంత?

అందఱు—(కరతాళరవము) గురుదేవునకు జయ్ !

విజ—"గండ్రేడు వత్సవాయవంశసంజాతులగు నీరాఘవ రాజుగారిని రాయజగపతిమహారాజునకు యుక్తవయస్సువచ్చువరకు రాజప్రతినిధిగా నియమించితిమి."

అందఱు—రాజప్రతినిధి రాఘవరాజునకు జయ్ !

విజ—"నూరుద్దీనుఖానుగోరీని దుర్గమునందే నిర్మించియుంచుటకు అనుమతినొసంగితిమి."

అందఱు—(లేచి) నూరుద్దీను ఆత్మకుశాంతియగుగాక ! (అని కూర్చుందురు.)

విజ— "పట్టాభిషేకానంతరము పెద్దాపురపక్షపు వీరులందఱకు నుచితగతి బహుమానములొసగబడును."

అందఱు—ఆంధ్రవీరులకు జయ్ !

విజ—గురుదేవా, యిక్కడికన్నియు పూర్తియైనవి. పట్టాభిషేకమున కాలస్యమెందులకు ?

సుబ్రి—ఆలస్యములేదు. కాని సభ్యులారా, మనమొక సుశీలునిమఱచి వారికాశీర్వాదములనడుగకుండగనే సాగిపోవుచున్నాము. అదిధర్మముకాదు. మనమిట్లుకోగూడదము.

సీ. ఏరాజసింహునిహృదయంబు సర్వదా
బంధువత్సలతచే బరిఢవిల్లు,

ఏమహీపతిస్థైర్యమెవ్వేళ మేరువు
నట్టులకంపితమగుచుదనదు,
ఏనరపాలుని యొనలేనివిక్రమం
బరులకు నద్భుతమగుచువెలుగు,
ఏఱేనిధీయుక్తులీ బాలజగపతి
రాజ్య సంస్థాపనార్థంబునెగడు-
గీ. నాతడు మహోపకారి మహామహుండు
ఆప్తబంధుండు పూసపాట్యన్వయార్ణ
వాబ్జుడనఘుండు విజయరామావనీశు
డాయురారోగ్యసుఖముల నలరుగాత !

అందఱు—విజయరామభూపాలునకు జయ్ !

సేవకుడు—(ప్రవేశించి) జయము ! జయము ! మహారాజా ! గోలకొండనవాబుగారు తమదర్శనార్థమువచ్చి యీవలవేచియున్నారు.

అందఱు— (తొట్రుపాటుతో పరికింతురు.)

విజ—ఏమీ!నైజామ్—ఉల్—ముల్క్ యిటకు స్వయముగ విచ్చేసెనా ? సరే, అట్లయిన తత్క్షణమే ప్రవేశపెట్టుము. సభ్యులారా, యిందాశ్చర్యపడవలసినదేమియును లేదు. రండు, నైజామునకెదురే గుదము.

[నైజామ్—ఉల్—ముల్క్ ప్రవేశించును.]

అందఱు—(ఎదురేగుదురు.)

నైజా—అస్సలామలేఖుమ్ మహారాజ్

విజ—వాలేకుమ్ సలామ్ జనాబ్, దయచేయుడు. సరిగామం చినసమయమునకు విచ్చేసినారు.మీరాక మాకెంతయు ముదావహము.

నైజా—(అందఱను కూర్చుండసంజ్ఞచేసి తానునుగూర్చుండును.)

అందఱు—(కూర్చుందురు.)

నైజా—(లేచి) మహారాజా, సభ్యులారా. రుస్తుంఖానని దండింపవచ్చిన నేనిట్టి మంగళోత్సవములగాంతుననుకొనలేదు. అందును విజయరామభూపాలునిచ్చట దర్శింపగలుగుట నాభాగ్యము! రుస్తుముకపటాలోచనముల గ్రహింపజాలక మీయొద్దనుండి జుమ్మాగోనితెమ్మని పంపి మీయెడ చాలయపచారమొనర్చితిని. ఈ కూ్రరుడు మీకొనర్చిన యపకారమునకు చింతించుటయేగాక వీనివలన మాజాతికేకళంకమువచ్చినదని విలపించుచున్నాను. వీనినిజంపి నూరుద్దీను మాకెంతయు మునమొనగూర్చినాడు. మరల మావలన జగపతులకుకలిగిన నష్టపరిహారముగ సుహృద్భావముతో జగపతువేటట మాకు చెల్లింపవలసిన జుమ్మానువదలివేసి పెద్దాపురసంస్థానమును స్వతంత్రరాజ్యముగానంగీకరించి మేముస్థిరపరచుచున్నాము.

అందఱు—(కరతాళధ్వనులు.) జగపతులకు జయ్!

విజ—జనాబ్, మీయౌదార్యమునకు మేమెంతయు సంతసించుచున్నాము.

ఉ. ఈవిధినైకమత్యమున హిందువులల్లమహమ్మదీయులుఁ
బావనమైత్రిభాసిలెను భాగ్యముకల్గుటనేమిచిత్ర. మా
దైవమె నాఁడు రుస్తుమునుదార్చియటుల్ కడగండ్లబెట్టి యిం
పావహిలన్ సుఖంబొసగెనందఱకున్ గరుణాలుడై తుదన్!

సుబ్ర—నిజము! నిజము!

విజ—(వేఱువేఱ నిరూపించుచు) జనాబ్, యిటుతిలకింపుము.

సీ. తనజీవితమును సంస్థానరక్షణమందు
వినియోగపఱచిన విప్రుడితడు!

తనవిక్రమాగ్ని బ్రిత్యర్థికాంతారదా
హము చేసినట్టి రాజన్యుఁ డితఁడు !
తన సుహృత్సరణి సంస్థానశత్రు జంప
వ్రాలిన శ్రీకృష్ణరాయఁడితఁడు ।
తన బంధువాత్సల్యమున గోటగాపాడ
గ్రాలిన రాఘవరాజితండు !
గీ. స్వామిభక్తిచే దండి జంపినట్టి !
గుణవరేణ్యుని నూరుదీన్ గోరి యదియె !
తమపరాక్రమములను శాత్రవుల జెండి
విజయమునుగొన్న వారలీ వీరవరులె !

నైజా—సామ్రాజ్య శ్రీమోభిలాషులగుసిందఋఘురుల నెఱింగి ధన్యుడనైతిని.

విజ—గురుదేవా, యింక పట్టాభిషేక మహోత్సవమును నిర్వర్తింపుము.

సుబ్రి—మహాప్రసాదము. (రాయజగపతిరాజును సింహాసనమునందు నిలిపి కిరీటమును చేతధరించి సభ్యులవంకకదరిగి హర్షోత్సాహములతో) ఓహో !

గీ. శ్రీకళా తిమ్మజగపతిక్షితిపతిసుతు
జగపతిక్ష్మానతేంద్రు రాజ్యంబునందు
నిలుపుభాగ్యమునీనాడు కలిగె నాకు
అహహ ! నాజన్మసార్థకమయ్యె నేడు !
జగతిని నేలజాలు గుణజాలము, సంగరరంగమందునన్
బగతుర గెల్వజాలు పటుబాహుపరాక్రమశక్తియుక్తులున్
నిగమమనీషులన్ దనుపు నిర్మలనిశ్చలధీవిశేషమీ
జగపతికబ్బుగాక నిరసంతతమున్ బరమేశుసత్కృపన్ !

(జగపతిమూర్ధముపై కిరీటమునుంచి యాశీర్వచనమంత్రము నిటు గానముచేయును.)

“ అగ్నేయశస్విన్ యశసే మమర్పయేంద్రావతీమవ
చితీమిహావహ । అయంమూర్ధాపరమేష్ఠీసువర్చా
స్సమానానాముత్తమశ్లోకో అస్తు ॥”

అందఱు—జగపతిమహారాజునకు జయ్! లక్ష్మీనృసింహస్వామికిజయ్! (సింహాసనమునకు తలలువంచి మ్రొక్కుదురు.)

లక్ష్మి—(మంగళముబాడి శ్రీరాయజగపతికి హారతినిచ్చును.)

సుబ్రి—శ్రీ లక్ష్మీనృసింహస్వామికృపచే నీసుముహూర్తముననిది ఫలించుభాగ్యము కలిగినది!

స్వస్తిప్రజాభ్యః పరిపాలయంతామ్
న్యాయ్యేనమార్గేణ మహీం మహీశాః
గోబ్రాహ్మణేభ్యశ్శుభమస్తునిత్యం
లోకాస్సమస్తాస్సుఖినోభవంతు!

ఇది తృతీయాంకము.

సర్వము

సంపూర్ణము.